

MB
126.724

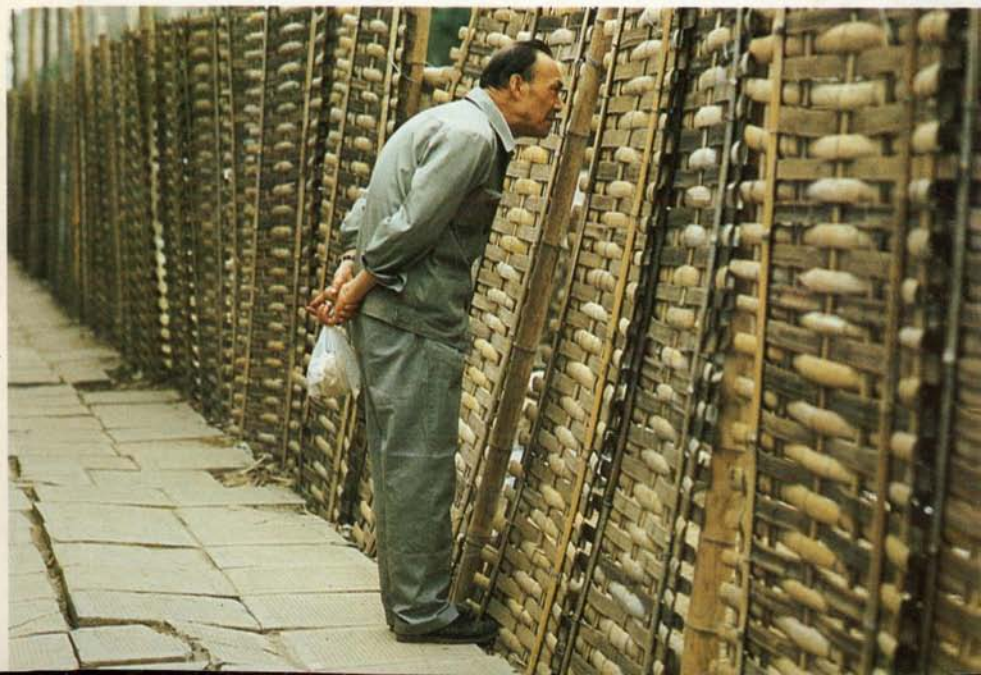
GUBCSI LAJOS:

Rés a Nagyfalon





Országos Széchényi Könyvtár



Gubcsi Lajos:

Rés a Nagyfalon

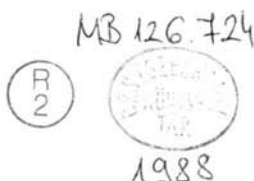
OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A Magyar Ifjúság-Kiadványa

Tartalomjegyzék

Előszó.....	3
Négyezer év - hetven sorban	5
<i>A kezdet vége</i>	9
A Mao-örökség	21
A második forradalom nagy menete	25
Teng - harmadszor is	27
Hu, Csao - és a másik oldal?	31
A világhíres reform	33
Reform a végeken	41
Árak, bérek, kedélyek	47
Nyílik-e még száz virág?	55
Reform a politikában?	61
Négymillió - vagy csak három? A hadsereg	65
A modell: egy bébi	69
Hongkong és mások. A kínai kapcsolat	73
<i>Hogyan látja Kínát Lord úr?</i>	83
Megint egy évezred	87



A kiadvány felvételeit Stalter György készítette

Előszó

Kevés országot tiszteltek meg a világban annyi figyelemmel az elmúlt években, mint Kínát. Amikor a múlt évtized közepén a Mao-trauma véget ért, még semmi sem volt biztos, hosszan tartó politikai öldöklés kezdődik-e, mély letargiába taszítva e századelő óta annyi szenvedést megért országot – vagy felbukkan az új kor új erős embere, és jobb kikötők felé vezényli a hajót.

Ma már tudjuk: az új ember Teng Hsziao-ping ugyan nem mindig tartja biztos kézben a kormányrudat – de nem is vindikálta magának a „nagy kormányos” titulust.

Kína először azt döntötte el, hogy a napi egy marék rizs helyett megpróbál kettőt adni több mint egymilliárdos lakosságának. Azután kinyitotta a szociális szelepeket és széles differenciálást engedett az országon belül, annak érdekében, hogy a kitarulkozó lehetőségekre talán egyre többen próbálnak benyomulni – lehetőleg teljesítménnyel, még azon az áron is, ha nem marad el az ilyenkor megszokott útitárs: a korrupció, a társadalmi káosz.

Ezt a folyamatot hívják belső reformnak.

E reform az új kínai politika egyik alappillére.

A másik a nyitás. Mondhatnánk azt is: nagy nyitás. Mégsem tesszük, mert a „nagy menetelés”, a későbbi „nagy ugrás”, az azt követő „nagy kormányos” kicsit elkoptatta a „nagy” fogalmát ebben a nagyon nagy országban.

Ami több ezer éve biztos és megingathatatlan: a Nagyfal. Sok ezer kilométeres hosszúságban őrizi e sok-sok éven át zárt országot. Kína annak idején a fal nyújtotta biztonság mögött hirdett jelszót választott a császári diplomáciában: barbárokat a barbárok ellen. Játssz ki egymás ellen őket.

A 70-es évek első felétől úgy tűnt, hogy az akkor még kormányzó Mao folytatja e császári filozófiát, és megpróbál úgy la-

vírozni a nagy- és középhatalmak között, hogy a legtöbb hasznot húzhassa. A profitot onnan várta, ahol ezt a legnagyobb tömegben termelik: az Egyesült Államoktól és Japántól. A Szovjetunióval szemben próbálta kamatoztatni.

A végeredmény kicsit eltért a nagy kormányos vágyaitól. Kína kártya lett – mások kezében. Játék. Majdnem kártyavár.

Reálpolitikai erőknél kellett előtörniük Mao halála, a „négyek bandája” után. Őket vezeti a világ egyik legravaszabb és legtekintélyesebb politikusa: Teng Hsziao-ping.

A reform és a nyitás, Teng két politikai pörölycsapása eddig többé-kevésbé meglepte, elgondolkodtatta, elkápráztatta a világot.

A megfigyelő, akinek szerencséje volt Kínát meglátogatni, mást is lát. Repedéseket. A Nagyfal mögé – kínai hívószóra persze – olyan gyorsan tette be lábát a világ, mégpedig a kínai modelltől teljesen eltérő szokásokat, értékeket hordozó világ, hogy Kína a jelek szerint zavarban van.

Fejlődés és feszültségpontok. 1987 őszén a Kínai Kommunista Párt XIII. kongresszusa kapta a missziót, hogy kiutat mutasson.

Kína megpróbál egységes arcot mutatni a világ felé. De létezik-e ilyen szilárd összetartás? Mi a kohézió? Teng Hsziao-ping? Azaz modernizált és kulturált személyi kultusz? Vagy a Kínára sok ezer éve jellemző nacionalizmus? Avagy az, hogy Kínát is elérte a 70-es években olyannyira váratlanul jelentkező ambíció, amely szinte a semmiből katapultált az égre négy-öt délkelet-ázsiai országot? Kína is be akarja sorolni magát e „tigriseknek” titulált robbanékony országok közé, egy évtizeddel azután, hogy végképpen fel kellett adnia a Mao Ce-tung által megfogalmazott „papírtigris” elméletet? Tehát: hadi készülődés helyett békés fejlődés?

1987 júniusában jártam Kínában. A végletek országa. Észak, Dél, Kelet – szinte három kontinens Kínán belül. Nyomasztó, reménytelenül próbálkozó régiók éppúgy jellemzik, mint a derű, a bizakodás, az ambíció. Szegénység itt, még mindig százmilliók számára – és váratlan, néha pökhendi gazdagság amott, egyelőre még csak százazrek számára.

Négyezer év - hetven sorban

Kína történelmét időszámítás előtt 2200 óta jegyzik. Az akkori dinasztiák elsősorban a Sárga-folyó környékén telepedtek le. I. e. 1000 körül a kínai birodalom a vezető dinasztia alá tartozó városállamok, vazallusok laza szövetsége volt. Konfuciusz, a későbbi évezredekre oly nagy hatással bíró gondolkodó az i. e. 500-as években fogalmazta meg filozófiáját. Az első központosított államot i. e. 200 évvel teremtette meg a Csin-dinasztia. Az addig fejedelmi ranggal rendelkező uralkodó megdöntötte a feudális nemesek uralmát és császárrá koronáztatta magát.

A Csin-dinasztia emlékét ma is bámulatos tettek idézik. Ekkortól kezdődött meg a Nagyfal építése, hogy oltalmat nyújtson az északról betörő nomádok, barbárok ellen. És Csin-császár volt az, aki – hogy halála utáni nyugalma senki se zavarhassa – elkészíttette híres terrakotta hadseregét: az életnagyságú, a volt szolgák, katonák és generálisok személyiségét szinte valósághűen megjelenítő agyagszobrokat. A hatezer katona – csaknem kétezerkétszáz éven keresztül őrizte a föld alatt a császár álmait, mígnem a 70-es évek első felében a véletlen és az archeológusok segítettek abban, hogy a hadsereg ismét a világ színe elé kerüljön. A történelem egyik csodája ez a művészi alkotás. A császár egyelőre felfedezhetetlen helyen folytatja méltóságteljes örök nyugalma.

Nem sokkal később a Han-dinasztia következett, amely Hszi-ant választotta fővárosául. A birodalom ekkor az északi ezüstút-tól Indiáig terjedt, nyugati határai elhúzódtak Perzsiáig és a Római Birodalomig.

Bár Krisztus születése után 221-ben a kínai birodalom három külön királyságra szakadt, és ez eltartott egészen az első ezred végéig, a kínai civilizáció, a kultúralt, életszerető társadalmi berendezkedés valószínűleg a legfejlettebb volt ekkor a világon.



A Nagyfal nem segített Kínának a mongolok ellen. Kubfilaj kán idején – azaz a Dzsingisz kánt követő évtizedekben – a mongolok mondták meg, ki uralkodik Kínában. Száz évvel később azonban ismét kínai dinasztia került hatalomra, és – párhuzamosan az európai reneszánszsal – a képzőművészetek igen fejlettek voltak, a kreativitás méltó helyére került, Kína soha nem látott erőt mutatott. Ereje egyben azt is elhitette vele, hogy nincs szüksége kapcsolatokra a világ egyéb részeivel, mert onnan semmit sem kap, amit ne bírna magától. Az elzárkózás nagyhatalmi filozófiája ez.

A XIX. században Európa Ázsia fölött is fölénybe került. Hiába tekintette „barbárnak” a kínai uralkodókör a nyugati államokat, összecsapásukban, a múlt század közepén vívott ópiumháborúban Kína visszaszorult. A britek és más európai hatalmak betették lábukat a tengerparti övezetekbe. Hongkong a brit birodalom része lett.

Látva a birodalom vergődését, a századfordulón belső parasztlázadások és köztársasági ihletésű felkelések megdöntötték a császárságot. Az első elnök, Szun Jat-szen azonban nem tudott békés, egységes állapotokat teremteni. A megrázkódtatások részben külföld, elsősorban a felemelkedő Japán felé is kiszolgáltatották az országot.

A modern fejlődést kereső Kína két meghatározó ereje, a republikánus nacionalista párt, a Kuomintang és az 1921-ben alakult Kínai Kommunista Párt polgárháborúkkal is terhes vetelkedéséből 1949-re a Mao Ce-tung vezette párt került ki győztesen. (Míg 1934-35-ben a két párt közötti háborúban a kommunisták kényszerültek hosszú menetelésre, addig 1949-ben Csang Kaj-seket érte el hasonló sors: egészen Tajvanig kellett menekülnie.)

Az új kínai állam első időszakát a gyors újjáépülés, a szociális egyenlőségre való törekvés, a korrupció elleni harc, a régi uralkodó körök radikális felszámolása jellemezte. Az első tartalékok azonban kimerültek, az 50-es évek végére megkezdődött a párton belüli harc. Mao sürgető, „nagyugrásban” kifejeződő politikájával szemben Csou En-laj és Teng Hsziao-ping mértéktartóbb utat, kiegyensúlyozott fejlődést keresett. Mao kísérlete megbukott – Mao maradt, és 1966-76 között, a „kulturális forradalom” idején leszámolt ellenfeleivel, a „reakciós, burzsoá csoportokkal”. Mao halála után, 1976-ot követően a felesége által vezetett „négyek bandája” utolsó kísérletet tett az embertelenné vált hatalom átmentésére – a kísérlet azonban 1980-ban börtöncellákba vezetett.

Azóta véget ért a hatalmi teng-lengés.

A 83 éves Teng egymilliárd-hatvankétmillió ember első számú irányítója.



A kezdet vége

Utólag már nem tűnik olyan tragikusnak az az évtized, amelyet a „kulturális forradalom” fedőnévvel illetünk. Tíz évvel az események után sokak számára már hírként sem élnek azok a napok. És akik a világ Kínán kívüli országaiban megélték, azóta elfelejtették, hogy hogyan kényszerült olvasni a piros könyvecskéket sok száz millió ember, nap nap után, hogyan adták ki tömegpolitikai jelszóként, az egységbe kovácsolás nagy kampányaként a „mindenki fogjon egy verebet” politikai utasítást. Ki emlékszik már azokra a hírekre, amikor Kína elküldte az 1872. rendkívül komoly figyelmeztetést az Egyesült Államoknak, kellő harci elszántság kíséretében? Papírtigris volt a világ Mao szemében – és lelkes volt a tömeg, amely ettől megérezte saját nagyságát.

Ki emlékszik a tömeges, nyilvános kivégzésekre? Arra, hogy milliószámra küldtek a faluba orvosokat, művészeket, írókat, hogy „ismerjék meg a népet”. Hogy tűnjenek el.

Hogyan fajulhat idáig egy hatalom, amely pedig jólétet, demokráciát, igazságos társadalmat és kommunizmust ígért a népének? Hogyan likvidálható ilyen mértékben a társadalmi ellenőrzés? Hogyan válhat egy párt személyek játékszerévé, kegyetlen megtorlások eszközévé? Egy párt, amelynek harminc-négyvenmillió fős tagsága van.

Könnyű ma elfelejteni mindezt, azt mondani, hogy Mao volt a felelős, vagy később a „négyek bandája”. Könnyű azt hinni, hogy ma már nincs veszély, mert ők nincsenek.

Csak hogy Mao nem tévedés volt, nem fatális félreértés. Nem pillanatnyi torzulás. Nem politikai szörny.

Mao Ce-tung évtizedeken keresztül nagyszerű hadvezér volt, igazi nemzeti hős. A felbomlott Kínából nemcsak egységes országot teremtett az általa vezetett párt, hanem valóban emberi és fejlődőképes úton indította el az országot.

A torzulás veszélye a hatalomban csaknem örök és mindig hatalmas erővel törhet a felszínre. Demokrácia hiányában, személyi kultuszra hajlamos társadalmi berendezkedésben pedig kifejezetten kísért az örök veszély.

A lidérces kínai évtized nem csupán Mao és társai elburjánzott hatalomvágyából fakadt. Kellett hozzá egy ország, egy nép, amely végigtapsolta mindezt. Társak elgázolták társaikat. Nagy-hatalmi nacionalizmus és társadalmi gőg igazolt mindenféle lépést. Senki sem mondott nemet. És ha igen, azt követően már soha többé nem mondott semmit.

Maónak meg kellett halnia ahhoz, hogy valaki ismét fölálljon. A lidérces évtized tagadása önmagában is fellélegzést, új ambíciókat szült. De a nyomot nem lehetett kitörölni. A kínai ideológia a marxizmus-leninizmust ma is kiegészíti a maoizmus egyenértékűnek vélt dogmaival.

Elmúltak egyelőre azok az idők. Ezért most szabad emlékezni.

Az alábbiakban egy részletet közlünk egy idős, arisztokrata származású kínai nő életéből. Elmeséli néhány napját – egy életrajzi regényben –, arról, hogyan találkozott a „kulturális forradalommal”. Akkor még nem tudhatta, hogy ez a kezdet vége – vagy a vég kezdete.

„Augusztus 28-án éjjel, lányom 23. születésnapján meghívtam Li Zhen-t a sanghaji Zenekonzervatórium professzorát vacsorára. »A dolgok nagyon rosszul mennek ott.« – mondta nekem. »Az osztályok gyakorlatilag nem működnek. Mindenkit arra köteleznek, hogy nagy plakátokat (tacepao) készítsenek. Tudod, egyik hallgatóm csendesen elárulta nekem, hogy arra kötelezték őket, hogy saját védelmük érdekében gúnyos plakátokat készítsenek ellenem.« Abban az időben mi nem tudtuk, hogy a kulturális forradalom valójában hatalmi harc volt a maoisták és egy jóval moderáltabb Liu Sao-csi és Teng Hsziao-ping által vezetett frakció között. Később közismertté vált, hogy a Zenekonzervatórium párttitkárát, aki Liu Sao-csi frakciójához tartozott, meggyilkolták, amikor Csiang Csing, Mao felesége úgy döntött, hogy egyik kedvenc fiatal ismerősével kell felváltani őt. Vacsora után a kertben üldögéltünk, egyszer csak beszédünket morajló dob- és gong-zaj fojtotta el, ami az utcáról jött. »Egyetemisták vonulnak fel és épp a házunk mellett haladnak el« – mondta az egyik szolga. »Valószínű a vörösgárdistások azok« – mondta Meiping egyik barátja, egy fiatal művész. »Kik azok a „vörösgárdisták?”« – kérdeztem. »Ez valami új dolog a kulturális forradalom érdekében, amelyet Csiang Csing hozott létre« – mondta.

»Valaki azt mondta nekem, hogy ő maga szervezte meg a vörösgárdistákat, majd ezt követően úgy tett, mintha az egyetemi hallgatók spontán gondolata lett volna. És miután ő Mao elnök felesége, a gondolat tovább burjánzott.« Fiatal egyetemisták csoportjai egymást követve a ház mellett masíroztak el.

Meiping, aki kiment az utcára, hogy a parádét megtekintse, közölte velünk, hogy a hallgatók »Védjétek meg Mao elnököt!« jelszavakat kiabáltak. »Mit gondolnak, ki fenyegeti őt?« – kérdeztem. Hatalmas pozíciójában mintegy félisten Mao, ember számára érinthetetlennek tűnt. »Megnézem Li-nagynéni házát!« – mondta Meiping. »Nem hiszem, hogy közlekednének buszok.« »Az utcát ellepték a felvonulók.« Li Zhen és én elkészöntünk. Ez volt az utolsó pillantás, amelyet drága jó öreg barátomra vettem.

Egy hónappal később, egy különösen megalázó élmény után öngyilkos lett. A vörösgárdisták egy kötelet kötöttek a Konzervatórium kapujára, kevesebb, mint 1 méter 20 cm-re a földtől és arra készítették Li Zhen-t, hogy átmásszon alatta, s így demonstrálja, hogy az angol imperialisták szolgálatában álló kutya. Tették mindezt, mert Li Angliában tanult. Ezt követően egy erőszakos, harcos összeövetelt szerveztek, hogy arra kényszerítsék, hogy elismerje »szenvedélyét a nyugati zene iránt«. A következő nap holtan találták, amint zongorája mellett ült. A gázcsap nyitva volt. Egyetlen üzenetet hagyott, amely így szólt: »Mindent megtettem hallgatóimért.«

Li Zhen látogatása utáni napon olvastam az újságban, hogy augusztus 18-án Mao meglátogatta a vörösgárdisták első kontingensét Pekingben és áldását adta rájuk. Egy nappal később, a vörösgárdisták Sanghajban szállták meg az utcákat. Azon vitatkoztak, hogy vajon meg kell-e változtatni a jelzőlámpák rendszerét, miután úgy vélték, hogy a vörösnek kellene a haladást, a továbbot jelenteni és nem az álljt. Közben a közlekedési lámpák leálltak. A vörösgárdisták minden olyan terméket elkoboztak, vagy szétromboltak, amelyről úgy vélték, hogy a szocialista társadalom ellen hat, vagy abba nem illeszthető. Miután meggyőződésük volt, hogy egy szocialista ember nem ülhet kanapén, minden kanapét tabunak kiáltottak ki. Matracokat, selymet, bársonyt, kozmetikát és a nyugati divat mintájára készült ruhákat kidobálták az utcára, majd elhurcolták, vagy elégették. Az egyik nap úgy határoztam, hogy veszem a bátorságot és magam nézem meg mindezt. A vörösgárdisták megállították a buszokat, megbüntet-

ték azokat az utasokat, akiknek a ruháját nem hagyták jóvá. (Régi divatú ingemben, széles nadrágomban, én átcsúsztam.)

Láttam, amint a vörösgárdisták egy csoportja egy öreg embert egy hosszú kötélén vonszolt, miközben kiáltoznak rá és bottal verik. Hirtelen az öregember összeesik. Amikor nem állt fel, a vörösgárdisták rá ugráltak, az öreg ember üvöltözött a fájdalomtól. „Piszkos kapitalista. Munkások kizsákmányolója. Megérdemled, hogy meghalj!” – kiabálták a vörösgárdisták. Más áldozatokról is hallottam, akiket megaláztak, terrorizáltak és gyakran megöltek, amikor ellenállást tapasztaltak.

Az újságok és vezető maoisták gratuláltak a vörösgárdistának vandalizmusukért. Kilátástalannak, reménytelennek éreztem a helyzetem.

A vörösgárdisták éjszakája

Augusztus 30-án, amikor lányom politikai gyűlésen vett részt a filmstúdióban, egyedül ültem a dolgozószobámban, olvastam William Shirer a Harmadik birodalom tündöklése és bukása című könyvét, amelyet egy londoni könyvesboltból kaptam, ahol folyószámlám volt. A ház nagyon nyugodt volt. A legkisebb hangrezdülést, vagy mozgást sem tapasztaltam. Szinte úgy tűnt, hogy minden a házban arra várna, hogy reménytelenül lerombolják. Hirtelen a bejárati ajtó csengője szakította meg a csendet. Ugyanakkor, ezzel egyidőben, haragos ökölcsapások hallatszottak az ajtómon, amelyeket hisztérikus, jelszavakat üvöltöző hangok kísértek. Mindez elárulta, hogy a várakozás időszaka letelt és találkoznom kell a vörösgárdistákkal. »Nyisd ki az ajtót.« – kiáltott valaki. »Mindannyian meghaltatok talán?!« »Miért nem nyitjátok ki a kaput?« Amint szolgálóm beengedte a gárdistákat, felálltam, hogy a könyvet a polcra tegyem. A Kínai Népköztársaság Alkotmányának egy példányát pillantottam meg. Kezembe vettem és lementem. A vörösgárdisták 30-an, vagy 40-en lehetnek, mind főiskolai, egyetemi hallgatók, 15–20 év közöttiek, akiket két férfi és egy nő vezetett, a hallgatóknál jóval idősebbek. – »Az oktatók«, akik általában elkísérték a gárdistákat, amikor azok magánházakba rontottak be. Ahogy beözönlöttek házam halljába, egy fiatalember gyűlölködő szemekkel lépett előre és azt mondta: »Mi a vörösgárdisták vagyunk. Azért jöttünk, hogy forradalmi tettet kövessünk el ellened!« Bár tudtam, hogy reménytelen és értelmetlen, felmutattam az alkotmány nálam lévő példá-

nyát, s nyugodtan közöltem: »A Kínai Népköztársaság Alkotmányával ellentétes cselekedet magánemberek házába házkutatási parancs nélkül belépni.« A fiatalember kitépte a könyvet a kezemből és ledobta a padlóra. Égő szemekkel azt mondta: »az alkotmányt a kommunisták, a párton belüli revizionisták írták. Mi csak egy vezető, Mao elnök tanait ismerjük el.« Egy lány jött szorosán a közelembe és közölte: »Milyen játszmába akarsz kezdeni?! Számodra az egyetlen megoldás az, hogy megadóan lehajtsd a fejed, ha nem, szenvedni fogsz!« Megrázta öklét az orrom előtt és a padlóra köpött. Egy másik fiatal ember bottal zúzta szét a bejárati ajtó fölött függő tükröt. Letépte a tükör faragott keretét a horogról és a horogra egy táblát akasztott, amelyen Mao elnök tanaiból kivett idézet állt: »Ha a felfegyverzett ellenséget már megsemmisítettük, a fegyver nélküli ellenség még mindig megmarad.« A vörösgárdisták hangosan olvasták fel az idézetet, mintha ünnepélyes fogadalmat tennének, aztán azt mondták, olvassam fel én is. Egyikük rám kiáltott: »Fegyver nélküli ellenség! Ez vagy te.« Bezárták az étkezőbe és szétszéledtek a lakásban. Fejem felett erős dobogást hallottam. Hallottam, hogy üvegeket törnek szét és kopogtatnak a falakon. Úgy tűnt, mintha az egész házat lerombolnák. Később, amikor megengedték, hogy kimenjek a fürdőszobába, két bridszasztalt láttam a rajzolószobában, az asztalokon fényképezőgépek, órák, karórák, látcsövek, különböző ezüstcikkék heverték, amelyeket a vörösgárdisták házam különböző pontjairól gyűjtöttek össze. Ezek voltak azok az »értékek«, amelyeket az államnak akartak átadni. Ahogy haladtam felfelé a lépcsőkön, megdöbbenett, amikor láttam, hogy a lezárt dobozokból szedték elő porcelángyűjteményemet. Az egyik fiatal férfi négy boros csészéből álló készletet helyezett a padlóra, sorba állította őket és rájuk taposott. Épp időben érkeztem ahhoz, hogy halljam a finom porcelán csörrenését cipője sarka alatt. A hang szinte a szívemet szakította meg. Felháborodva előreugrottam és elkaptam a lábát, amikor felemelte, hogy a következő csészét tapossa agyon. Megbillent és mindketten elestünk, egymásba kapaszkodva. A férfi ismét talpra állt és mellbe rúgott. A borzalmas fájdalomtól felsírtam. A többiek körénk gyűltek és kiabáltak rám elvadultan, azért, mert megszakítottam a forradalmi tevékenységüket. Az egyik tanár a következőt mondta: »Mit képzelsz, mit csinálhatsz te?! Talán meg akarod védeni a tulajdonodat?« »Nem, nem! Azt tehettek a dolgaimmal, amit akartok, de ne törjétek össze ezeket

a porcelánkincseket, nagyon idősök, nagyon értékesek, melyeket soha nem lehet pótolni.» – mondtam nekik erőtlenül.

»Pofa be, pofa be!« A kórus elfojtotta a hangomat. Felvettem az egyik porceláncsészét és azt mondtam: »Ez már majdnem 300 éves. Úgy látom, ti nagyra becsülitek a fényképezőgépeket, karórákat, látcsöveket, de egyre jobb fényképezőgépeket, egyre jobb karórákat és még jobb és még erősebb távcsöveket gyártanak évről évre, de senki, senki ezen a világon soha nem tud többé ilyen csészét készíteni. Ez kulturális örökségünk egy része. Minden kínainak büszkének kell lenni rá.« A fiatalember, akinek forradalmi tevékenységét megszakítottam, haragosan mondta. »Te, pofa be! Ezek a dolgok a régi kultúra termékei, feudális uralkodók haszontalan játéka, a modern kapitalista osztály kedvencei. Számunkra, a proletárosztály számára semmi értékkel nem bírnak. Nagy vezérünk, Mao elnök tanította nekünk: ha nem rombolunk, alkotni sem tudunk.« »A régi kultúrát le kell rombolni annak érdekében, hogy utat nyithassunk az új szocialista kultúrának.« A könyörgés látszólag eredménytelen volt ahhoz, hogy a vörösgárdistákat megnyihítsam. Elérkezett hát a diplomácia ideje. »Kérem, higgyetek nekem, nem ellenzem amit tesztek, de emlékezzetek, ezeket a tárgyakat nem a kapitalista osztály tagjai készítették. Ezek egy elmúlt kor dolgozóinak alkotásai. Könyörgök nektek, vigyétek őket a sanghaji múzeumba. Ott a múzeum szakembereivel konzultálhattok.« Egy lány a következőket mondta: »A sanghaji múzeumot bezárták. A múzeum szakemberei ellen nyomozás indult. Némelyikük osztályellenség, egyébként pedig mindannyian értelmiségiek. A kapitalista osztály tartja fenn az értelmiségieket, így tehát ők ugyanahhoz az oldalhoz tartoznak. Most, hogy mi leromboljuk a kapitalista osztályt, természetesen az értelmiségieket is leromboljuk.« Teljesen reménytelenül kérdeztem: »Nem értitek meg, hogy ezek a dolgok itt rendkívül értékesek? Eladhatjátok őket Hongkongban, nagyon sok pénzt kaptok értük. Elegendőt ahhoz, hogy felhasználjátok az átlalatok akart világforradalom céljaira.« Talán, miután idősebb volt a tanár, több felelősséget érzett, megkérdezte tőlem: »Biztos vagy abban, hogy a gyűjteményed értékes? Mit gondolsz, mennyit érhet?« »Durva becslésem szerint legalább egymillió jüant« (Az 1966-os átváltási árfolyamon 500 ezer dollár)» – mondtam neki. A vörösgárdisták meglepődtek. Most már a tanár is azon volt, hogy mentsék meg őket, de félt egyedül szembeállni a gárdistákkal, s annak következményeit viselni. Mindannyian az étkezőbe vonultak, hogy megvitassák a helyzetet.

A földrengés után

A megmaradt csészéket egy dobozba tettem és elindultam felfele a lépcsőn, hogy a pusztítást szemügyre vegyem. A szívem majd megszakadt. A harmadik emeleten a padlón vérvörös, császári sárga, zöld, kék és fehér porcelándarabok heverték. A harmadik emeleti szobák földrengés utáni helyszínhez hasonlítottak. Teljesen kiürlítették a tárolószekrényemet. Liszt, cukor és élelmiszer lepte el a ruhahegyeket, amelyeket a szekrényből szedtek ki. Szörmekabátjaimmal, estélyi ruháimmal már ollóval végeztek. A mennyezeti ventilátor még mindig működött. Szörme-, selyem- és papírzsebkendő darabok röpködtek a levegőben. Az asztalokat és a foteleket felforgatták. Hálószobámban a lepedőt lábnyomok mocskolták be. Felszabdalták a matracot, lyukakat véstek a lakkozott felületekre, betörték a porcelánlámpákat és szétszaggatták a fehér selyem lámpaernyőket. A nagy vendégszobában, ahol a vörösgárdisták a legnagyobb pusztítást végezték, egy rádió Mao elnök idézetein alapuló forradalmi dalokat sugárzott. Egy női hang énekelt: »A marxizmust egy mondatban össze lehet foglalni; a forradalom igazolható.«

Az ablakon át ragyogó, táncoló lángokat láttam a kertben. Tábornözet gyújtottak a pázsit közepén. A vörösgárdisták a tűz körül álltak és a könyveimet a lángokba dobálták. A szívemet a fájdalom szorongatta. Kezdték szétverni a bútort és darabokra tördelni hanglemezeimet. Azt mondtam a tanárnak. »Ezek a lemezek Európa legnagyobb zeneszerzőinek klasszikus lemezei. Miért nem őrzik meg a lemezeket és adományozzák azokat a zene tudományi társaságoknak.« »Te a múltban élsz!« - mondta. »Nem tudod, hogy a mi nagy vezérünk azt mondta, hogy bármely típusú nyugati zene dekadens. Mi majd megalkotjuk a saját magunk proletár zenéjét. Ami pedig a Zenetudományi Társaságot illeti, azt már rég feloszlatták.«

Olyan fáradt voltam, hogy állni sem tudtam. Megkértem a tanárt, hogy engedje meg, hogy lepihenjek. »Menj a lányod szobájába. Ő független filmes, akit fizetnek. Az ő szobáját nem érinti forradalmi akciónk.« Lányom szobájában lefeküdtem. Az ablakon át a keleti horizonton a hajnal gyenge fényeit pillantottam meg. Amikor felébredtem, a nap már erősen sütött a szobában. A konyhába mentem és kértem a szakácsot, készítsen kávé és pirítóst. Egy helyes kislány két nagy vállpánttal válla fölött jött oda hozzám. Elvette tőlem a kávémat és fintorogva beleszagolt. Grimasz közben megkérdezte: »Mi ez?« »Kávé« - mondtam. »Mi az,

hogy kávé?» Elmagyaráztam neki, hogy a kávé hasonló a teához, csak kicsit erősebb. »Ez külföldi termék?» – tette le a csészét nagy koppanással. »Úgy vélem külföldinek tekinthető.« »Miért kell neked külföldi italt innod? Miért van neked ennyi külföldi könyved? Miért vagy te ennyire külföldi egyáltalán? E ház minden szobájában importált termékek vannak, de a mi nagy és szeretett vezérünk egyetlen portréját sem látom a falakon.« A konyhán kívül megpillantottam egy embert, aki nem a vörösgárdisták társaságában volt előző éjszaka. Magabiztosságából tudtam, hogy párthivatalnok. »A helyi kormány összekötő tisztje vagyok – mondta. – Az én feladatom az, hogy megvizsgáljam a vörösgárdisták forradalmi akcióját. Bántották Önt? Vagy megfélemlítették?» »Egyáltalán nem« – mondtam. »Ezek a vörösgárdisták forradalmi akciójukat szigorúan a nagy vezérünk, Mao elnök tanításainak megfelelően hajtották végre.« A vörösgárdisták ránéztek. Ő azt mondta: »Ez így van jól. A munkásosztálynak nem célja, hogy a te testedet lerombolja. Úgy akarjuk a lelkedet is menteni, hogy gondolkodásmódodat megreformáljuk. Elegendő ruhát és alapvető bútort vehetsz magadhoz, hogy normális életet élj, de nem tarthatsz fenn az átlag munkásnál magasabb életszínvonalat.« Mielőtt elment, azt mondta nekem: »A proletárforradalom célja az, hogy olyan osztály nélküli társadalmat hozzon létre, ahol senki sincs a másik fölött.«

Miután 17 évig a kommunista Kínában éltem, tudtam, hogy egy ilyen társadalom csak álom, miután azok, akik megragadták a hatalmat, feltétlenül az új uralkodó osztályt képezik. Még a pártnak ez a fiatal tisztségviselője is abban a helyzetben van, hogy önkényes döntést hozzon életéről és kioktasson és vádoljon bűnök elkövetésével csupán azért, mert ő egy tisztviselő volt, én pedig csak egy egyszerű állampolgár. Nem voltunk egyenlők az emberi képzelet egyetlen pontján sem.

Házi őrizet

Néhány nap múlva egy vékony, sötét szemüveges férfi jött a házamba. Vele jött két másik férfi és egy nő. Mindannyian az alábbi feliratú karszalagot viselték: »A forradalmárok« – a jelszó három kínai írással.

»Te osztályellenség vagy, aki abban bűnös, hogy idegen hatalmakkal működött együtt« – közölte a férfi. »Tagadod?« »Természetesen tagadom. Ki vagy te, mit akarsz?« »Mi a proletárforra-

dalmárok vagyunk.« »Soha nem hallottam ilyen titulusról.« »Nagyon sokat fogsz még hallani erről. Mi vagyunk azok a forradalmárok, akik a munkásosztályt képviselik, amely Kína uralkodó osztálya.«

A sötét szemüveges férfi szigorú hangon szólt hozzám. »Hová rejtetted az aranyadat és a fegyvereidet?!« »Milyen aranyat? Milyen fegyvereket?« »Tudod te, milyen aranyakat és fegyvereket!« »Nincs nekem sem aranyam, sem fegyverem. A vörösgárdisták itt voltak, nem találtak semmi aranyat, semmi fegyvert.« »Rejted őket. A nagy vezérünk megmondta, hogy az osztályellenesség titokban aranyat és fegyvereket tárol. Ő nem tévedhet.« A forradalmárok felvagdosták a matracokat, a fotelek huzatát, a kanapék bevonatát, leszedték a csempéket a fürdőszoba faláról, átvizsgálták a kandallót és a kéményt. Felszedték a parkettát, felmásztak a padlásra, átszűrték a víztárolót és még a padló alá is behatoltak. A sötétség már a városra borult, amikor elhatározták, hogy felássák a kertet. Bekapcsolták a terasz lámpáit és elkezdtek ásni. A nedves, harmatos mező sártengerré vált. Az összes virágágyat felásták. A palántákat az ásónyomok mentén a földbe tiporták. Egyes palántákat még ki is téptek a helyükből, de nem találtak semmit. Pusztán azért, mert semmit nem lehetett ott találni. Végül is a fizikai fáradtság megghiúsította forradalmi céljait. Füstölögtek, mérgelődtek, elveszítették arcukat, miután semmit nem találtak. A sötét szemüveges férfi teljesen maga alatt volt a haragtól. Arca elfehéřült, ajkai remegtek. Kezét felemelte és rám mutatott. Ebben a pillanatban Meiping macskája Fluffi átugrott a konyhaajtón, a férfi lábára vetette magát és vaddliájába véste fogát. A fájdalomtól felülvölve a férfi egy lábra kényszerítette magát és megpróbálta a macskát lerázni. A többiek szintén megpróbálták megragadni Fluffit, de a macska kirohant a házból és felmászott a magnóliafa ágára. Arról a biztos pontról Fluffi rám nézett és mormogott, dorombolt. A megsebesített ember majdhogynem esztét veszítette. Odarohant a fához és elkezdte rázni. Fluffi egy magasabb ágra ugrott, felszaladt a szomszédom házának tetejére és eltűnt az éjszakában. Az egyik ember ekkor így szólt hozzám: »Vadállatot tartasz a házadban azért, hogy a forradalmárokat megtámadja! Meg fogunk büntetni! Ami a macskát illeti, megkérjük a környék bizottságát, hogy nézzen utána és végezze ki. Te pedig nagyon nagyot tévedsz, ha azt hiszed, hogy ha arra tanítod a macskádat, hogy minket megharapjon, feladjuk a harcunkat. Tovább folytatjuk a keresést az aranyad és a fegyvereid után.« Bezártak az étkezőbe.

Rezignáltan már arra gondoltam, hogy a lakásomat teljesen le fogják rombolni. Három étkezőszéket összehúztam, lefeküdtem a párnákra, hogy pihenjek. Elszunnyadtam. Annak ellenére, hogy hangos kiabálás és vitatkozás hallatszott kintről. Dél körül egy forradalmárnő így szólt hozzám. »Többé nem engedjük meg, hogy a házat elhagyd! A vörösgárdisták állandóan figyelni fognak.« Meglepődtem és haragra gerjedtem. Megkérdeztem tőle, milyen hatalom, alap jogosítja fel őt arra, hogy erőszakkal a házamban tartsanak. »A hatalmat a proletárforradalmárok ruházták rám. Tulajdonképpen szívességet teszünk neked, hogy házi őrizetben tartunk. Egy olyan nőt, mint te, halálra kéne verni. Tudod, hogy mi megy végbe az utcán? Mindenre kiterjedő forradalom.« Két vörösgárdista, akinek az volt a feladata, hogy figyeljen, a fotelban üldögélt a szobán kívül. Ettől a pillanattól kezdve egyikük állandóan benyitott a szobámba, hogy megnézzé mit csinálok. A lányomnak megengedték, hogy saját szobájában éljen, de számomra nem tették lehetővé, hogy oda belépjek, vagy beszéljek vele, amikor hazatért, amire egyébként is ritkán került sor. Egyre több és több időt kellett a filmstúdióban töltenie, részt vennie a kulturális forradalomban.

»Bűnös vagy!«

Szeptember 27-én késő délután ugyanabba az iskolába vittek, amelyben júliusban jártam. Ezúttal azonban egy harcos gyűlés tárgya voltam, amelyet nemcsak a vörösgárdisták és a forradalmárok látogattak, hanem a Shell cég egykori alkalmazottai is. A sötét szemüveges férfi volt a főnök. Meglehetősen folyékonyan beszélt. Az 1840-es évi ópiumháborúval kezdte beszédét, meglehetősen képletes leírását adva annak, ahogyan a megszálló brit flotta bombázta a partokat. Úgy beszélt, mintha én lettem volna az, aki a Gyöngy-folyón felvezette a brit flottát. A Shell céget multinacionális vállalatként írta le, és azt mondta, hogy Lenin szerint az ilyen vállalatok a szocializmus legnagyobb ellenségei. Ezt követően családi háttérrel foglalkozott, közölve a hallgatósággal, hogy én egy nagy földtulajdonos család sarja vagyok, hogy apám a Kuomintang előtti kormány vezető tisztviselője volt. Közölte, hogy Angliába mentem, ahol a britek képezték ki annak érdekében, hogy hűséges kiszolgálójuk legyek egyik egyetemükön. Férjemről azt állította, hogy a dekadens Kuomintang rezsím kiszolgálója volt, akinek igen nagy sze-

rencséje, hogy meghalt, s ezáltal elkerülte a forradalmárok ítéletét. Beszéde alatt a hallgatóság jelszavakat kiabált be. Sokan azal vádoltak, hogy kém vagyok. Amikor befejezte beszédét, a vörösgárdista, aki betört a házamba, otthonomat luxuslakásnak írta le. Egy másik arról beszélt, hogyan kíséreltem meg aláásni forradalmi tevékenységüket azáltal, hogy szembeszálltam velük a »régmúlt kultúra« védelmében. Egy forradalmár arról beszélt, mennyire makacs arroganciával ellenkeztem és azzal vádolt, hogy szándékosan egy »vadállatot« tartottam otthonomban, hogy az megtámadja a forradalmárokat. A Shell vállalat egykori alkalmazottait szintén felszólították, hogy bizonyítékokat szolgáltatassanak ellenem. Láttam, hogy mennyire meg voltak mindannyian rettenve, s kíváncsi voltam, vajon mi mindenen mehetek keresztül. A férfiaknak, akiket felszólítottak, sápadt volt az arcuk és kezük, amelyben az előre elkészített nyilatkozatot tartották, remegett. Egyikük sem nézett rám. A sötét szemüveges férfi közölte: »tömeges mennyiségű bizonyítékot hallottál, amelyek mind ellened szólnak. Bűnöd, amelyet a kínai emberekkel, a kínai néppel szemben követtél el, rendkívül jelentős. Ezen csak akkor enyhíthetsz, ha teljes vallomást teszel arról, hogyan működött titokban együtt a brit imperialistákkal, hogyan szolgáltad tervüket, hogy aláássák a népi kormány tevékenységét. Teszel beismerő vallomást?« »Soha nem tettem semmit a kínai nép ellen, sem annak kormánya ellen. A Shell iroda azért volt itt, mert a kínai kormány kívánta, hogy itt legyen.« Mindent, amit mondtam, haragos közbekiáltások fojtották el, azt kiabálták, hogy »Valld be, valld be!« és hogy »nem fogjuk megengedni, hogy az osztályellenség érveljen.« A vörösgárdisták és a forradalmárok körbevettek, öklüket arcom előtt rázták, ruhámat tépték és leköpték a zakómat, miközben azt kiáltozták: »mocskos kém, mocskos beépített kutya, meg fogunk ölni.« Minden oldalról vadul löldösni kezdtek. Amikor a zaj elhalt, elcsitult egy kicsit, a szemüveges férfi azt mondta. »Türelmünket kimerítetted, bűnös vagy! Halálra is ítélnénk, de azt akarjuk, hogy enyhíts magadon. Még egyszer megkérdezem, bevallod-e bűneidet?« Mindenki várakozóan tekintett rám. Semmit sem szóltam. A szemüveges férfi odafordult egy fiatalabbhoz, aki a tömegtől távol állt. Ő erre előre jött, csillogó bilincsekkel a kezében, és megkérdezte. »Teszel beismerő vallomást?« Nyugodt hangon feleltem. »Soha semmit nem tettem a népi kormány ellen. Semmi kapcsolatom nincs idegen kormánnyal.« »Gyerünk!« - mondta a bilincses férfi. Az iskola előtt egy fekete dzsip parkolt. »Teszel beismerő vallo-

mást?» – kérdezte a férfi ismét. Csendesen a bibliát idéztem magamban. »Íme az én nyájam, sohasem fogok...« »Megőrültél? Beismerő vallomást!« – kiabáltak rám. Felemeltem fejem, hangosan, határozott hangon így szóltam: »Nem vagyok bűnös, nincs semmit beismernem.« A fiatal rendőr hátratekerta karomat és rám csatolta a bilincset, azután beszálltunk a dzsipbe és elhajtottunk a sötét utcákon.»

(Szemelvények a Time magazinban közölt írásból.)

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A Mao-örökség

Mao ma is él Kínában. Ezt ugyan cáfolja az, hogy a Tienanmen téren, Pekingben épített monumentális Mao mauzóleumban az üvegszarkofágban tizenegy éve a mennyei béke állapota uralkodik – hatása azonban ma is érezhető, nemcsak a Kínai Kommunista Párt 44 milliós tagságának közéletében, hanem a legtöbb kínai érzelmeiben is. Él, elutasítva vagy jó emlékekkel.

Mao a modern Kína megteremtője, a nacionalista nagyhatalmi státusz legfőbb kreátora volt. A permanens forradalom, amelyet sokszor bigott elszántsággal próbált erőltetni, nem hogy nem tette nagyvá Kínát, hanem hatalmának végén csaknem romokba döntötte a társadalmi nyugalmat.

A kínaiak hisznek az égi jelekben. 1976, Mao halálának éve különösen furcsa megrázkódtatásokat hozott. Néhány hónapon belül drámák sorozata játszódott le. Meghalt a nagy társ, Csou En-laj. Távozott a másik harcostárs, a nagy menetelés egyik katonai irányítója, Csü Te marsall is. Meteoreső verte a tájat. Pusztító földrengés tombol, félmillió ember halálát okozza. A kínai jelölvasók az ilyesimből arra következtettek, nagy változások közelednek.

A gyökeres fordulatot ugyan ideig-óráig akadályozta a „négyek bandája”, de a 70-es évek végére a mindig is mérsékelt szárnyhoz tartozó, józanul realista Teng szisztematikusan saját kezébe csoportosította a hatalom legfőbb szálait. A pragmatizmus leküzdötte a forradalmi demagógiát, a technokrata módon szervezett fejlődési koncepció maga alá gyűrte az ideológiai köntösben szemérmetlenül hatalmaskodó hozzá nem értést.

Kína mindig is akkor prosperált, ha tartósan erős központi kormányzata volt, ha a dinasztikiák élén erős, a hatalomhoz ezer ideg-szállal értő uralkodók álltak. A Mao-korszak e tekintetben to-



vább is lépett, Kína talán soha nem volt olyan szervezett és központosított, mint Mao uralkodása idején.

Van-e más választási lehetősége ennek a kontinensnyi, alig áttekinthető országnak? Más országok – például az Egyesült Államok – azt bizonyítják, hogy a grandiózus méret nem feltétlenül kíván vízfej-központokat. A mai Kína azonban egyelőre aligha gondolkodhat így. Nincs meggyőző jele annak, hogy az elmúlt 7-8 évben visszavonult volna a centrum az ország irányításából. Az a tény, hogy Mao szobra, portréja sok helyütt látható Kínában, szimbolikusan arra is utal, hogy politikájának egyik lényeges vonása túlélte őt: a nagy, fejlődőképes Kína nyomatékos hatalmi eszközöket kíván. A párt mindenkori vezető szerepét.

Nem a koncepciót kellett tehát megváltoztatni az új vezetők szerint, hanem a módszereket kellett kicserélni.

Kína életéből ugyan eltűntek a Mao-korszak leglátványosabb mozzanatait, nincs többé népi kohó és népi kommuna, az utcákat nem önti el ideológiai hisztéria, a katonák és a „vörösgárdisták” nem élet, halál urai többé. A falra ragasztott plakátok nem ígét hirdetnek, hanem amerikai, japán importárut vagy eladó Honda motorkerékpárt. Kína azonban nem volna irányítható, a reformszabályok és gazdasági információk nem volnának végiggörgethetők a Himalája és a Dél-kínai-tenger között, ha nem működne az a közigazgatási, erősen centralizált apparátus, amelyet Mao alakított ki a központi hatalom legfőbb eszközeként.

A pártdokumentumok azt vallják, hogy Mao elnök nélkül nem kezdhettek volna hozzá az új Kína építéséhez. A maoizmusnak csupán legutóbbi néhány, zavaros évét bírálják. Kinek szól e kompromisszum? A párton belüli konzervatív ellenzéknek? Mao régi menetelő társainak, akik még mindig jelen vannak a Politikai Bizottságban? Ilyen kényes a hatalmi egyensúly? Hogyan fog megküzdeni Teng azzal a helyzettel, azzal az örökséggel – amelyet a párton belül még sokan vallanak –, hogy Mao egész életében keményen bírálta a mai kínai reform legfőbb jellemzőit, például az anyagi érdekeltséget, az egyéni vállalkozást a mezőgazdaságban – és a külföldről érkező hatásokat. Meddig képes feloldani az ellentmondásokat a párt 210 fős Központi Bizottsága a drasztikusan kibontakozó reformfolyamat, és az elmúlt négy évtizedben betáplált ideológiai megrögzöttségek között. Tegyük hozzá: az ideológiai hivatkozás a jelek szerint legalább annyira jelent görcsös ragaszkodást a hatalmi pozíciókhoz, mint amennyire a gerontokráciához tartozó vezetők természetes meggyőződése is.

A gazdaság az elmúlt néhány évben sikeresen kitört a túlcentralizáltság és a bürokrácia konok köréből. Teng elve a decentralizált döntéshozás a gazdálkodásban. A politikában, a közigazgatásban egyelőre masszívan él Mao rendszere.



A második forradalom nagy menete

A kínaiak szeretik a kézzelfogható jelszavakat a politikában.

A második forradalomnak nevezett, a 70-80-as évek fordulójától jegyzett szakasz „két pillérből” állt: a reformból és a nyitásból a világ felé.

„Két pillér.”

„Négy modernizálás.” Azaz reformok a mezőgazdaságban, az iparban, a tudományos és technikai életben és a hadseregben. Az ötödik modernizálás egyelőre vajúdik: a politikai struktúrában nem született egyezés a különböző hatalmi erők között a tekintetben, hogy újratárgyalják az állami vezetés intézményrendszerét, a párt vezető szerepét.

„Négy modernizálás.”

És „nyolc új igény.” Azaz előbb-utóbb mindenkinek legyen színes televíziója, kazettás magnója, tetszetős órája, motorbicikrije, videomagnója, hi-fije, kamerája és mosógépe.

Valamikor Mao fogalmazta meg egyik bölcselkedő mondatát a következőképpen: „a tényekben keresd az igazságot”. Mao azonban erőszakot követett el saját bölcselkedésén, és atrocitásokra, személyes leszámolásokra, hatalmi likvidációkra használta fel saját jelmondatát. Amit ő mondott, az volt a tény.

Teng a tényeket másképpen, pragmatista módon értelmezi. Tény az, amit megtermelnek. Tény az, amit elfogyaszthatnak. Az „igazságot”, tehát a hatalom eszközeit, szabályozó rendszereit az ilyen tények szolgálatába kell állítani. Másképpen Kína káoszba züllik vissza. A béna nemzet idült részeg.

1985-87-re bizonyos pontokon megtorpant, ingataggá vált a korábban együtemű reformlendület. Az iparban még alig érezhető a reform hatása. A mezőgazdaságban dolgozó 800 millió paraszt közül kb. 250 millió még a reménytelenség idejét éli – és ez akkor is elgondolkodtató, ha egyébként a parasztok jövedelme

két év alatt annyit nőtt, mint Mao idején két évtized alatt. Az ország 1985-ös túlfogyasztása, az infláció váratlanul magas mértéke, a hirtelen külföldi eladósodás réseket vágott azon a bizalmon, amely a Teng-korszak előző fél évtizedét jellemezte. Korruptió, szociális feszültség és a régi értékek és szokások elbizonytalanodása nehezíti most a reform-vágtát.

A konzervatív erők a puritanizmus jegyében megfogalmazták első fenntartásait a reformfolyamattal szemben. A párt a döntő, nem a piac: e két fogalom szembeállítását egyelőre nehezen feloldható konfliktust teremt.

A második forradalom csak akkor lehetne igazán sikeres, ha áttérjedne a politikai struktúrára is. A gazdasági reform azt jelenti, hogy a modern gazdálkodás elvei szerint meg kell növelni a vállalati igazgatók, menedzserek hatáskörét, függetlenségét. Ugyanígy nagyobb szerepet kell játszaniuk a kereskedőknek, a tudósoknak, a fejlesztőknek, általában a tudományos és technikai folyamatoknak. Különböző szintű vezetők nagy tömegeinek megnövelt, és teljesítményhez kötött önállósága azonban szétfeszíti a politikai döntéshozatal megszokott, centralizált, hivatali jellegét.

Több mint jelzésértékű, hogy lelkes előkészítő periódus után ez év tavaszán visszavonták azt a parlament elé terjesztendő törvényjavaslatot, amely a legmagasabb jogi fórum jóváhagyásával deklarálta volna az ipari igazgatók, általában a vállalatok széles jogkörét. Menedzserek és pártvezetők gazdálkodáson belüli kényes viszonyának törvényes szabályozása egyelőre lekerült a napirendről.

A második forradalom lényege az is, hogy Kína kitörjön a nemzetközi izolációból, és globális, világpolitikai folyamatokat is meghatározó erővé váljon. A nyitás reménye a gazdasági haszon. Kibővült külső kapcsolatok nélkül Kína saját reformja félékezésre kényszerülne, esetleg a gazdasági stagnálás veszélyével kellene szembenéznie. Ezért a kínai reformerek, politikusok és közgazdászok egyaránt azt sugallják: nincs, nem lehet visszaút.

Vajon kikövezett úton jár-e és visszavonhatatlan eredményekhez vezet-e a második forradalom?

Vagy majd szükség lesz egy harmadikra is?

Teng - harmadszor is

1986-ban a Time magazin Teng Hsziao-pinget választotta az év emberének. Ezúttal másodszor. Hét évvel korábban, az általa galvanizált reformfolyamat kezdetén szintén őt jelölték e nem hivatalos posztra.

Tengről 82 évnyi élete folyamán sokszor hoztak radikális döntéseket. Hol kizárták, hol visszavették, hol megfosztották, hol „megkoronázták”.

A szecsuanai tartományban született parasztgyerek már a 20-as években csatlakozott az akkor megalakult kínai kommunista mozgalomhoz. Nem sokkal később félreállították, a párton belül ahhoz a frakcióhoz tartozott, amely a nagy tömegű kínai parasztságtól várta a hatalmi harcot eldöntő támogatást. És amikor 1934-ben nagyon hosszan kellett menetelni, Teng, mint katona elnyerte a megbocsátást.

A szocialista Kína első évtizedeiben rendre Mao oldalán vett részt a programokban – de sohasem szolgálta gátlástalanul a vezért. 1956-ban, az SZKP XX. kongresszusa után a személyi kultusz komoly következményeitől óvta Maót. 1961-ben részben rá várt a nagy ugrás a semmibe Mao által fémjelzett politikájának revideálása.

Mao 1966-tól, majd később felesége, Csiang Csing a „vörösgárdistákat használta fel a liberalizálásra törekvő és abban az időben már túlságosan kritikus Teng félreállítására. Teng végigment azon a krédón, mint sok millió sorstársa, elvtársa. Önkritikát kellett gyakorolnia. Kimondta magáról, hogy hibásan a burzsoá ideológia uszályába került, ellenforradalmi, kapitalista irányvonalat követett. Öccse nem bírta a „vörösgárdisták” kíméletlen eljárásait, a halálba menekült. Nagyobbik fia megrokkant a kínzásoktól.

Teng is hamarosan találkozott a Nagy Élettel. Két évig egy vidéki traktorgyárban dolgozott, a futószalag mellett, száműzetésben.

Másodszori üldöztetése sikeres visszatéréssel ért véget. 1973-75 között Csou En-laj miniszterelnökkel együtt tervezték meg a modern Kína számára elképzelt jövőt.

Csiang Csing és a „négyek bandája” ismét ítéletet hozott. Harmadik alkalommal is likvidálták, ezúttal a fizikai megsemmisítést is alig tudta elkerülni.

Teng jól ismerhette már az oda-vissza út koreográfiáját, mert egy évvel később ismét közel volt a hatalom csúcsához. Erős központi irányítás mellett megvalósított reformok útját nyitotta meg. Mindig is a politika elsődlegességét vallotta, ha kellett, kemény eszközökhöz nyúlt a párt vezető szerepének, a központi kormányzatnak a képviselőjében.

Tudja, hogy a reformok kudarcba fulladnak, ha felerősödik a társadalmi-politikai káosz.

Európai fül számára szokatlanok azok a képletes bölcselkedések, ahogyan kínai vezetők szokták megfogalmazni ars poeticájukat. A világsajtó Tengtől leggyakrabban azt idézi, hogy: „nem sokat számít, hogy a macska fehér-e vagy fekete, amíg egeret tud fogni.” Vagyis: türellem, liberalizálás, az egyéni és a közösségi ambíciók támogató kezelése – ha ez az általa elképzelt kínai modellt szolgálja.

Az általa elképzelt reformfolyamat egyik legfőbb akadályát az újítások iránt értetlen párt és állami káderek visszahúzó erejében látja. Az elmúlt években több mint egymillió régi kádert „engedett” nyugdíjba menni az általa irányított központi vezetés. A területi és központi apparátusok túlságosan öreg hírnévvel rendelkező funkcionáriusainak a felét leváltották. Helyettük fiatal korosztály került hatalomközelbe: az 50 évesek, a 60 évesek. 1985-ben a Politikai Bizottság elaggott tagjainak jó része is távozásra kényszerült, köztük többen is a Nagy Menetelökhöz tartoztak.

Teng ezekkel a lépésekkel nem csupán a reformfolyamatot kívánta biztosítani –, hanem saját pozícióját is. A 80-as évek közepére ugyanis egyre több olyan megjegyzés hangzott el, hogy a felszínre kerülő korrupció, a magát nyilvánosan megmutató prostitúció, a pénzzel és hatalommal való visszaélés, ügyeskedés a reformfolyamat terméke. Támadták Tenget a nyugati, a burzsoá hatások tömeges beáramlása miatt.

Teng válasza ismét egy kínai fogantatású bölcselkedés volt: „Vannak olyanok, akik szerint nem szabad kinyitni az ablakot, mert a legyek és egyéb rovarok is berepülhetnek. Zárva akarják tartani, de közben mindannyian megfulladunk. Mi azt akarjuk,

hogy nyissuk ki az ablakot, szippantsunk a friss levegőből, és ugyanakkor harcoljunk a legyekkel és egyéb rovarokkal."

A 80-as évek közepétől néhány hangosan zümmögő vad darázs is berepült az ablakon. Az 1985-ös súlyos fizetési mérleghiány, a költségvetési deficit váratlan mérete csupán az irányítás mezőnyében jelentett gondot – a minden korábbit meghaladó infláció azonban a lakosság nagyobb részét is érzékenyen érintette. Az élelmiszerárak például 35 százalékkal emelkedtek. Akik a hátrányt elszenvedték, azok számára igen enyhe – érezhetetlen – vigasz, hogy az állami támogatás, a dotáció leépítése igazi reformszellemű lépés.

A gyarapodó kételyeket a tavaly decemberi diáktüntetések tovább erősítették. Az utcai jelszavak a politikai struktúra alaplemeit is támadták, több-kevesebb erővel. A széles körű demokrácia követelése nem is titkoltan a párt mindenható vezető szerepének korlátozását szolgálta. Elhangzott a többpártrendszer követelése is.

A mintegy tizenkét városban kirobbant tüntetések a régi kínai közmondást juttatták a mai vezetők eszébe: „ha mozog a fű, bizonyára fúj a szél”. Teng maga vette kezébe a tüntetések leszerelésének irányítását.

Sokan feltették azóta a kérdést: saját, teljes értékű pozícióját és befolyását akarta-e átmenteni, még mielőtt a tüntetések elhárapózása vele szemben is általános kritikába torkollik. Csupán ezért, tehát taktikai megfontolásból „áldozta-e fel” Hu Jao-pang pártfőtitkárt, akit a legtoleránsabb reformhívek közé soroltak a megfigyelők? Avagy egészen másról van szó? Eltökélt kommunista pártvezetői magatartásról, amely meggyőződéssel vallja, hogy Kína visszaesne, kaotikus és dezorganizált állapotokba zuhanna, ha meggyengülne a párt vezető szerepe? Tény, hogy Teng ugyanolyan erővel védte most meg az elmúlt tíz évben sikeresen együttműködő, párton és kormányon belül kialakult vezetői koalíciót, mint amilyen következetességgel vállalta az eufóriát és erőziót egyaránt teremtő reformintézkedéseket.

Az idei októberi pártkongresszus előtt minden külföldi megfigyelő azt latolgatta: milyen erős Teng politikai pozíciója. Teng már korábban bejelentette, hogy pártvezetői és katonai vezetői kettős funkciója közül az egyikről lemond a kongresszuson. De melyikről? És kinek a javára?

Riportútunkon nem juthattunk el a politika olyan szintjeire, ahol megfelelő támpontokat kaphattunk volna. Ez az a terület, ahol a nemzetközi sajtó értékeléseire sem lehet támaszkodni.

Nemcsak azért nem, mert a találgatások végtelenül ellentmondóak – Teng totális hatalmának bizonygatásától teljes meggyőződéséig terjed a hipotézisek skálája –, hanem azért sem, mert más újságíróknak sem lehet több alapjuk a pontos képre.

A kínai vezetés zárt. Döntései szuverének. És szűk körben szülnének.

Legalábbis 1987 októberéig ez volt a helyzet.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Hu, Csao - és a másik oldal?

Bizonytalan és pontatlan e fejezetcím. Van-e másik oldal egyáltalán? Lehet-e „reformer” és „konzervatív” címkéket osztani a kínai politikusoknak?

Kína - rejtély e tekintetben is. Hiszen azok a politikusok, akiket ma konzervatívnak titulál a világsajtó és a legtöbb sinológus - nos, ezek mindannyian támogatták a gazdasági reform lendületes kibontakozását az elmúlt években. Akiket viszont a reformerek közé sorolnak, azok is „burzsoá liberális veszélynek” minősítették azokat a tendenciákat, amelyek a diáklázongásokhoz vezettek.

Ellenezheti-e a reformfolyamatot például Peng Csen, az Országos Népi Gyűlés, azaz a parlament tekintélyes elnöke? Szembeszállhat-e e fő folyamattal Hu Csiao-mu vagy Teng Licsün, akik a párt ideológiáját és propagandatevékenységét meghatározták az elmúlt évtizedben, és kemény szavakat formáltak a Kínába a reformfolyamat hullámán beérkező „szellemi szennyeződésről”? Éltetheti-e megfontolásait Csen Jün, a nyolcvanadik évét már ugyancsak betöltött pártvezető, akinek a gazdaságirányítás jutott osztályrészül.

És hihetünk-e azoknak a híreknek, hogy a diákszavargások után, ez év januárjában leváltott pártfőtitkár, Hu Jao-pang éven keresztül Teng kijelölt utódaként az első számú politikai beosztásra pályázhatott. És most, leváltása után végképp eldöntötte a sorsát a politika darálómalma?

Hongkongi sinológusok ma már mércét nem ismerő meggon-dolatlan reformernek, destabilizáló hatású politikusnak nevezik Hut. De amíg ő volt a párt főtitkára, addig ugyanezek a nemzetközi megfigyelők a reformfolyamat legelszántabb, legmerészebb irányítójának, a jövő üstökösének nevezték.

Hu leváltása után Csao Ce-jang kettős funkciót töltött be,

ugyancsak azzal a jó előre történt bejelentéssel, hogy az októberi kongresszuson megváltik egyik tisztétől. Hogyan működik a politikai-hatalmi logika, ha a diákvizsgákért leváltják azt a pártfőtisztart, akinek aligha lehet közvetlen kötelessége a napi-
rend fenntartása, az adminisztratív intézkedés – és ezzel egyidőben az ő jogkörét is átveszi a kormányfő, akinek a kabinetje legelsősorban kérdezhető meg az utcai rendbontásokkal kapcsolatban.

Vagy mégsem a diáktüntetések okozták az átcsoportosítást? És még tovább folytatva a kérdést: talán nem is csupán átcsoportosítás történt, hanem egyensúly-bomlás a korábban szilárd koalíciót képező erők között?

A kínai politika döntéshozatali mechanizmusa a külső megfigyelők számára beláthatatlan. A nyilvánosság pedig még távolról sem jutott el arra a szintre, hogy a vezető politikusok kötelességüknek érezzék a hazai és a külső közvélemény tájékoztatását. Spekulációk, a nyugati párt-váltógazdálkodásból megszokott beidegződések és kombinációk – tehát alaptalan találgatások szintjére szorul vissza a jólinformáltság.

„A hatalmi harc hevesen folytatódik, Teng utódlása nyitott kérdés, Csao Ce-jang pozíciója távolról sem szilárd. Csak az októberi pártkongresszus tisztázza, kié is tulajdonképpen a hatalom. Addig a politikai döntéshozatal apparátusa gyakorlatilag béna marad Pekingben, és még inkább a tartományi fővárosokban. Komolyabb gazdasági reformlépések nem várhatók – sőt a visszalépések eshetősége sem zárható ki” – írja a világ egyik legtekintélyesebb hetilapja, a hamburgi Die Zeit. Állítása magabiztos, majdhogynem meggyőző. Pedig tételeiből összesen egyetlen állja meg a helyét: októberben valóban lesz pártkongresszus.

A világhíres reform

Ahhoz, hogy milyen társadalmi légkörben kellett hozzáfognia az új kínai vezetésnek a reformhoz, jó illusztrációul szolgál a következő két példa.

Az egyiket a sanghaji világgazdasági hetilapból idézzük: (a lap egyébként sokak szerint a legbátrabb hangvételű újság Kínában): „még csak kísérleti szakaszban vagyunk. Ahhoz, hogy továbbléphessünk, olyan környezetre van szükség, amelyben az emberek azt érezhetik, hogy szabadon beszélhetnek.”

A szabadság néhány évvel ezelőtti fokára pedig említsük meg azt a hivatalos rendeletet, amely 1982-ben közleményben tette lehetővé, hogy az emberek ezek után más, önállóan megválasztott öltözetet is használhatnak, és nemcsak azt az uniformist, amelyet még Mao rendelt el annak idején.

A gazdaságpolitikának néha nagyon furcsa jelenségekkel kell szembenéznie, miközben pedig szeretne szárnyalni az újtás, a jövedelemtermelés, a hatékonyság, a reformok világában. A régi keretek és dogmák felszámolása, az új teremtménye mindig hoz magával bizonytalanságot és alapot ad arra, hogy kételkedők és ellenfelek erre építsék offenzívájukat.

A kínai gazdaságpolitika sem mentes az ilyen ellentmondásoktól. Elgondolkodtató, hogy miközben a világ lelkesedik a kínai kísérlet iránt, aközben a parlament ülésén a pénzügyminiszter megvesztegetésekről, adócsalásokról, sikkasztásokról és más gazdasági bűncselekményekről kényszerül szólni, ecsetelve azok súlyos méretét, és mindezt egybeköti azon tisztviselők megemlékezésével, akik az állam pénzét „fényűző fogadásokra, ajándékokra fordítják és állami pénzből vadul modernizálják hivatali szobáikat”. Az ilyen típusú kritikákból és eszmefuttatásokból természetesen csak hasonló mentalitású felhívások,

szlogenszerű buzdítások születhetnek az „egyszerű életmódról, a kemény harcról, a szorgalomról és a takarékoságról”.

Kár, hogy a gazdaság nem mindig vesz tudomást az ilyen nagy elszánásokról. A gazdaságban kereslet és kínálat találkozik egymással, teljesítmény és termelés mint egyik lehetőség, hiány és erőpazarlás mint másik. A politika irányítóinak kötelessége, hogy megtalálják azokat az eszközöket, szabályozókat, törvényeket, amelyek mozgásban tartják a teljesítőképességet, amellet jövedelmet teremtenek. A gazdaságban nem harcolni kell, hanem termelni, gazdálkodni. Ha lehet. Ha engedik.

A már említett Csen Jün, a gazdaságpolitika fő irányítója a pártvezetésben, szintén kiválasztotta a maga klasszikus hasonlatát, bölcséletét gazdasági ügyekről, imígyen: A kínai gazdaság egy madárhoz hasonlít, a kormány ellenőrzése pedig ketrechez. A ketrec lehet nagyobb fajta is, hogy a madár szabadabban repülhessen, ám mindig szükség lesz rá.

A kínai állam – erősen paternalista, gyámkodásra hajlamos a gazdasági ügyekben. Mao idején ez elsősorban a központi beavatkozások és támogatások széles skáláját tartalmazta. A Teng-korszak gazdaságfilozófiája ehelyett inkább azt vallja, hogy a kínai fejlődés ma legfontosabb potenciálja a kezdeményezés, a saját erőre támaszkodás, legyen az egyéni, vállalati vagy intézményi kör. A határok – a ketrec méretei – azonban ma is világosak. A gazdaságfilozófia nyelvén fogalmazva ez úgy hangzik, hogy az egyéni kezdeményezéseket alá kell rendelni a modernizálást szolgáló nemzeti közmegegyezésnek.

Az olvasó joggal vetheti fel, hogy eszerint nincs lényeges különbség a két korszak között, hiszen Mao éppúgy a modernizálást tekintette első számú nemzeti feladatnak, mint Teng. A szociális-társadalmi viszonyokat mindketten egyaránt alárendelték a gazdasági fejlődés követelményeinek. Hol lelhető fel a különbség?

Mao az osztályharcot, a bármiféle ellenféllel való permanens leszámolást választotta eszközül. A végeredmény: Kína csaknem romok alá került.

A mai reformprogram vezetői nem hatalmi megtorlásra és despotikus intézkedésekre használják az államot, hanem a nemzeti egység és közmegegyezés megteremtésére, annak érdekében, hogy a közösség és a magánemberek értelmét lássák egyéni erőfeszítéseiknek.

A politikai hatalom elsődlegességéről azonban a mai vezetés sem mondott le. Megőrizte azokat a gazdaság fölötti eszközö-

ket, amelyek révén államilag vezényelhet és ellenőrizhet minden olyan tevékenységet, amely meghaladja a közvetlen gazdasági szférát és érinti a politikai hatalmat. Ez az oka annak, hogy az ipar és a külgazdaság sokkal inkább magán viseli a központi irányítás olykor dirigista jegyeit, sokkal kevésbé vesz részt a gyors reformban, mint a mezőgazdaság.

A mai vezetés nem áll meg az egyéni kezdeményezés ösztönzésével. Elviseli azt is, hogy gyors és szélsőséges módon támadnak különbségek egyének és vállalatok között, erősen differenciálódnak a létfeltételek. Az az ideológiája, hogy a minél tömegesebb egyéni kitörések hajtóerőt jelentenek a társadalom szélesebb rétegei számára is, és olyan erőket állítanak a gazdaság szolgálatába, amelyek eddig szunnyadtak. A vezetést egyelőre nem zavarja az, ha a vállalatok közötti vagy az egyes régiók közötti néha rendkívül nagy különbségek objektív (természeti, földrajzi, infrastrukturális stb.) körülményekre vezethetők vissza. Nem akar feltétlenül segíteni az eleve hátrányos helyzetben levő vállalatokon és körzeteken, mert nem akarja elszívattyúzni a jövedelmeket a fejlődőképes területekről. A verseny néha kíméletlen következményei elviselésében Kína elszántabb ma, mint az európai szocialista országok. Pedig nem is olyan régen, másfél évtizeddel ezelőtt Kína még revizionistának, szocializmusellenesnek nevezte a gazdasági reform útját oly óvatosan kereső európai szocialista államokat.

Ismerősen cseng hazai helyzetünkre, és Kínára is helytálló az a megállapítás, hogy az általános reformkoncepció legfőbb dilemmája: milyen legyen a viszonya a központi tervezésnek és a gazdaságirányításnak, illetve a piacnak, amelynek a szocialista árugazdaság törvényeihez kell alkalmazkodnia.

Ez az elvont dilemma nagyon is megfogható módon jelentkezik a gyakorlatban. A legjobban talán a gyors növekedés és az általa teremtetett feszültségek mutatják, milyen nehéz egyensúlyba hozni a központi irányítást és a piaci törvényt.

A 70-es évek végétől Kína rendkívül gyors fejlődésnek indult, az évi ütem 12-15 százalékos volt. Kimagasló eredményeket értek el a mezőgazdaságban, a beruházásokban, az iparban. A túlfűtött kedélyek közben egyáltalán nem is próbáltak számolni a gazdasági túlfűtöttség veszélyeivel. Abból indultak ki, hogyha eddig ilyen gyors lehetett a növekedés, akkor miért ne lehetne még tovább fokozni.

A 80-as évek közepére előállt a siker bumeráng hatása. A túl gyors növekedés hatalmas kiadásokkal járt, a költségvetés hi-

ánnyal zárt, és az általános hiánygazdálkodás inflációba torkollott. A mértéktelen beruházások túlfeszítették az egyensúlyi kereteket. Az eufória általános hangulatában minden beruházó pénzhez jutott, és tömeges keresletével tovább fokozta az inflációt.

Az állam egyrészt nem vette észre, hogy túllendült a realitások határain az összegz gazdasági folyamat. Másrészt megpróbált már akkor is, a 80-as évek közepén következetesen reform szellemenben gondolkodni, és ezért elkerülte a centralizált korszakból ismert adminisztratív eszközöket. Bizott a pénzpolitikában - anélkül, hogy kidolgozta volna a valóban hatásos pénzpolitikai eszköztárat. A pénzügyi rendszer kikerült az irányítók kezéből. A kilazult pénzpolitika nem tudta megakadályozni, hogy a bankok a különböző politikai szervek nyomására egyre-másra, könnyelműen hitelezzenek.

Mivel az általános reformhit mindig is messze előrébb járt, mint a reform szakmai kidolgozottsága, a vállalatok korlátozó szabályok híján a régi módon élhettek, és könnyedén dönthettek újabb és újabb pénzfelvételekről. Pénzhez jutottak a költségvetéstől, a bankoktól - és könnyedén költek beruházási eszközökre, jószívuén emeltek béreket, költek szociális célokra.

A reform nem működött, pontosabban: nem a reform működött, hanem a hirtelen felerősödött dezorganizáltság, az irányítási vákuumhelyzet.

Ilyenkor mindig nagy a veszély, ha egy költségvetés felborul, ha az eladósodás hirtelen megnő, ha a beruházások és az infláció üteme veszélyesen felgyorsul, akkor könnyen el lehet érni egy olyan pontra, amikor a reformideák lényegtelennek és fölöslegessé válnak: hirtelen erős kézre van szükség. Központi beavatkozásra. Tiltásokra, amelyek adminisztratív eszközökkel fékezik a beruházást, a béreket. Ezek után már csak idő kérdése, hogy nem törik-e meg tartósan a reformfolyamat, nem válik-e ismét centralizálttá az egész irányítás.

Ettől a pillanattól a reform jövője közvetlenül visszakerül a politikai játéktérbe. Ott pedig már nem mindig a gazdasági ésszerűség az uralkodó.

Ez történt Kínában 1985-87-ben.

A reform egyelőre elsősorban az ipari és a mezőgazdasági termelésre terjed ki. A látványos siker anyagi bázist teremtett az életszínvonal növekedéséhez. A munkanélküliek száma jelentősen csökkent. Közben azonban, a gyors fejlődéssel párhuzamosan egyre inkább feszültséget teremt az, hogy hihetetlenül elha-

nyagolt a vasúti és közúti közlekedés; hogy a telekommunikáció, a telefonhálózat fejletlen; az infrastruktúra általában is kiessett a fejlesztés látószögéből; az egészségügyre, a kereskedelmi hálózat fejlesztésére, az oktatásra sokkal kevesebb pénz jut, mint amit e területek amúgy is fejletlen színvonala megkívánna.

Kína nemzeti termelése 1978 óta megduplázódott. Költségvetési bevételei csakúgy. És ami talán még fényesebben jellemzi a prosperitási ütemét: a megtakarítások összege tízszeresére nőtt az elmúlt nyolc évben. 60 millióval nőtt a foglalkoztatottak száma. A mezőgazdaságban szinte teljes körben elterjedt az egyéni és családi vállalkozások rendszere. A reform elérte a vállalati menedzserek rétegét és a közigazgatást is, beleértve elsősorban a kormányzati munkát. Megszűnt a legfontosabb mezőgazdasági termékekre is a kötelező beszolgáltatási előírás – beleértve a gabonát és a gyapotot is –, a központi előírásra termelt ipari áruk aránya a felére csökkent. Csupán 25 olyan mezőgazdasági termék van, amelynek az állam szabja meg a hatósági árát. A reform egyelőre szunnyad Kína tengerparttól távoli, zártabb vidékein, bár a mezőgazdaságban e területek is a szabadabb vállalkozás szellemében prosperálnak.

Főképpen a tengerparti övezetekben, és ezen belül is elsősorban a dél-kínai tartományokban lendült előre a fejlődés.

1987-ben folytatódott a beruházási túlfűtöttség. A tavalyi évhez képest 25 százalékkal nőtt az investált összeg az év első felében. Az állam tudatában van annak, hogy a káros gazdasági túlfűtöttséggel szemben csak úgy védekezhet, ha csökkenti a tőkeberuházást. Eszközei azonban korlátozottak. Mára ugyanis megváltozott a kínai gazdaság szerkezete. Régebben az állam volt a legfőbb beruházó. Mára a beruházások felét vállalatok és különböző helyi érdekeltségű szervezetek finanszírozzák. Rendeteg az úgynevezett alternatív beruházási forrás: a külföldi tőke, a hazai bankhitel, kötvények kibocsátása, speciális tőkealapok gyűjtése. A védekezéshez tehát kevés, ha törlik az állami beruházások egy részét. A reform irányítói egyébként további visszavonulást indítványoznak, azt vallván, hogy a központi beruházásoknak elsősorban az energiaszektorra, az alapanyag-termelésre és a kommunikációra kell összpontosulnia.

Sanghaji tartózkodásunk néhány napja alatt tucatnyi hírt hallottunk a legkülönbözőbb vehemens vállalkozói formákról. Franciákkal tárgyaltak a telefonrendszer hitelben történt modernizálásáról. Japánnal közös üzemet hoztak létre légkondicionáló berendezések gyártására. Megnyitották a sanghaji pénzüpiacot,

amelynek tevékenységében 70 bank, pénzintézet, beruházó társaság vesz részt, és amely bankok közötti hitelezéssel, devizapiaci műveletekkel egyaránt foglalkozik.

Kínában csupán 1987 első negyedében háromezer különböző vállalkozást hoztak létre külföldi részvétellel. A külföldiek 550 millió dollárt investáltak ezekbe a vállalkozásokba. Az összeg nem túl nagy, semmiképpen sem elegendő ahhoz, hogy érezhetően befolyásolja a kínai gazdaság menetét. A vállalkozások sokfélesége és nagy száma azonban azt tükrözi, hogy Kína ezer szállal szeretné magához kötni a külföldi bizniszt, hogy azután, a know how átvételével, a külföldiek irányítási, menedzselési és marketing munkájának lemásolásával és megtanulásával tömegesen kényszerítse saját vállalatait hatékonyabb munkára. Ez a törekvés néha aránytalanul nagy jogkörhöz juttatja a külföldi vállalkozó partnereket. Tapasztaltuk, hogy olyan esetekben is a nyugati cég adja a közös vállalat igazgatóját, rosszabb esetben a helyettesét, ha egyébként a külföldi vállalat részaránya az alaptőkében nem több 10-15 százaléknál.

A tanulási folyamat egyik jele, hogy a kínai vállalatok is megkezdtek saját külföldi terjeszkedésüket, még ha szerény mértékben is. Az idén 250 különböző vállalkozásba kezdenek Hongkongban, Makaón és 60 másik országban, és tőkerészesedésük értéke megközelíti az 500 millió dollárt. Bevallottan az a céljuk, hogy e bázisteremtéssel teret nyissanak a kínai exportnak is.

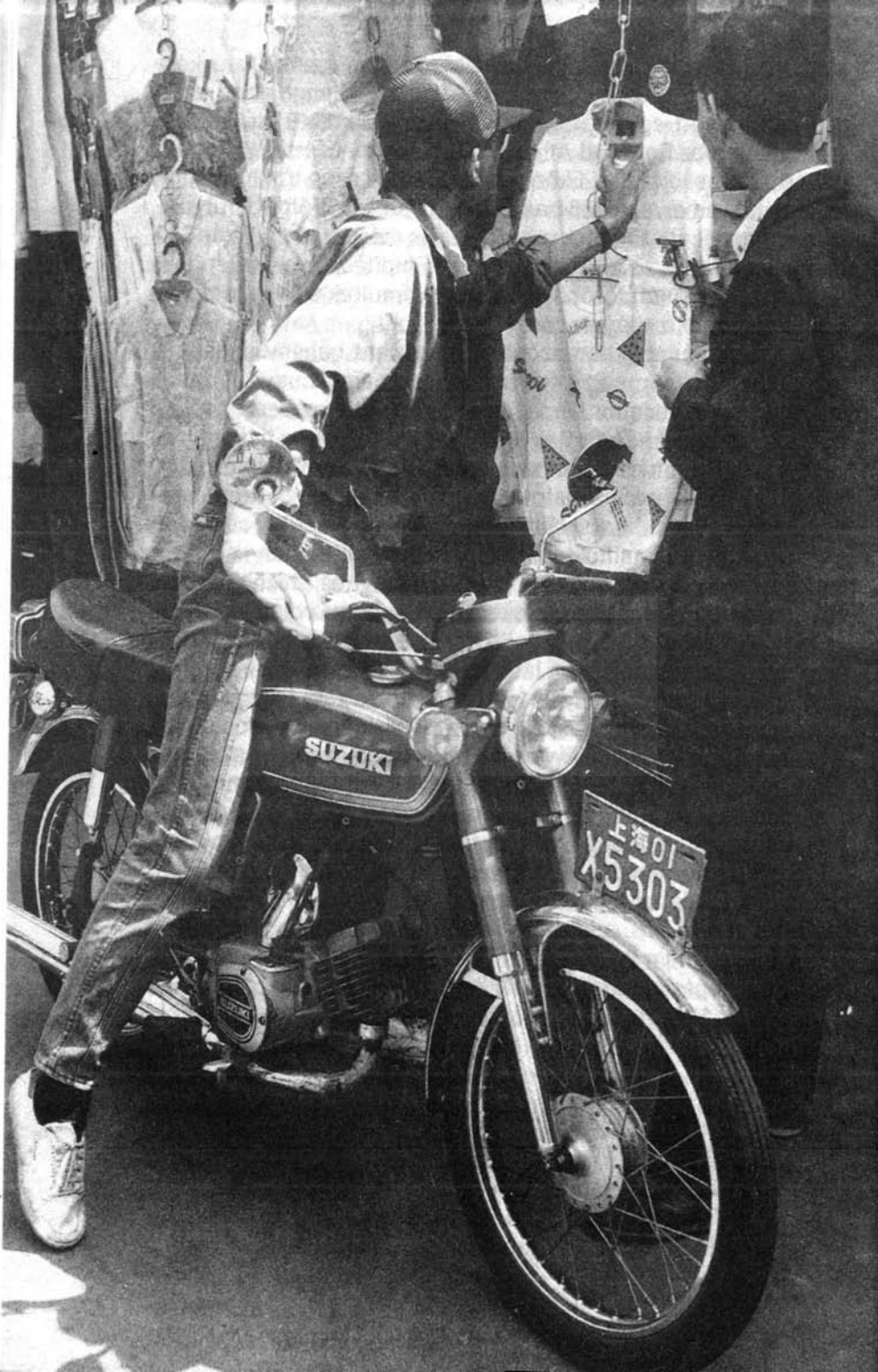
Némely nyugati kooperációjuk meglehetősen nagyvonalú, és tartósan megalapozza a kapcsolatokat. Így például a már említett „francia kapcsolat” keretében a Dél- és Észak-Kína közötti mikro-hullámú telekommunikációs vonalak kiépítésére több mint 200 millió dollár értékű rendszert vásárolnak Franciaországtól, francia hitelből. Többek között Pekingben 200 ezer komputer irányítású telefonvonalat építenek.

Kína új utakat nyitott a maga számára a nemzetközi hitelezés terén is. Ugyanerre a néhány napra esik, hogy Kína történetében először bank konzorciumtól vett fel hitelt, 210 millió dollárt, egy új, hatalmas acélkombinát felépítésére. 24 nemzetközi bank, köztük amerikai, angol, japán és hongkongi bankok vettek részt a műveletben, amelytől Kína azt várja, hogy ezzel a nemzetközi bankvilág szervezeten is hozzáfogott a kínai fejlesztési tervek finanszírozásához. A kínai Nemzeti Bank elnökhelyettese ezzel egyidőben bejelentette, hogy a jövőben hasonló úton még több tőkét kívánnak felvenni a külföldi pénzpiacokon.

Kína nemzetközi pénzügyi, kereskedelmi és vállalkozói tranz-

akcióinak sora végtelenül folytatható. Csupán szemléltetésképpen említtem meg, hogy ugyanerre a néhány, Sanghajban eltöltött napra esett egy másik újdonság is: Kína 1949 óta először vett fel hitelt az Egyesült Államok tőkepiacán. Ezúttal 150 millió dollárt, ötéves lejáratra. Eközben közzétették azon tíz kínai vállalat listáját, amelyek 1986-ban a legnagyobb külföldi beruházási lehetőségeket szerezték meg. Üzleteik mérete 40 millió és 300 millió dollár közé esik. Az acélipar, a hídépítés, az erőműépítés, a kohászat legkülönbözőbb vállalatai nyomultak előre e tetemes szerződésekkel a világpiacon.

Az elmúlt hónapokban azonban megjelent néhány aggály is azt illetően, hogy meddig folytatható e dinamizmus. Az Amerikai-Kínai Kereskedelmi Társaság amerikai szakemberei pesszimista tanulmányt készítettek arról, hogy a jövőben a nyugati cégek milyen beruházási klímával számolhatnak Kínában. Száz olyan amerikai vezérigazgatót kérdeztek meg, akinek vannak tapasztalatai a kínai közös vállalatokról. Bár az amerikai cégek az iparban tavaly 263 millió dollárért investáltak Kínában – és ez az összeg pontosan ugyanannyi, mint amennyi az előző 6 évben együttesen volt –, más területeken, elsősorban az olajiparban, a szállodaépítésben csaknem teljesen visszavonultak. Álláspontjuk egyelőre várakozó, nem látják biztosan a kínai gazdaságirányítás, a reform jövőjét. Ezért taktikát változtattak, és csak akkora beruházásokra vállalkoznak, amelyek hídfőállást biztosítanak egy esetleges derűsebb jövőben. Kettő, ötmillió dolláros részvételük valóban nem tekinthető érdemi tőkéberuházásnak. Az amerikaiak elsősorban a telekommunikációban, az elektronikában, az erőműgyártásban, a számítergyártásban, az élelmiszeriparban és a közlekedésben látnak reményt. A kínai magatartást latolgatva általában úgy vélik, hogy érdemes kivárni, mert Kína számára nincs más választási lehetőség, mint az együttműködés a fejlett államok vállalkozóival. Ahogyan az egyik amerikai beruházó megfogalmazta a kínai kényszerpálya lényegét: eldöntötték, hogy kimaradni nagyobb kockázattal jár, mint beszállni.



Reform a végeken

Ez a fejezet cím megtévesztő. Túlzottan magyaros logikát fejez ki, sőt budapesti mentalitást: fővárosunkból nézve minden más vidéknek, és ami távolabb esik, végeknek számít.

Kínában azonban a végek - a lényeg. A lakosság 80 százaléka, több mint 800 millió ember él a falvakban.

A reform először náluk kezdődött.

Sokan sokféle indoklást adják ennek. Utalnak a maoista vezetés mindig is erősen parasztpárti kötődéseire. Mások arra, hogy Kínának önellátónak kellett lennie élelmiszerből, és nem volt más választás, mint felszabadítsák a gigantikus munkaerőt. Megint mások azzal érvelnek, hogy a falusi reform nem jelent túl nagy politikai veszélyt a rendszer számára, a falvak dezorganizáltsága, szétaprózottsága, a paraszti tömegek mindig is lassúbb politikai reakciói garanciát nyújtott arra, hogy a reform, a magánvállalkozás erősítése nem töri át a gazdaság, a gazdálkodás kereteit.

Minden érv igaz. Mindezeket azonban kiegészíthetjük egy meglepő adattal. A kínai politikai vezetés örökös kedvencének számító mezőgazdaság az állami költségvetés kiadásainak csupán 5-6 százalékát kapja, és ezt a rendkívül szűkös összeget is elsősorban vízierőművek építésére, katasztrófa sújtotta területek segélyezésére fordítják. A teljes népgazdasági beruházáson belül az agrárgazdaságra fordított beruházási összegek az 1978-as 11 százalékról mára 5 százalék alá estek vissza. Eltérően a legtöbb európai szocialista országtól az állam sohasem csoportosította át a mezőgazdaság forrásait, tőkéjét az iparba - de támogatásban sem részesítette az agrárszektor.

A kínai mezőgazdaság viszonylag autonóm, független, saját lábán álló gazdasági szektor volt, és ma még inkább az. Ennek nem mond ellent az sem, hogy a mezőgazdasági termékek egy

részét, főleg az alapvető élelmiszereket még mindig nagymértékben szubvencionálják állami forrásokból: a szubvenció összege ugyanis nem a mezőgazdaságba, hanem a belkereskedelmi cégekhez jut. Így módon a szubvenciót nem a paraszt, hanem a fogyasztó, főleg a városi lakosság kapja.

1982-ben feloszlatták a népi kommunákat. Azt követően, ma is érvényes módon önálló kollektív gazdasági egységek alakultak ki a falvakban, a helyi tanácsi irányításnak alárendelve. Kérdésünkre, hogy minek is kell nevezni ezeket az egységeket – termelőszövetkezet?, állami gazdaság?, társulás? –, bizonytalan ideológiájú fejtegetések után azt a tömör választ kaptuk, hogy: nem szövetkezetek. De hogy mik? Az öngazgatás, a közösségi tulajdon és az államigazgatás sajátos kínai ötvözete.

A reform a faluban a legradikálisabb. És még így is, itt is elmentmondásos. Nincs világosan kialakítva a tőkeképzés útja, mérete, lehetősége. Mivel a parasztok korlátozva látják jövedelmük tőkésítését, elsősorban rövid távú, de maximális haszonyszerzésre töreksenek, és pénzüket leginkább fogyasztói hedonizmusba ölik. Ha az elektronikai szaküzletben elkel egy színes televízió, vagy egy méregdrága hi-fi torony – akkor majdnem biztos, hogy a vásárló faluból érkezett. Ha a házasságkötő tereméből kilépő ifjú pár rokonai japán videokamerával fényképeznek – akkor sem tévedhetünk nagyot a latolgatással. Ha egy esküvő költsége 1000 juan – azaz egy alkalmazott 8-10 havi átlagfizetése –, akkor feltehetőleg ugyanonnan jön a pénz. Mindez sajnálatos. A kínai döntéshozók még nem találták meg a hidat az egyéni vállalatok és vállalkozások felfokozott lehetősége és a tőkebefektetés között. A modell egyelőre még torz.

Kerüljük a sémát. Nem minden parasztember fényképezi videokamerával szmokingos fiát a sanghaji házasságkötő előtt. Nem is olyan régen még 150-160 millió ember a mindennapi létfeltételek megteremtéséért küszködött. Számuk még ma, a jelentős javulás után is a falusi lakosság 10 százalékát teszi ki. Ez 80 millió ember. Peking nekik ugyanazt üzeni, mint azoknak, akik sikeresen elkapták a vállalkozás ütemét: támaszkodj saját erődre, szüntesd meg függőségedet. Azaz: nincs lényegében semmiféle állami támogatás, nincs szociális biztonság, nincs nyugdíj. Kivéve azokat, akik munkára képtelenek. Az állam békén hagyja azokat, akik többre képesek – és cserben hagyja azokat, akik szinte semmire. Ez is az egyéni kezdeményezés filozófiájának logikus következménye, habár végletes és kíméletlen. A kínai államnak egyébként sincs pénze e tömegek támogatására.

Az idestova tíz éve tartó agrárreform két fázisból áll. Kezdetben, a 80-as évek elejéig a közösségi felelősség rendszerének bevezetésére összpontosítottak. Ez nem más, mint hogy hosszú távra átadják a parasztcsaládoknak a földet és a termelési eszközöket, és cserében bizonyos termelési kötelezettséget írnak elő számukra. Lavinaszerű volt a változás. A „nagy ugrás” és a „kulturális forradalom” bénító két évtizede után a termelési kedv és az erre épülő általános vállalkozói mentalitás robbanékonyan tört előre.

Most, a második szakaszban az egyéni kezdeményezések rendszere tágul, szinte korlátok nélkül. Speciális háztartások, specializált családi és közösségi vállalkozások, specializált falvak alakulnak ki.

Mit jelent az, hogy speciális családi vállalkozás? Azt, hogy a megszokott mezőgazdasági termelés és az előírt árueladás mellett a család tagjai bármiféle egyéb tevékenységet vállalhatnak és jövedelmüket sokkal gyorsabban fokozhatják, mint ami az agrártermelésből kitelik. Állattenyésztő farmocskák, piciny szállítmányozási vállalkozások, kereskedőtevékenység. A falusi családok 15 százaléka már ebben a formában dolgozik. Ez több mint 4 millió családot jelent. Ezek 10 százaléka, csaknem félmillió család máris önálló kis vállalat formáját öltötte. Átlagosan 8 alkalmazottjuk van, de bizonyos vállalkozási formákban 15-20 alkalmazottat foglalkoztatnak. Bér munkásokat is alkalmaznak, és hogy a gyors fejlődés ne legyen túlságosan feltűnő, az elnevezésekben megtalálták a fedőneveket. A bér munkás - „szakmunkás tanuló”, vagy „besegítő munkaerő”. A kifizetett bér pedig - egyszerű üzemi költség. Azaz lényegében adómentes a vállalkozó számára. Máris megindult az elvándorlás a legszegényebb tartományokból a gazdagabb agrárvidékekre - annak ellenére, hogy a családok mobilitása, az elvándorlás szigorú állami kontroll alá esik.

A falusi fejlődés másik sajátossága, hogy a falusi közösségek saját erőből helyi ipari üzemeket hoznak létre. Melléküzemágakat - mondanánk itthon. Bármilyen furcsa is, az ipari reform - amely a nagyüzemekben egyelőre lassan bontakozik ki - éppen ezekben a kicsiny falusi „szövetkezeti” üzemekben halad előre a leggyorsabban. Sokak szerint erejük, mozgékonyaságuk, profitéhségük kihívás a városi üzemek számára.

70 millió ember dolgozik ezekben a kis üzemekben, azaz a falusi munkaerő 20 százaléka. Kína teljes ipari termelésének ugyancsak 20 százalékát adják, de például a széntermelésben

ez az arány eléri a 30 százalékot, a ruházati iparban az 50 százalékot, az építőanyag-iparban az 53 százalékot.

4 milliárd dollárért exportálnak. Különösen a nagyvárosok környékén és a tengerparti tartományokban erősödtek meg.

A parasztok gyors érdeklődését és az ipari üzemi munka népszerűségét – a mezőgazdasági rovására – az keltette fel, hogy egyrészt a jövedelmek magasabbak, mint az agrártermelésben; hogy nem köti őket a gabonatermelésre előírt sokféle kötelezettség, és nem sújtja őket a mezőgazdasági termékekhez szükséges ipari anyagok, eszközök növekvő ára.

Elterjedésük nem kevés politikai feszültséget okoz a kínai vezetés számára. Csen Jün, a Politikai Bizottság már idézett gazdaságpolitikai vezetője például erősen bírálja ezt a fejleményt, mert attól fél, hogy végletesen csökkenni fog a parasztság gabonatermelő kedve.

Márpedig a gabona Kínában létkérdés. Az ország nem is olyan régen még nagy behozatalra szorult. Ma exportőr is, 400 millió tonna fölött termel.

Az első figyelmeztető jel 1985-ben érte a vezetést, amikor csaknem 30 millió tonnával csökkent a termés. Persze ennek csak egy része vezethető vissza a növekvő ipari tevékenységre. A másik része, egészen pontosan a kiesés fele sokkal tartósabb, alig kivédhető okokkal magyarázható: eltűnik a föld. A számok tükrében valóban aggasztó a helyzet. Az elmúlt 30 évben évi 520 ezer hektár megművelhető föld esett ki a termelésből, és 1985-ben valamint 1986-ban csaknem 1 millió hektár volt a kieső terület. A lakosság létszáma azonban továbbra is gyorsan nő, évente körülbelül 10 millióval. Két ellentétes irányú folyamat végeredménye az, hogy ma 1 lakosra átlagosan 0,1 hektár megművelt föld jut – a fele annak, mint 1949-ben, a népi Kína megalakulásakor. És az egyharmada a mai világlátnak.

Az agrárreform tehát széles, a falu élete decentralizáltabb, szabadabb és önállóbb, mint a városi mozgástér. Ez a társadalmi ajándék azért, hogy az állam, a város, az ipar nem akar fejlesztési áldozatokat hozni a mezőgazdaság, a falu javára – eltérően tehát attól, ahogyan a legtöbb fejlett tőkés állam és sok más szocialista ország teszi. A falunak meg kell küzdenie saját virágzásáért – csak önerőből fejlődhet tovább.

Az árnyoldalak is láthatóak már többé-kevésbé. Kínai közgazdászok szerint semmi sem indokolja a magasra vert zöldségárat. Normális logikával az is aligha tűnik képviselhetőnek, hogy egy 30 fős, rozsdás vasat primitív technológiával durva önt-

vénnyé olvasztó „melléküzemág” dolgozói, „kohászai” kétszer-háromszor annyit keressenek, mint Kína legfejlettebb, Sanghaj-ba telepített, a legmodernebb japán technológiával felszerelt acélüzemének szakmunkásai, mérnökei.

De már mondtuk: a kínai kormány nem kívánja kiegyenlíteni az ilyen, általa objektívnek tekintett különbségeket. A differenciálás emiatt éles. Jól átgondolt társadalomvezetési koncepciót követ a kínai vezetés, amikor ily módon engedi szabadjára a fejlődést – avagy egyelőre az eufória és az erózió már említett ketőssége olyan irányba hat, hogy a különböző, főleg az extrém, váratlanul gyorsan jelentkező fejleményeket nem tudják szabályozni? Adminisztratív eszközökkel nem akarják – reformszabályokkal pedig még nem tudják?

Nem nehéz megjósolni, hogy az agrárszektor sokoldalú, lendületes fejlődése kihat majd a gazdasági erőviszonyokra, sőt ezen túl a társadalmi szervezetre is: érdekcsoportok szülehetnek, új szerveződési formák keletkezhetnek. Végső soron még a császári időkből ismert klán-szellem vonásai is visszatérhetnek, egymás ellen harcoló területi és szakmai csoportok, rétegek összeütközéseivel kísérve.

De ez már messzire visz.

Ez már politika.



Árak, bérek, kedélyek

Kína nem szégyenlős a reform útján. A legtöbben magukévá tették Teng gondolatmenetét: bizonyos embereket hagyni kell nagyon meggazdagodni, hogy ezek maguk után vonzzák a többi embert az általános jólét felé.

Aki gazdag, az érthetően egyetért e gondolattal, számára jól cseng a mondat első fele.

Aki szegény - reménykedjen. És persze dolgozzon.

Bármilyen meglepő is, a szociális igazságosság és egyenlőség iránt az átlagosnál érzékenyebb egyetemisták is ugyanezt nyilatkozták nekem Hsziánban, az idegennyelvű felsőfokú intézetben. Hajthatatlanok és udvariasan elutasítóak voltak, amikor megpróbáltam érvelni az esélyegyenlőség mellett. Aki gazdag, az előbb-utóbb másokat is azzá tesz - ez volt a logikájuk. Még olyan diák is ezt vallotta, akinek egész családja megszenvedte a kínai változásokat, tekintve, hogy orvos édesapja a „kulturális forradalom” idején végrehajtotta a maga nagy menetelését egy távoli faluba, megalázó és értelmetlen munkákra.

Ki a gazdag Kínában? Egészen biztosan annak számít az a kantoni cipőgyáros, aki öt évvel ezelőtt 3000 jüan birtokában a fiával két fős kis szatócsüzletet nyitott, és most 24 alkalmazottal dolgozik. Egyáltalán nem akarta tagadni, hogy jelenleg körülbelül 200 ezer jüanja van. És talán gazdag lehet az a kereskedő is - vagy feketéző? -, aki a sanghaji maszeknegyed szűk utcájában két négyzetméter ponyvával fedett szabadtéri shopjában butikruhákat árul, és nevetve mondja nekünk: a jövedelme havi 3000 jüan. És ha megszűnik egyszer ez a kétes aranyvilág? - kérdezem. Semmi. Akkor abbahagyom én is - mondja -, addig tartom be az állammal megkötött hallgatólágos megállapodásomat, amíg az állam is betartja ígéretét a szabad, önálló vállalkozásra. Az állam ugyan nem tudja, hogy szerződésben állunk egymással, de

én tudom – mondja hetykén. Azután néhány másodperc alatt elad két gyönyörű hongkongi ruhát – amiből csak a piciny kis emb-léma „hongkongi”.

És gazdag lehetsz, egyelőre többé-kevésbé ismeretlen maffiafőnök is, aki Sanghaj vagy Kanton utcáin, ott, ahol az idegenforgalom már tekintélyes, fiatalok tucatjait küldi ki, hogy „change money” szavakat duruzsolva illegális pénzváltásra bírják rá a külföldit.

Gazdag lehet az a volt akadémikus, aki megunta a kutatóintézeti beszorítottságot és téblábolást, lerázta magáról a bürokráciát, összes vagyonát kockára téve megalakított néhányadmagával egy kis vállalatot, egy számítástechnikai céget, amely azonnal felemelkedett a legjobbak közé. Ma már az egyik legnehezebb problémán, a kínai írásjelek és az angol nyelv latin betűi közötti számítógépes transzformálhatóságon dolgoznak. Az egész világ figyeli a teljesítményt. Gazdag lehet, mert jövedelme a lapok szerint 600 ezer jüan. Bruttó. Adózás nélkül. De a kínai adózási rendszer egyelőre még nagyon lassan követi a jövedelmek robbanását.

És gazdag lehetett az is, aki társaival az ipari szeszbe ízesítőket kevert, és – hasonlatossá téve e folyadékot az ugyancsak furcsa ízű kínai likőrökhöz – hektoliter számra dobta piacra termékét. Olcsón. Mígnem nagyon sokan meghaltak. Ő is. Igaz, ez kényszerből történt, bírói ítélettel, egy bizonyos ember közreműködésével.

És kivégeztek egy másik „főnököt” is. Számítógép precizitásával adta-vette-küldte-hívta a lányokat. Ő is a centralizált irányítás híve volt. Kis társadalma egészen jól működött az utóbbi időkben – de eljárt felette az idő.

Korrupció, prostitúció, csempészás, üzérkedés, feketézés – látványos, tetszetős témák az újságírók számára, a lapokat olvasva az embernek sokszor az a benyomása, hogy ez jellemzi az új Kínát.

Tévedés. Hogy ekkora súlyt kap, annak inkább oka az „újszerűség” is, az, hogy Kínából ilyen hírek nem érkezhettek korábban, oka a szenzáció-jelleg; oka az, hogy az irányítás felsőbb és középső szintjein nagyon sokan nem akarnak azonosulni a reformmal, a legelszántabbak támadási felületeket is keresnek – és a fenti jelenségeket kivetítik a reformra, hogy a hordalék besározza a folyamatot.

Nem az udvariasság mondatja velem, hanem sok személyes megfigyelés. A kínai nép nagyon becsületesen, hihetetlenül

szorgalmasan él, dolgozik, az emberek többsége bámulatos keménységgel és konoksággal küzd, becsüli országát, társadalmát, önmagát és az idegent.

Árak. Az új rém. Társadalmi fenyegetések tárgya, a reformellenes tábor egyik fő érve. Mintha nem volna természetes, hogy egy 40 éven keresztül totális hiánygazdaságban élő ország csak akkor tud jövedelmet termeltetni, kínálatot nyújtani, ha ösztönzést ad a termelőknek. Persze az infláció 1985-86-os, 7-9 százalékos méretében irányítási hibák is közrejátszottak: lelkes és fegyelmezetlen beruházási túlfűtés; állami pénzből munkatársaik felé jószívuén gazdálkodó igazgatók, elnökök és egyéb vezetők áldásai indokolatlanul magas fizetésemelések formájában.

A legfontosabb termékeknél, a nyersanyagoknál, a félkész termékeknél, az energiahordozóknál változatlanok az árak, legalábbis a tervben előírt mennyiségé. Aki e fölött termel, megkeresheti a maga piacát, bármilyen áron. A szénhiányt is az szüntette meg, hogy szabad értékesítést is engedélyeztek. Hogy, hogy nem, percekben belül lett szén az országban. A textilipar, a könnyűipar legtöbb ága ma már bőséges ellátást produkál a piacon.

A mezőgazdaság és a kisegítő ágazatok is azért prosperálnak, mert termékeik többségének szabad az ára. (Egy megjegyzés: még nemzetközi méretű tanulmányozásra és megoldásra vár az a probléma, hogy miért van az, hogy a szocializmusban a szabadabb árak rendszerének bevezetése éppen a zöltségpiacon szül hektikus áremelkedést, ott alakít ki maffiaszerű összefogásokat, visszaéléseket. Miért?) Kína mindenesetre úgy reagált a zöltségárak drasztikus emelkedésére, hogy a városok környékén nagyobb földterületeket tett szabaddá zöltségtermesztésre, az állami kereskedelmet pedig az árak maximálására és nagyobb mennyiségű, tömegesebb ellátásra, kínálatra kényszeríti.

Az áremelkedésben természetesen az is szerepet játszik, hogy az új, a vállalkozás nagyobb szabadságát hirdető ipari és kereskedelmi cégek, a paraszti gazdálkodó közösségek, a gyorsan terjedő maszekvilág nem érez kötelezettséget az árpolitika céljainak respektálására. Inkább saját közvetlen és rövid távú jövedelemszerzésre irányuló céljait respektálja. Magyarul: durván és gátlástalanul emeli az árakat ott, ahol tudja. Az állam egyelőre tehetetlen. Főleg a magánszféra működik öntörvényűen.

Persze a gazdaságirányítás is súlyos hibákat követett el - túl az indokolatlanul magas, inflációt teremtő beruházásokon. Ha egy országban öt év alatt 20 százalékkal nőnek az árak, a hatékonyság is csak 20-25 százalékkal nő - akkor a béreket nem le-

het büntetlenül 50-60 százalékkal növelni. Az sem marad következmény nélkül, ha a vállalatok vezetői csaknem korlátok nélkül jutnak költségvetési támogatáshoz és bankhitelhez, és a pénzforrások egy részét bérként osztják szét. És ha a kormány megpróbál szigorítani a bérszabályozáson, jókedvükben egyéb csatornákon osztják áldásaikat munkatársaiknak. Egy idei példa: az év első felében 16 százalékkal nőtt a bérek és jutalmak, prémiumok együttes összege. És mert a központi bérszabályozás ezt már nehezen tolerálja, az igazgatók a nehezebben ellenőrizhető jutalmak és prémiumok kifizetéséhez folyamodnak: ez utóbbiak összege 35-45 százalékkal nőtt az év első hónapjaiban.

Rések a reformon. Szakmai és irányítási járatlanság. A reform tudást, tapasztalatot, szakmai hozzáértést igényel, és csak ideig-óráig bújtható el ezek hiánya. A későbbi visszaütés K. O. erejű.

A reform ellenzői természetesen most inflációt kiáltanak. Holnap majd ellenőrzést. És holnapután talán a régi, jó, erőskező központi adminisztrációt.

A reform - szakma.

A jövedelmek egyre virgoncabb szóródása egyelőre nem tántorítja meg az állami vezetést. Mint az államtanács alelnöke nyilatkozta párt- és állami funkcionáriusok előtt: „Helyes a párt Központi Bizottságának a politikája, amely arra bátorít némelyeket, hogy másokat megelőzve élvezzék a jólétet. Az egyéni jólét ügyében nem megfelelő válasz az egyenlődsdi gyakorlatának alkalmazása.

Őrizkednünk kell azonban attól, hogy egyre nagyobb jövedelmi szakadék alakuljon ki a különböző társadalmi rétegekhez tartozó emberek között. Hazánk szocialista ország, ezért igazságosan és ésszerűen kell elosztania a javakat. Máskülönben a kevesek által megszerzett indokolatlanul magas jövedelmek le fogják lohasztani a többség lelkesedését a termelésben, és így a társadalom egészének stabilitása szenved kárt.

Az általános felvirágzás nem jelenti azt, hogy mindenki egyszerre válik jómódúvá, gazdaggá, illetve, hogy mindenki a bőség azonos színvonalát élvezheti. A történelem arra tanít, hogy ha mindenkit egyszerre kívánunk azonos jóléthez juttatni, az csak egyenlődsdihez vezet és általános szegénységet szül.

Az emberek sokat beszéltek a „10 000 jüanos háztartásokról” (olyan családokról, amelyek évi jövedelme eléri a 10 000 jüant, vagyis több mint 3125 amerikai dollárt). Ezt a kérdést konkrétan is elemezni kell. Először is meg kell jegyezni, hogy csak egy maroknyi „10 000 jüanos háztartás” van a vidéki területeken. Az

ezekről szóló korábbi hírverés nem felelt meg a valóságnak, és azt a benyomást keltette az emberekben, mintha szép számmal léteznének ilyen gazdag családok. Ez azonban nem így van. Másodszor ezeknek a háztartásoknak a jövedelme csak durva becslés a család valamennyi tagjának összevont jövedelméről. Továbbá, ezek a háztartások számos üzleti kockázatot vállalnak, ugyanakkor nem élvezik a bérből élők kollektív szociális ellátásának és társadalombiztosításának előnyeit, mert többnyire önálló gazdasági tevékenységet folytatnak. Ezért helytelen a bérből élőket arra biztatni, hogy ők is teremtsék meg a „10 000 jüanos háztartást”.

Személyes tapasztalataim szerint az élet egy picit túlszaladt azon, hogy csupán néhány „10 000 jüanos család” okozza a problémát.

Kína ma a világ legnagyobb és legizgalmasabb szociális laboratóriuma. Ügyeinek eldőlte nyomot hagyhat mind a szocialista országok kísérleteiben, mind a fejlődő világban.

Nem lesz egyszerű feladat az állami ártámogatások leépítése – ami erősíti az inflációt –, és ama túlságosan laza bérrendszer szigorítása – éppen a további, ebből a forrásból eredő inflációs nyomás mérséklésére. Egy határon túl bizonyára tömegtiltakozásokkal is kell számolni.

Nem lesz egyszerű elhitetni a munkahely biztonságához hozzászokott kínaiakkal, hogy a gyárak hatékonysága, versenyképessége sok irányú folyamat, amelynek része lehet a bukás is. A bukás, tehát a csőd, a gyár bezárása, megszüntetése. A legutóbbi időig mindenki nyugodt lehetett munkahelye felől, a kapukon belüli munkanélküliség és túlfoglalkoztatás senkit sem zavart. De tavaly ősszel hagyták csődbe menni az első ipari üzemet, Senjangban. A trauma országos méretűvé vált, politikai körökben, az értelmiség soraiban és az egyszerű alkalmazottak között is. Mi történik majd velük? A politikai és gazdasági irányítás akkor még úgy gondolta, hogy ez a megkezdett út, és nincs, nem lehetséges a visszalépés. Akkor még azt tervezték, hogy új törvényt hoznak a vállalatok önállóságának szélesítésére, a menedzser igazgatók jogkörének bővítésére – és a jogkör szabadkezet nyújtott volna a foglalkoztatásban is. Azóta a törvényjavaslat – mint már említettük – lekerült az asztalról, a diáklázongások utáni politikai ellentámadás visszakoztó fűjt e kérdésben.

Sencsenben, ebben a különleges gazdasági övezet titulását birtokló dél-kínai városban – Hongkongtól egy lépéssel vissza –, ahol pedig minden a leglátványosabban prosperál, megpróbál-

nak előre tekinteni e kérdésben. Létrehozták a munkanélküli biztosítási rendszert, olyan segélyalapot, amelyik szerződéses formában segélyt biztosít a munkanélkülieknek. Májusban, ezúttal először 67 munkanélküli kapta meg a segélyt, korábbi fizetése 60-75 százalékát. A folyósítás fél-két évig tarthat. Az év első hónapjában egyébként összesen 240 munkás került az utcára, mert lejárt a szerződése a cégével és nem kívánták tovább foglalkoztatni. Az ügy komolyságára utal, hogy csupán Sencsenben eddig 120 ezer munkás és alkalmazott kötött munkanélküli biztosítási szerződést.

A lapok, igaz, egyelőre csak kisebb cikkekben, írnak a koldusok növekvő számáról. Ugyancsak dél-kínai hír, hogy Kuangcsangban szabályokat kellett megfogalmazni, amelyek célja, hogy csökkentsék a koldusok számát. E gazdag vidékre egyre több koldus érkezett más, szegényebb tartományokból. Összesen 15 ezer koldust említ a kínai hírügynökség csupán ebben a körzetben. Mivel a hatóságok szerint 80 százalékuk képes volna munkára, az új szabály kimondja, hogy vissza kell térniük saját tartományukba, ahol a helyi hatóságnak gondoskodnia kell munkáról számukra. Ha mégsem térnek vissza, 5 hónapos kényszermunkára ítéltethők.

A játékszabályokat megsértik a lét más szféráiban is. Az egyik tartományi kormányzót először leváltották, aztán a pártból is kizárták, majd két év börtönbüntetésre ítélték. Fette: szerelmi kapcsolat egy férjes asszonnyal, aki egy hongkongi iroda helyi turisztárszlegén dolgozott. A főnök - bocsánat: a jóindulatú tartományi elnök - arra készítette a hölgy hivatali vezetőit, hogy rendre emeljék az imádott bérét. A jóindulat kiterjedt a rokonokra is. Az egyik rokon, az egyik bátyó azzal hálálta meg a jóindulatot, hogy videomagnók csempészésébe kezdett. A kormányzó 600 ezer dollárral segítette ki a később megszorult csempész-ismerőst. A helyi tartományi pénzalapok természetesen 600 ezer dollárnak megfelelő jüannal apadtak közben. Egy másik tartományi elnök 1985-ben keveredett bajba. A helyi kormányzat csaknem teljes gépezete annak szentelt kitüntetett figyelmet, hogy oda összpontosítsák a Japánból érkező személygépkocsikat és színes televízió-készülékeket, majd megfelelő hivatalos tranzakciók segítségével óriási haszonnal adták tovább a gépkocsikat a belső tartományoknak. 89 ezer Toyota, Nissan-járta meg fölöslegesen e közbeeső lépcsőfokokat. Több, mint amennyit egész Kína importál ezen kívül egy évben. A vezetés nyilvánvalóan elkötelezetten szerette saját tartományát és ily módon kívánt hasznot nyújtani.

tani a szűkebb szülőföldnek. Ezt azonban a többi tartomány nem szerette.

A kínai vállalatok – mint mindenütt a világon – megkeresik a részt a szabályozórendszeren. Íme egy példa. Az üzemek termelésük felét központi tervek alapján gyártják. Termelésüknek erre a részére a központi keretektől kapnak anyagot. A másik részének értékesítéséről szabadon döntenek, szabad áron. A termelésnek ehhez a részéhez nekik kell beszerezniük az anyagot, úgy, ahogy tudják. A vállalati menedzserek hamar rájöttek a követendő útra. Megpróbálják lealkudni a kötelezően előírt termelési arányt, és feltornázní a központból kapott anyagkiutalást. Az olcsó anyag felhasználásával igyekeznek minél több terméket értékesíteni – a szabadpiacon, szabad áron.

A nagy laboratóriumban tovább folyik a kísérlet. A fenti, egyébként szórványosan jelentkező példák és tendenciák kiragadott kivételek, és mint ilyenek, erősítik a szabályt: a szabályt, miszerint e rendkívüli tempójú reformkísérlet megpróbál áttörni a visszahúzó erőkön, 15–20 elrontott év összes hagyatékán, vállalva, hogy figyelme nem terjedhet ki mindenre.

Kína jövője, stabilitása, növekvő gazdasági ereje szempontjából mégiscsak az a leglényegesebb, hogy az ország termelése 7–8 év alatt kétszeresére nőtt, és amire nemzetközileg kevés példa van, az agrártermelés is megduplázódott ezen belül az elmúlt években. 1984–89 között a jövedelmek duplájára nőnek – és ennek csak egy részét fogyasztja el az infláció.

Nem mellékes az sem, hogy a gazdaság gyors fejlődése dinamikus társadalmi attitűdöt táplál. A szakértelem, a menedzseri felelősség és képesség, a vállalkozó kedv szemlátomást egyre inkább életerőssé teszi az országot, amely egy évtizeddel ezelőtt még csipkerózsika-álomban szunnyadt – legalábbis a gazdaság irányítását, a modern Kína megteremtését illetően.



Nyílik-e még száz virág?

„Virágozzék száz virág és versenyezzen egymással száz gondolati iskola” – Mao Ce-tung híres jelszava ez az 50-es évek végéről, a 60-as évek elejéről, az egyik nagy nyitás, demokratizálási kampány szóvirágos megállapításaként.

Érdekes, hogy annak idején Teng Hsziao-ping Maóval együtt fontos motorja volt e gondolat mögötti politikai szándékoknak, annak, hogy a gúzsba kötött szellem hosszabb távon rosszul szolgálja a politikát. A szellem felszabadítása azonban nem azt jelenti, hogy a szellem kiszabadulhat a palackból – erre akkor hamarosan ráébredt a kínai értelmiség, amely miután nagyot szíptantott a felfrissült levegőből, virágzásnak indult a rendszer hibáinak kritizálásában is. Nem sokkal a tetszetős jelszó után Mao és Teng vállvetve küzdöttek azért, hogy hogyan lehetne visszafordítani a kellemetlenül felgyorsult demokratikus folyamatokat. Sikerült nekik.

A 70-es évek végétől Teng, ha nem is hasonlóan látványos jelszavak fényében, de hozzálátott az értelmiséggel kötendő tartós kapcsolatok megteremtéséhez. A négy modernizálás elve közül az egyik a tudomány.

Létkérdéssé vált Kína számára a gyors fejlődés. A kulturális forradalom ideje alatt ugyanis nemcsak anyagi értékek semmisültek meg, hanem – talán elsősorban – megbénult a szellemi élet. Vidékre száműzött értelmiségiek milliói, sok-sok évre bezárt egyetemek, főiskolák. Az agyonvert tudást nem válthatta fel tartósan és eredményesen a piros könyvecskékből való lázas felolvasás, a tacepaók primitív buzdítása.

De mert ideig-óráig felváltotta, a katasztrofális következmény nem maradhatott el. Kínában ma is 150-200 millióra teszik azok számát, akik nem, vagy csak alig tudnak írni és olvasni. Mivel a tömegkommunikáció hatalmas térségekben rendkívül fejletlen,

ezeknek az embereknek az irányítása, az ország életével való kapcsolata a létért való küzdelemre szorítkozik.

Teng számára tehát sürgetővé vált az oktatás modernizálása. Amíg a költségvetési kiadások évi 6 százalékkal nőnek, addig az oktatásra fordított összeg 8 százalékkal. Elkészült a 2000. évig szóló átfogó oktatási, képzési terv. Évek kellene még, amíg a gyárakban képzett mérnökök dolgoznak, amíg a tudósok nagy tömegei rendelkeznek a megfelelő kutatási módszerekkel, amíg a gazdag könyvtárakat hozzáértő szakemberek irányítják. (Hallottunk olyan könyvtárvezetőről is, akinek izzadságcseppek fáradtságot okozott az írás, az olvasás művészete.)

Állami bizottságot hoztak létre az oktatás irányítására. A bizottságot Li Peng miniszterelnök-helyettes vezeti, aki egyben a Politikai Bizottság tagja is, 58 évesen a most a hatalom csúcsainak közelébe került generáció egyik legismertebb képviselője. Külföldi sinológusok szerint a miniszterelnöki poszt egyik legesélyesebb várományosa.

A reform sokirányú.

Az egyetemek önállóságát, függetlenségét lényegesen megnövelték, vezetőiket, legalábbis azok egy részét maguk a tanárok választják meg. A maihoz képest nyolc-tízszeresére nő majd 2000-ig az évente diplomát szerzők száma: csaknem 10 millióan lépnek ki felsőfokú végzettséggel az életbe.

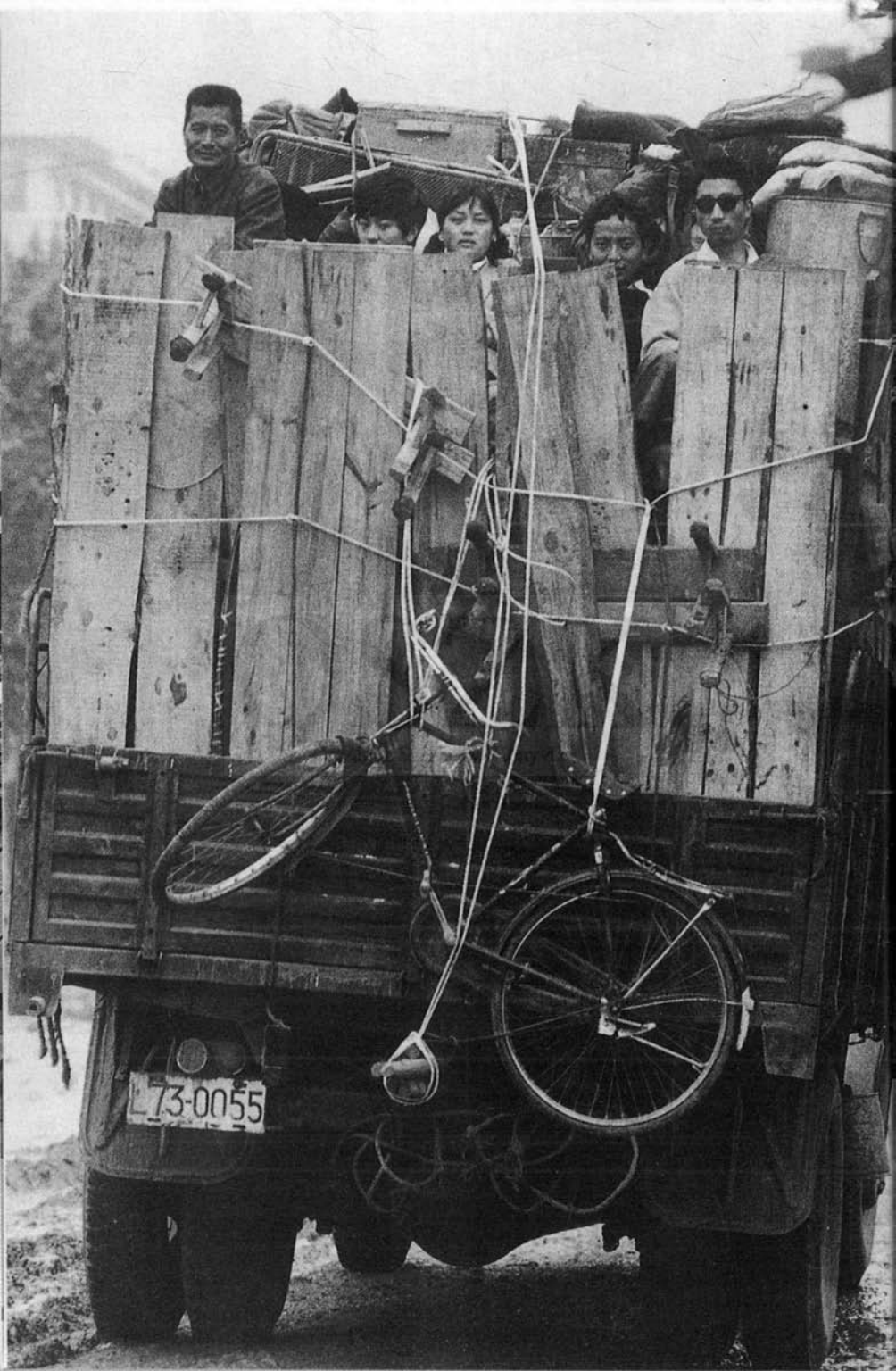
Az életbe, ahol a régi kínai hagyományok szerint először többségüknek meg kell ismerkednie a falusi és a gyári élettel, ahogyan Kínában mondják, a realitásokkal. Az is kíváncsi, hogy egyetemi tanulmányaik megkezdése előtt „tapasztalatokkal rendelkezzenek a munka világából”.

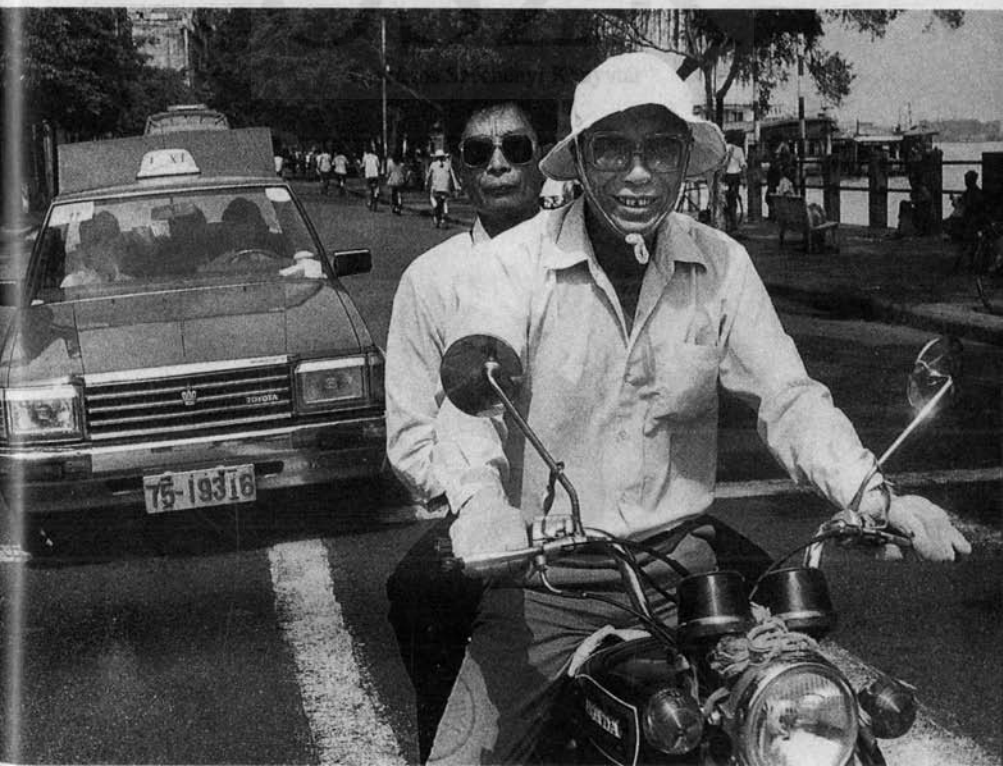
A lényegesen kibővített egyetemi hálózat ellenére is a felvételi vizsgára jelentkező fiataloknak csak töredéke, 5-10 százaléka juthat majd az auditoriumokba. Aki viszont bejutott, annak kényelmes helyzete van: Hsziánban egyetemistákkal és tanáraikkal beszélgetve azt tapasztaltuk, hogy szinte lehetetlen kiesni. A felvételi – bérlet a diplomás életre. A lemorzsolódás nem éri el a 10 százalékot.

Az újítások közé tartozik az is – nem is tagadottan nyugati mintára –, hogy a kormányzati ösztöndíjat élvezők vagy gyári ösztöndíjjal rendelkező diákok mellett olyanok is bekerülhetnek, akik maguk, a szülők révén finanszírozzák egyetemi tanulmányaikat. Előtérbe kerül a tehetség, a gazdaság részéről támasztott igény. Általában is arra ösztönzik a vállalatokat és egyetemeiket, hogy építsenek egymásra. A vállalatok támogassák

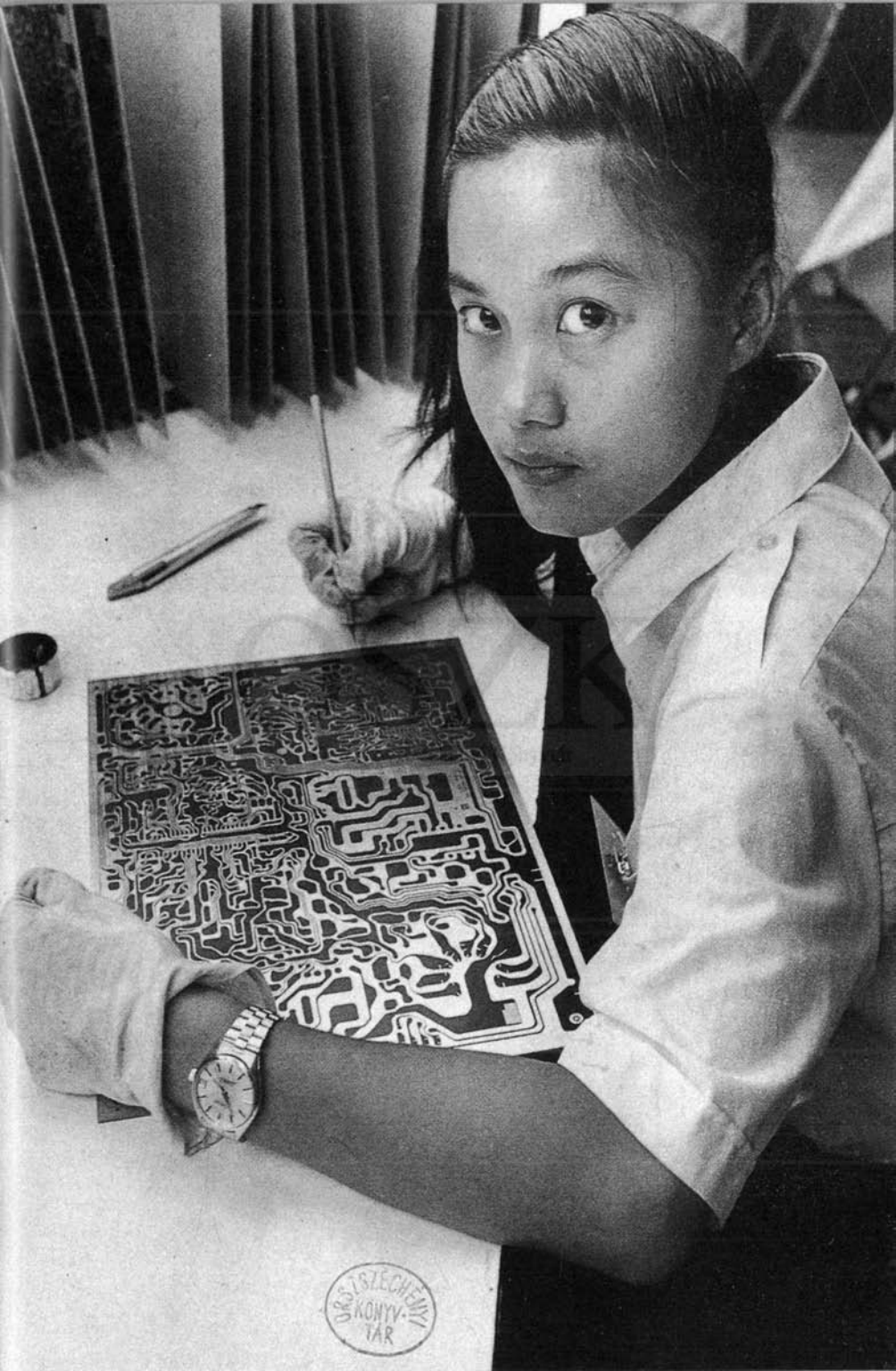














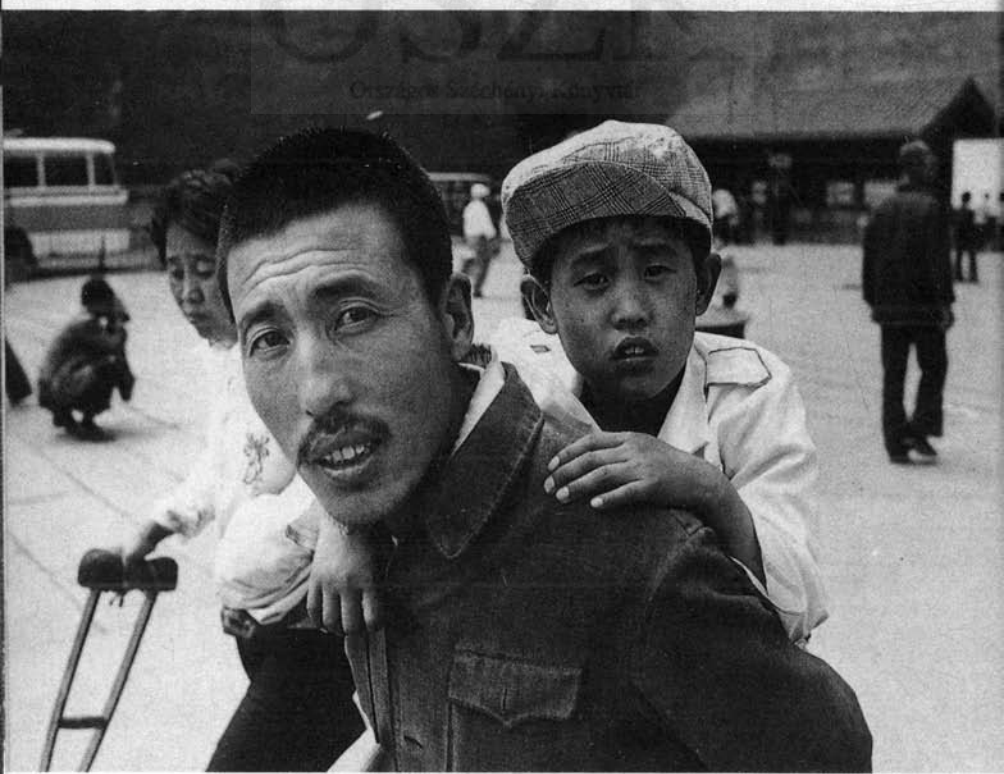












山路12号(甲)

电报挂号:3293

富士彩色





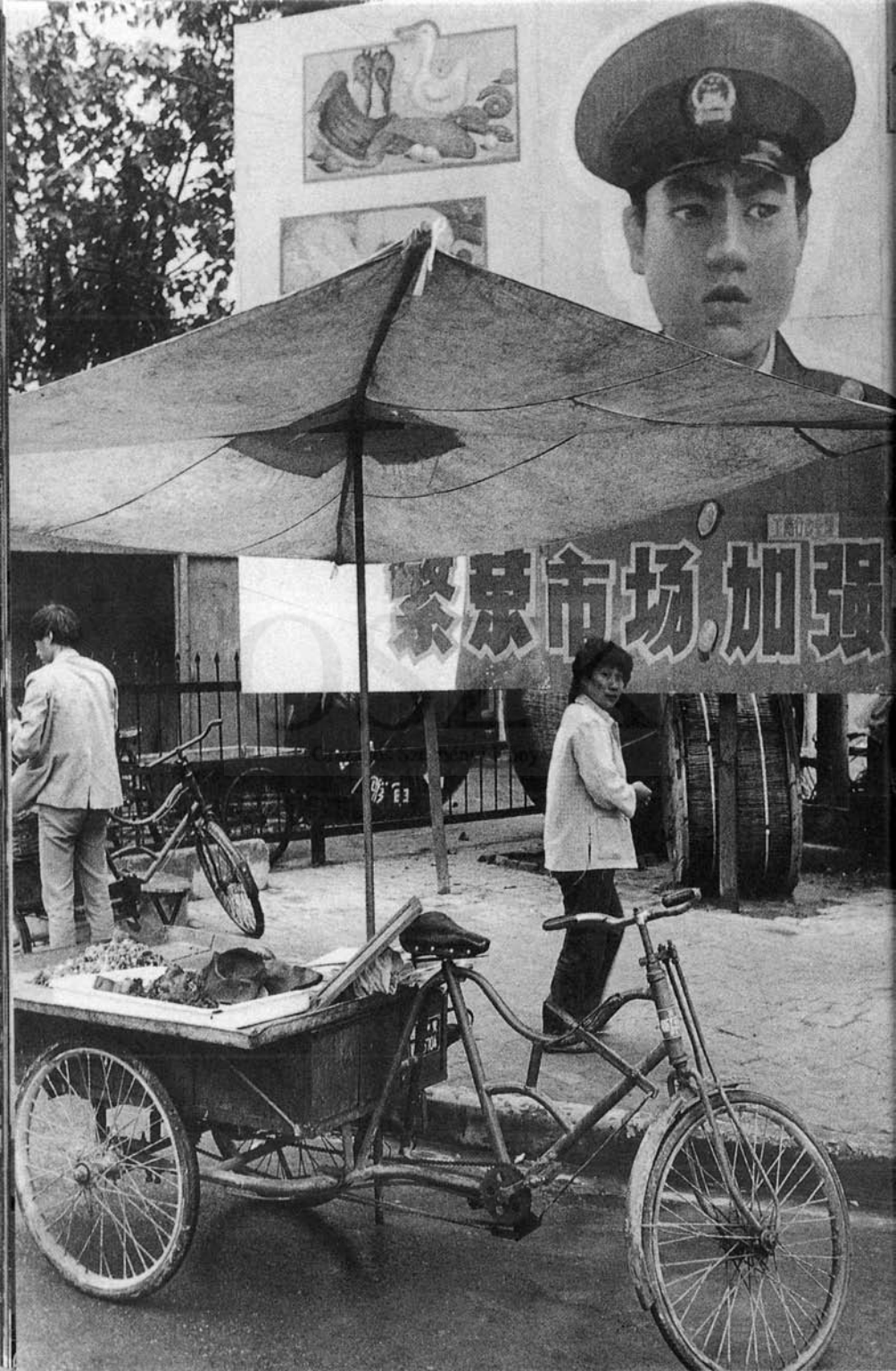
















pénzzel az oktatást, és cserében támasszanak feltételeket az egyetemeknek, szerezzék meg a számukra leginkább alkalmas diákokat.

Az oktatásban előtérbe került a gyakorlatiasság. Rövid, koncentrált, szakosított, kiegészítő tanfolyamok tömegét szervezik. Ezzel párhuzamosan csökken az elméleti tantárgyak, az általános oktatás súlya.

Mint mindenben, a képzésben is a legfejlettebb tengerparti és dél-kínai tartományok és városok kapták a megbízatást, hogy a lehető leggyorsabban dolgozzák ki saját reformjukat, hajtsanak végre újszerű, tömeges képzést, és mint a tudás követeit, küldjék szét az új fiatal szakembereket az ország belsejébe. Megint csak Kanton várost, Kuangtung tartományt említhetjük, vagy Sanghajt, mint a legfontosabb laboratóriumot.

Kína merészen nyitott a külföldi képzés előnyeinek kihasználásában is. Mintegy 30 ezer diákot küldött külföldi egyetemekre. Közülük mintegy 16–18 ezren az Egyesült Államokban szerezhetnek diplomát. Azt várják tőlük, hogy elsősorban a menedzseri, műszaki szakmákban szerezzenek minél gyakorlatiasabb tudást, és hozzák haza az igényességet, a munka- és irányítási intenzitást.

A kínai diáktüntetések idején a külföldön tanuló diákok nem kis kellemetlenséget okoztak a kínai hatóságoknak. Amerikából több száz aláírással petíciók érkeztek a pekingi hivatalokhoz, és sürgették a diákok követeléseinek akceptálását, a pártból kizárt vagy állami hivatalokból leváltott tanárok, írók, újságírók azonnali rehabilitálását. Miután a világsajtó közölte követeléseiket, azok tartalma nyílttá vált Kínában is. Az oktatásért felelős miniszterhelyettes egy hónapos amerikai körútra indult, hogy bejárja azokat az egyetemeket, ahol a kínai diákok a legélesebben fogalmazták meg véleményüket. A hatóságok attól is tartottak, hogy sokan esetleg végérvényesen kint maradnak. Valóban, sokan meghosszabították vízumukat azzal a jelszóval, hogy kívárlák, míg a dolgok jóra fordulnak. Pekingi megbeszéléseink kapcsán több olyan információt is kaptunk, hogy azok a diákok, akik saját erőből finanszírozzák külföldi tanulmányaikat – és ez az arány például az Egyesült Államokban 60 százalék –, latolgatják a tartós vagy végérvényes kintmaradást. Döntésüket azzal indokolják, hogy a „burzsoá liberalizmus” elleni új harci szellem elsősorban a nyugat-orientált, a nyugaton végzett értelmiségi köröket érinti hátrányosan. E diákok attól is félnek, hogy ha, és amikor hazatérnek, akkor egy második képzésben, „átképzésben” is részük lesz.

A kínai kulturális politikában szemmel láthatóan érvényesül az a módszer, amelyet az angol „húzd meg, ereszd meg!” gazdaságpolitikában jeleznek a következő két szóval: stop-go. Az elmúlt évtizedben több alkalommal is mérsékelni kellett a hirtelen megindult értelmiségi buzgalmakat. A párt úgy érzi, hogy leginkább ő, a vezetés alkalmas a helyzet legjobb megítélésére. 1978-79-ben a „Demokrácia fala” nyújtott lehetőséget a tömegeknek, elsősorban a diákoknak és az értelmiségieknek nézeteik megfogalmazására. És mert átmenetileg senki sem szűrte meg e nézeteiket, radikális, a rendszer számára elfogadhatatlan jelszavak díszítették a falat. A Teng vezette párt és kormány rövid időt hagyott ennek a kibontakozási kísérletnek.

1983-ra ismét veszélyesnek ítéltetett a gondolat bontakozása. Ekkor a párt néhány vezetője kiadta a jelszót: főleg nyugatról érkező „szellemi környezetszennyezés” zajlik, amely ellen fel kell lépni.

Legutóbb a múlt év végén egészen váratlan következményekkel járt a diákmegmozdulások sorozata. A csúcsonkig hatott a megrázkódtatás. Nyilvánvalóan nem a diákok egyébként távolról sem a rendszert megrengető méretű tiltakozása volt a valóságos ok. Feltételezhető: az történt, hogy a párt- és kormányvezetésben a múlt év második fele óta hullámokban lezajló reform viták és a mögötte meghúzódó hatalmi csoportosulások és átcsoportosulások közben a fellazulástól tartók számára kézzelfogható érv volt a diákok megmozdulása. Nemcsak Hu Jao-pang leváltása volt a következmény, hanem a megfigyelők szerint rés támadt a Teng által korábban abszolút biztos kézzel összetartott koalíción is. Vagyis: mindez kihatott Teng pozíciójára is.

Az utóbbi évtized liberalizálás elleni fellépései azonban lényegesen különböznek a „kulturális forradalom” gyakorlatától, a Mao által totálisan alkalmazott eszközbevetéstől.

A mai kínai vezetés ugyanis megpróbálja kézben tartani, és ha lehet, minél szűkebb sávon „kontrollálni” a megmozdulásokkal szembeni eljárásokat. Idegrendszerében ott munkál a kulturális forradalom szomorú emléke. Ezért nem hagyja, hogy a kedvezőtlennek ítélt jelenségekkel szembeni fellépés átfogó, netán hatalmi kampánnyá váljon.

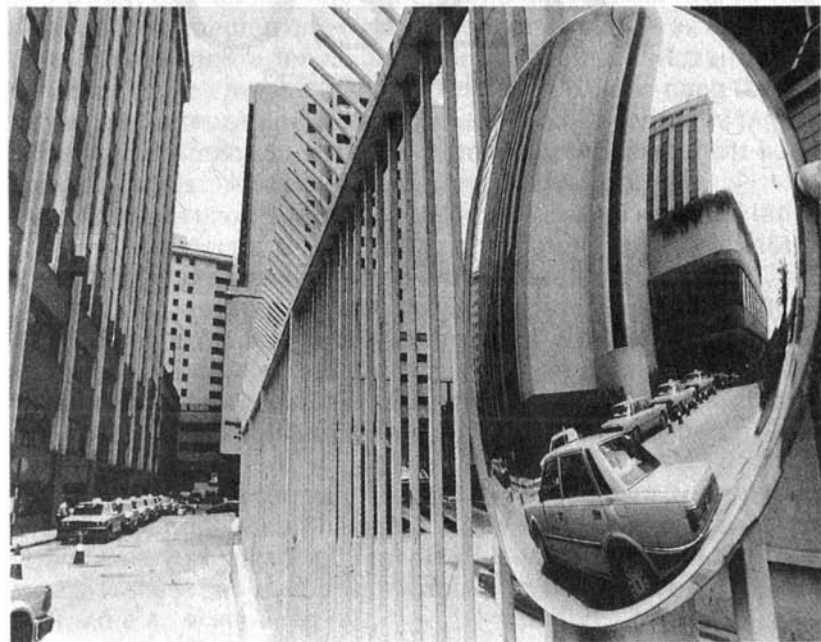
Vajon hogyan csoportosítja majd át a szellemi erőviszonyokat a külföldről hamarosan hazatérő, aztán folyamatosan, évenként tömegesen visszatérő sok ezer diák? Mennyire kezelhető – főleg a nagyvárosokban – az otthon tanuló milliós diáksereg? Féken tartható-e az értelmiség?

Hatalmi szóval e kérdések látszólag könnyen rendezhetők. Mélyebben gondolkodva azonban komplexebb a helyzet. Egyrészt azért, mert a szellemi szabadság folyamatában nem lehet ampulákban adagolni a cseppeket. Legalábbis hosszabb távon nem. Másrészt és főleg azért, mert a reform egyre inkább nagy szakmai tudást, szuverén gondolkodást, részben anyagi függetlenséget és a menedzserek részére önálló döntési szabadságot kíván. És egyben nyújt is.

Lehet választani. Visszahőkölés, esetleg kellemetlen ritmustévesztés, időről időre, erővel fenntartott nyugalmi állapot. Avagy vibráló, ellentmondásokon és konfliktusokon keresztül utat vágó gazdasági és társadalmi folyamatok, ahol a szellem azért nem szabadulhat ki a palackból – mert nincs is bezárva.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár



Reform a politikában?

A gazdasági reform gyors kiszélesedése a 80-as évek közepére felvetette a politikai reform szükségességét Kínában is. A kérdések lényege az, hogy hogyan tartható meg a Kínai Kommunista Párt egyértelmű és töretlen irányító szerepe a gazdasági és szociális változások közepette. Abban Kínában is mindenki egyetért, hogy a politikai rendszer nem maradhat érintetlen a felgyorsult gazdasági reformtempóban.

Tavaly nyáron széles körű vita indult a pártban a politikai intézmények megreformálásáról. A gazdasági reform által megkövetelt indokok mellett okként szerepelt az is, hogy a különböző, elsősorban a területi pártvezetésben kellemetlenül kirívóvá vált sok helyen a hatalmaskodás, az összefonódás. A politikai rendszer reformját tehát oly módon is tervezni kellett, hogy maga a struktúra – tehát nem kiátkozások és évente újra szabott kampányok, valamint bírósági perek révén – hogyan biztosíthatja a politikai etika megszilárdulását. A jelszót Teng és Hu Jao-pang egyaránt úgy fogalmazta meg: demokrácia nélkül nem létezik szocializmus.

De mi a demokrácia? Mi a kritériuma? Hol a határ?

A nagy változások előtt, a 70-es évek végén a leendő építmény négy sarkára szilárdan elhelyezték az oszlopokat. Ez a négy alapelv: a szocialista út követése, a nép demokratikus diktatúrája, a párt vezető szerepe, és a marxizmus-leninizmus, kiegészítve Mao Ce-tung érvényes eszméivel.

Az előzetes viták gazdagon tárták fel a teendőket. Szükségesnek tartották a politikai hatalom, az irányítás, a közigazgatás, a döntési mechanizmusok decentralizálása. Javaslatok születtek a párt és a kormány munkájának, felelősségének világos szétválasztására. Logikus gondolatként felmerült az is, hogy a párt ne vindikálja magának a jogot a vállalati tevékenység, a gazdálko-

dás irányítására. Végző soron még az is felmerült, hogy hogyan kell ellenőrizni a párt politikai-hatalmi tevékenységét.

A javaslatok azt szolgálták volna, hogy a politikai rendszerben éppúgy hatékony, a felelősséget és a lehetőséget megosztó, intézményesített, tehát jogilag is szabályozott reform menjen végbe, mint a gazdaságban. Azt, hogy a gazdasági és politikai felelősségi körök szétválasztása ne legyen esetleges, ne folytatódjék az a ma még jellemző állapot, hogy az elmaradottabb, gazdaságilag szegényebb tartományokban a pártvezetők még igen keményen tartják kézben a gazdasági döntéseket is, míg a fejlettebb körzetekben a gazdasági menedzserek fokozódó függetlenség birtokában paritásos alapon keresik az együttműködést a politikai vezetéssel. Azaz egyensúlyba került az ipari vidékeken a gazdaság és a politika – legalábbis a normális gazdálkodási feltételek közepette. Extrém, válságos esetekben ez a hatalmi megosztás feltehetően azonnal átcsoportosulna az eszközökkel mindig is jobban felszerelt pártvezetők kezébe.

A politikai reformok ügye tapasztalatom szerint egyelőre szinte kizárólag az apparátusokra, a menedzseri rétegre és az értelmiség szűk körére korlátozódik. Az emberek többsége kevésbé érzékeli e vitákat, és egyébként is el van foglalva az újonnan támadt nagy lehetőség kiaknázásával: megpróbál több pénzt keresni. Az ilyen körülmény persze mindig is hatásos fegyver volt a reformot ellenzők kezében, mert arra hivatkozhattak, hogy a politikai modernizálás csupán szűkebb intellektuális körök zavaros elképzelése, vagy a hatalmat átvenni kívánó új erők tisztességtelen törekvése.

A nemzetközi sajtó Hu Jao-pang leváltását elsősorban azzal hozza összefüggésbe, hogy olyan messzire ment a liberalizálásban, a nyílt viták és latolgatások megengedésében, hogy ezzel sértette a párt politikai monopolhelyzetét, és árnyat vetett korábbi fő támogatója, a mindig is mértéktartásra és kiegyensúlyozottságra berendezkedett Teng politikai terveire.

Teng az elmúlt évtizedben két nagy hullámban fogott neki a reformkísérleteknek. 1978-79-ben az agrárreform bevezetése döntő lépés volt nemcsak a biztonságos élelmiszerellátásért, hanem a vállalkozói szabadság szellemének fokozatos megteremtéséért is. A második nagy hullám 1984-85-ben következett be, amikor – részben jelentős személyi változások végrehajtásával – a reformot áterjesztette az ipari, vállalati szférára is, kibővítve a városok gazdaságának sokrétű vállalkozói szabadságát. Akkor úgy

tűnt, hogy ebben a hullámban előtérbe kerülhet a politikai reform is.

E menet megtörtnek látszik. Mint utaltunk rá, a vállalati menedzserek önállóságáról előkészített törvénytervezet egyelőre lekerült a napirendről.

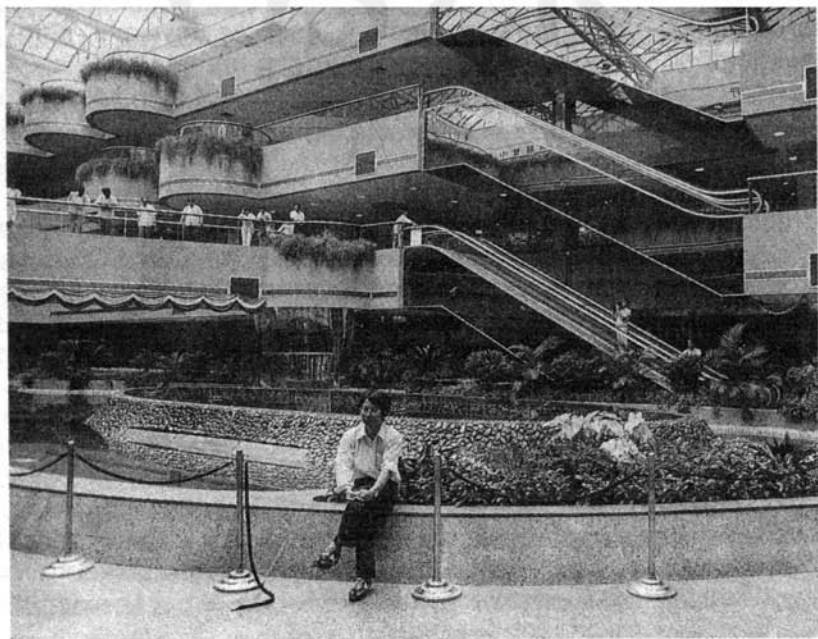
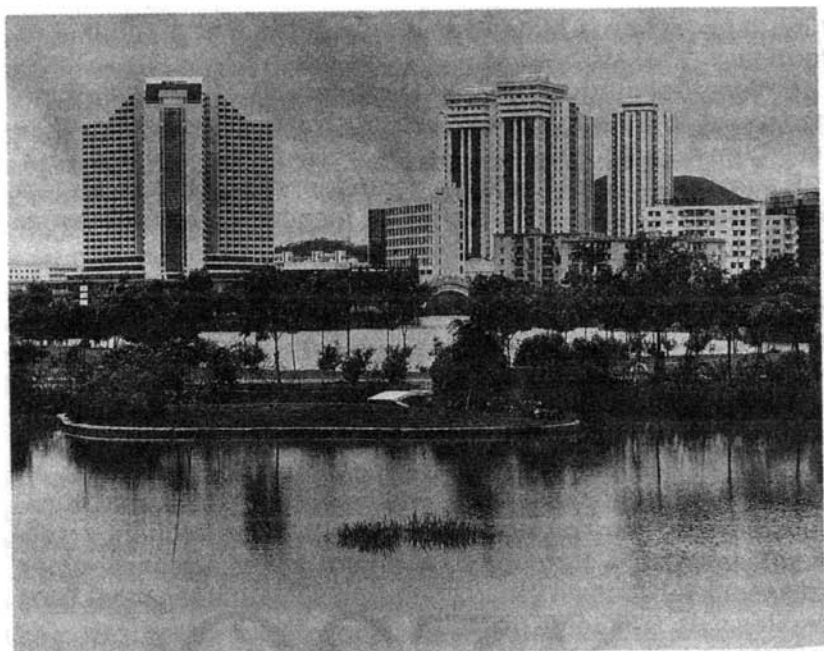
E sokat vitatott és egyelőre eldöntetlen, de a politikai vezetést jelentősen foglalkoztató és részben megosztó kérdésekben az októberi kongresszusé a szó.

Amikor a tisztelt olvasó e könyvet a kezébe veszi, talán éppen zajlik a kongresszus. Esetleg azokban a napokban ér véget, és akkor többet tudunk Kína jövőjéről, és arról, hogy kik irányíthatják e hatalmas országot a 2000. év felé haladva.

A kézirat írásának pillanatában csupán homályos feltételezések vannak. A kockázat tehát nagy, ha most leírom: bár Teng többször is bejelentette, hogy a kongresszuson visszavonul, érzékszerveim azt diktálják, hogy erre most sem jó a pillanat. Kínában az új még nem forrott ki. És hogy ne lehesen lefojtani a megindult erjedést, a forrongást, a reform következetes híveinek szükségük lehet olyan védernyőre, amelyet láthatóan most Teng kvalitásai és tekintélye biztosít.

Persze ne engedjünk könnyen a formális logikának. A hatalmon levő gerontokrácia csaknem mindig, csaknem minden pillanatban okkal-joggal tudja bizonyítani, hogy az ügyeknek nemcsak legfőbb ismerője, hanem legszilárdabb irányítója is.

Mindaddig, amíg új, erős generáció képviselői nem kerülnek hatalomra.



Négymillió - vagy csak három? A hadsereg

Sokat változott a világ a hadsereg körül Mao halála óta. A polgárháború és a nagy menetelés győztese egészen haláláig, a 70-es évek közepéig arra alapozta katonai doktrínáját, hogy Kína végeláthatatlan területeire nyugodtan be lehet engedni az ellenséget, és a partizánháborúkban megszokott módszerekkel sikeresen fel lehet örölni azt. Mao a modern időkben is elsősorban a fiatal parasztok önkéntes lelkesedésére alapozta a hadsereget. A szárazföldi erők több milliós haderejét önkéntesekből verbuválták. És valóban, főleg a szegényparasztok számára karriert jelentett katonának lenni: biztos ellátást, a leszerelés után városi munkát, esetleg szakmát.

Maót joggal nyugtatta meg a hadsereg ütőképességéről az 1950-54-es koreai háború. A polgárháború idején megedzett kínai hadsereg sikeresen küzdött, nagy létszámú felvonulása kilátástalanná tette az amerikai-dél-koreai győzelmet.

Negyedszázaddal később, 1979-ben más történt. A „Vietnam megbüntetésére” felvonultatott támadó kínai hadsereg elgondolkodtató kudarcot vallott. A nagy létszámú embertömeg hatástalan volt a modern vietnami fegyverzettel szemben. És jellemző, hogy a kínai légierőt be sem merték vetni, mert katasztrofális vereséget szenvedett volna az amerikaiakkal szemben is sikeresen kipróbált, modernül felszerelt vietnami légierővel szemben. (Egy amerikai szakértő még ma is azt állítja, hogy a kínai légierő gépei maximum fél óráig tudnának ütközetet vállalni.)

A tudósítások szerint ennél kínosabb ügyekre is fény derült. A hadiesemények lázas forgatagában a kínai parancsnokok némi meglepetéssel tapasztalták, hogy térképeik nem adnak naprakész felvilágosítást. A térképek egyébként igen értékesek voltak, lehettek volna műgyűjtők számára, tekintettel arra, hogy még a Csing-dinasztia idején készültek, valamikor 1911-ben. Az

is kiderült, hogy a gyalogos katonai futár még mindig megbízhatóbb, mint a rádió adóvevő – mert a futár legalább futni tud.

A hadsereg illetén állapotain tehát nem segített Mao korábbi radikális, nagyívű intézkedése, amellyel 1965-ben eltörölte a tiszti rangjelzéseket.

Most majd visszaállítják azokat. A hadsereg reformja része az általános korszerűsítési tervnek. A négy modernizálási programon belül az utolsó helyre szorult. Így sikere függ attól, hogy az előző három területen, a mezőgazdaságban, az iparban és a tudományokban sikerül-e elegendő jövedelmet, forrást termelni. Kína számára egyébként létkérdés a béke, mert különben irreálissá válnak gazdasági álmai. A vietnami határon kiújuló kisebb összecsapásokat és az indiai határon végrehajtott ismétlődő presztízs-felvonulásokat leszámítva Kína nincs nyílt katonai konfliktusban más országokkal.

Teng a reformot egybekötötte személyi változásokkal. Ennek igencsak ideje volt. A nagy menetelés hősei még ötven évvel később is uniformisban meneteltek, mint különböző katonai alakulatok egyébként teljesen fölösleges tisztjei. Menetelgettek, habár egy kicsit már lassabban. A személyi változásokat Teng kiterjesztette a legfelsőbb pártvezetésre is. A Politikai Bizottságban a legutóbbi időig fél tucatnyi veterán és jelenlegi katona foglalt helyet. Tudomásom szerint ma a hadseregnek nincs egyetlen képviselője sem e fontos testületben. A reform része az is, hogy az összkiadásokon belül az elmúlt években valamelyest csökkent a katonai költsékezés aránya – bár abszolút számokban ez tovább nő. Ma a nemzeti termelés 8 százaléka a katonai kiadás – ez valamivel magasabb a nyugat-európai NATO államokénál. Változás az is, hogy a hadiipari üzemek össztermelésük 20 százalékát nem katonai, hanem közvetlen polgári fogyasztásra állítják elő. A katonai körzetek számát csökkentették, ezzel, valamint más intézkedésekkel mérsékeltek a tisztikar létszámát is. A 80-as évek közepéig a 4,2 millió főt számláló kínai hadsereg létszámát 1-2 éven belül 3 millióra csökkentik. 80 ezer tiszt is más munkát kap. Bevezetik a kötelező katonai szolgálatot, amely a szárazföldi csapatoknál 3 év, a haditengerészetnél és a légierőnél 4 év.

A korszerűsítésnek ki kell terjednie új fegyverzetekre is. A 80-as évek elején nagy feltűnést keltett, hogy kínai vezérkari tisztek bejárták az egész fejlett tőkés világot. Multimilliárdos üzletek esélyéről szólt a világsajtó. Kínai generálisok arca tűnt fel a

Leopárd-2 nyugatnémet tankok kémlelőnyílásán, francia és angol rakéták üzemanyagtartályait vizsgálgatták gondterhelten.

A nagy bizniszből nem sok minden maradt. Kína vásárolt ugyan amerikai, angol, francia fegyvereket, elsősorban kommunikációs és elektronikai rendszereket, de szegénysége miatt alapvetően továbbra is saját gyártásra kell berendezkednie - lehetőleg minél több külföldi technológia élethű lemásolásával. Hírek szerint az egyiptomiak az igen fejlett szovjet Mig 23-ast adták át beható tanulmányozásra, Pakisztántól pedig francia rakétákat kaptak hasonló célokra.

A légerő elavult, és a haditengerészet is csak most kezd kitékinteni a parti védelem szűk körű feladatából nagyobb tengerfel-színekre. Kína öt atommeghajtású tengeralattjáróval és nagy létszámú hagyományos tengeralattjáróval rendelkezik, több szakértő szerint ez a flottája a világon a harmadik legerősebb.

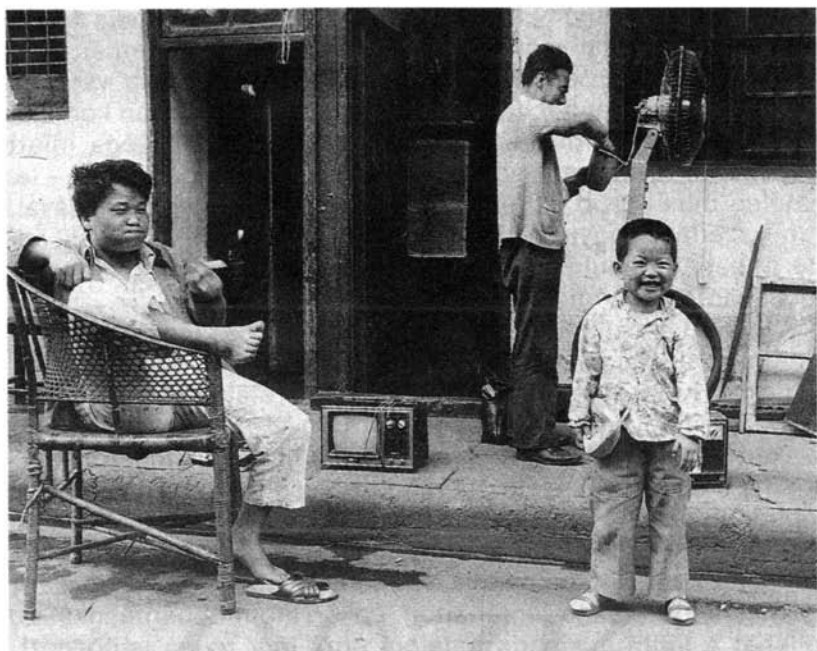
Kína a 60-as évek eleje óta rendszeresen hajt végre nukleáris robbantásokat. A véletlen úgy hozta, hogy a legutóbbi és eddig legnagyobb méretű föld alatti robbantásra riportunk idején került sor. Ez volt a harmincadik nukleáris kísérlet. Kína egyébként 1980-ig rendszeresen végrehajtott légköri atomrobbantásokat is, jóllehet a többi nukleáris hatalom erről már régen lemondott. 1980-ban a kínai miniszterelnök is bejelentette a légköri robbantások leállítását. Kínának mintegy 300-400 nukleáris robbanótöltete van.

Nukleáris rakétái földi telepítésűek. Elsősorban közép-hatótávolságú rakétákkal rendelkezik - összesen mintegy 100 darabbal, és van néhány interkontinentális rakétája is. Nukleáris fegyverzetének ütőereje csekély a másik két nagyhataloméhoz képest.

Kína részese a nemzetközi fegyverkereskedelemnek is. Az Egyesült Államok mérsékelte Kínával szemben a stratégiai fontosságú technikai eszközökre érvényes COCOM-listát. Ez feltehetőleg kiterjeszti majd Kína vásárlásait az USA-ban.

Eladóként sem kevésbé aktív, a világ ötödik legnagyobb fegyverexportőre. Elsősorban afrikai, ázsiai és közel-keleti országokba exportál. Hírek szerint Iránnak évente egymilliárd dollárért ad el löszert, ágyúkat, géppuskákat, rakétákat és kisebb mennyiségben harci gépeket is. Ez az üzlet távolról sem zavarja abban, hogy Irakban is értékesítsen fegyvereket.

A Mao idején igen harcias megnyilatkozású Kína katonai hangvétele kulturáltan mérséklődött. Teng szerint nincs most akkora külső veszély, amelyet ne lehetne inkább aktív diplomáciával kezelni.



A modell: egy bébi

A kulturális forradalom lánglelkű légkörében többek között az volt a politika vágya, hogy a családok neveljenek fel minél több gyereket. Így lesz Kína hatalmas, erős és gazdag.

Kína valóban hatalmas maradt, erejét és gazdagságát azonban sikertelenül szolgálta a születési boom.

A Teng-koncepció e területen is fordított. Meglehetősen szigorúan, Kínában ma az egy család – egy gyerek elv érvényes, a kívánatos. Ennek elérésére számtalan eszközt alkalmaznak.

Propagandával és különböző juttatásokkal abba az irányba terelik a fiatalokat, hogy lehetőleg csak később kössenek házasságot. Ha és amikor mégis megteszik, minél tovább várjanak a gyermekáldással. És ha már ez sem kerülhető el, az első gyermek után fejezzék be a családtervezést.

A propaganda természetesen önmagában kevésnek bizonyult volna, még akkor is, ha a mai kínai fiatal nők többségével elhittet, hogy „jó minőségű” (bocsánat a kifejezésért; Kínában így fogalmazzák a leendő anyák) gyereket csak akkor lehet világra hozni és felnevelni, ha őrá, az egyetlenre koncentrálnak minden figyelmet, erőt, anyagi forrást és anyai ösztönt.

A valószínűleg nem igazán hatásos propaganda mellé felsorakoztatták az eszközök széles tárházát. Ezek hallatán a világ akkor felhördült, és Nyugat-Európában, valamint Észak-Amerikában ma is ferde szemmel nézik a kínai gyakorlatot. Olyannyira, hogy például az amerikai kongresszusban szervezett erők fogtak össze, hogy mindaddig nehezítsék a Kínával folytatott kereskedelmet, amíg a születésszabályozás nem enyhül.

Valóban. Mi magunk is zavartan, elutasító ellenérzéssel hallgattuk eleinte a lelkes okfejtéseket az egykéről és a megannyi eszközről, amellyel ez elérhető. Az egészen más, a kínaitól éppen eltérő irányú születési problémákkal rendelkező európai állam,

aligha fogadhatja el a kínai koncepciót, nemcsak azért, mert több európai országban csökken a lakosság száma, hanem azért sem, mert ellentmond az európai humanizmus elveinek.

Kínát azonban nem szabad, nem lehet európai szemmel, európai logikával értékelni. Egymilliárd 60 millió ember. Nekik most élelmiszert, ruhát és lakást kell adni, közlekedési eszközöket és tantermeket. Ráadásul a „kulturális forradalom” idején született nagy létszámú korosztályok tagjai éppen most válnak majd szülővé. Ez önmagában is nagyott lendít a születések számán.

Aki valaha személyesen is megérzi majd ezt a fantasztikus zsúfoltságot, ami például Sanghajban vagy Hsziánban látható; aki betekinthet a nagyvárosok főutcáinak elegáns épületei mögé is, és tapasztalatokat szerezhet a sikátoréletről, az talán önmagában is türelmesebb lesz a kínai születésszabályozás iránt.

Mert türelemre mindenképpen szükség van az értékeléskor. A második gyerek, ha mégis megszületik, nem kis problémát jelent a család számára, mert diszkriminációk érik nemcsak őt, hanem szüleit is. Más. Ha az első gyermek lány, akkor a hatóságok türelmesebbek a második gyerek iránt – ha az fiú. Emiatt azután a lányokra, a leendő anyákra társadalmilag kevesebb öröm vár, ha megszületik.

Úgy tűnhetne, hogy ez így túlzó állítás. Pedig az élet még ennél is keményebb. Hallottam olyan híreket, hogy például az egyik nagyvárosban 2800 esetben zajlik nyomozás vagy bírói ítékezés amiatt, hogy a szülők titokban megölték leánygyermeküket; vagy előfordult az is, hogy azt az anyát ölték meg, aki lányt hozott a világra. Az ilyen primitív szülői reakciók persze szörvénnyosak. De a hatóságok részéről is történnek túlkapások. Hallottam olyan esetekről, amikor kényszerítették a szülőt, hogy az első gyermek után sterilizáltassa magát. Más esetben a második gyermekét hordó anyát kényszerítették abortuszra. Az ilyen durva beavatkozásoknál általánosabb az a gyakorlat, hogy a második gyerek nem kap élelmiszerjegyet, esetleg nehézségei támadnak a személyazonossági bejegyzéskor, vagy éppen nem mehet óvodába, bölcsődébe, hátrányai lesznek az iskolai beiratkozásnál.

Azok a szülők, akik mindezek ellenére két vagy több gyereket nevelnek, pénzbüntetést fizetnek. Ennek mértéke körzetenként változik, a hatóságoktól függ.

A nagyvárosokban, az alkalmazotti rétegekben sokkal hamarabb idomultak az új helyzethez, mint a falvakban. A falusi ember élete, más kevésbé kötöttebb, kevésbé szabályozható. Különösen így van ez az agrárreform elterjedése óta. A parasztok

többsége közvetlenül a piacra termel, és élete sokkal inkább az ottani bevételektől függ, mintsem a helyi hatóságoktól. Miután jövedelmük egyébként is megnőtt, és annak forrása könnyebben tárgyitható, kisebb gondot jelent nekik a büntetés kifizetése, mint a városok lakosainak.

A kezdeti túlhajtások után mostanra mintha már enyhült volna a hatósági eljárások szigora. Sok helyen tesznek kivételt. Azok a falvak, amelyek fegyelmezetten betartották a követelményeket az első évben, most megpályázhatják a kétgyermekes falu címet. A nemzeti kisebbségek életében amúgy is kivételt tett a szabályozás.

Sokféle furcsa következménnyel jár ez a kínai koncepció. Az egyik élete más, mint amikor a gyerek testvérek között nő fel. A több figyelem, az apai, anyai és nagyszülői rajongó gondoskodás gyakran elkényezteti őket, és fejlődő személyiségük kezelhetetlenné válik. Kínában máris arra kényszerültek, hogy észrevegyék ezt a problémát és reagáljanak rá. A szülők számára iskolai tanfolyamokat nyitnak, ahol megpróbálják felkészíteni őket az új típusú nevelői feladatokra.

Lassan, fokozatosan a nők is megváltoztatták szokásaikat. Ma a terhességre alkalmas nők 80 százaléka biztonságos védekezési módszert választ. Gyors változás ez egy olyan országban, ahol tíz évvel ezelőtt szinte ismeretlen volt a gyógyszeres védekezés. A gyógyszereket egyébként szinte ingyen osztják.

Ellentmondásos kérdéseket vet fel a születésszabályozás az ifjú és az öreg korosztályok viszonyában is. Ami a mást illeti, az egy gyereket nevelő családoknak kétségtelenül több ereje marad, hogy segítsék, gondozzák idősebb szüleiket. De ebből majd egy más irányú probléma származik, főleg annak ismeretében válhat ez kínossá majd, hogy az átlagéletkor egyébként is gyorsan nő, az idősebb emberek sokkal tovább élnek, mint korábban. A mostani kisebb létszámú korosztályok, 20-30 év múlva, amikor majd aktív dolgozókká válnak, kemény feladat elé állnak: viszonylag kevesebben lesznek ahhoz, hogy munkájukkal eltartsák a sokkal nagyobb létszámú, munkára már nem képes nemzedéket.

Kína lakosságának létszáma 1949-ben csupán 540 millió volt, a fele a mainak. 1962 és 1975 között a népesség rendkívül gyorsan nőtt, évente 25 millióval - míg ma, sokkal magasabb összlétszám alapján is - csupán - 10 millió az évi növekedés. Ha nem vezették volna be a szigorú születésszabályozást, akkor számítások szerint az ezredforduló végéig 350-400 millióval nőtt volna a

lakosság összlétszáma. Kína számára ez elviselhetetlennek tűnt.

A születésszabályozás területenként aszerint is változik, hogy milyen sűrűn lakott körzetről van szó. Ahol nagy a fölös munkaerő és kevés az erőforrás, ott szigorúbb. Így a keleti országrészben, a tengerparti vidék sűrűn lakott körzeteiben csak a házaspárok 20–40 százalékának engedik meg valamilyen módon a második gyermeket. A kevésbé fejlett és kevésbé zsúfolt nyugat-kínai övezetekben ez az arány 70–80 százalék is lehet. A nagyon kis népességű etnikai-nemzetiségi csoportoknál pedig semmilyen korlátozást sem alkalmaznak.

A szabályozás nemcsak a büntetésről, hanem a jutalmazásról is gondoskodik. Anyagilag is előnyös helyzetbe kerülnek azok a házaspárok, akik vállalják, hogy csak egy gyermekük lesz. Az anya jó ideig otthon maradhat, teljes fizetéssel. Gyereke előnyben részesül az óvodában, az iskolában, a gyógykezelésben, a család lakáskiutalásában. A faluban könnyebben kapnak ház helyet, nagyobb lesz a föld is, amire szerződhetnek.

Amit biztosan tudnak Kínában: az évezred végéig mindenképpen szükség van e szabályozásra.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Hongkong és mások.

A kínai kapcsolat

Az ezredfordulót vette célba az a nagyívű külpolitikai és külgazdasági nyitás is, mely ugyancsak Teng nevéhez fűződik. A leglátványosabb lépések e téren történtek.

Kína világpolitikai helyzetét a 70-es években a tartalmát tekintve cinikus „kínai kártya” fogalma jellemezte. Bár Kína láthatóan örült annak, hogy a kártyát sokan kézbe vették és ennek révén az Egyesült Államokkal, Japánnal és Nyugat-Európával bámulatosan gyorsan végrehajtotta az új típusú nagy ugrást – a valóságban ebben az időszakban zavart maradt Kína viszonya a világgal. Ez nem is lehetett másképpen, hiszen egyetlen tájékoztató pontja volt a világpolitikában: az elvadult szovjetellenesség. Az ország politikai berendezkedése, zilált gazdasági és szociális állapota rendre zavarba hozta a fejlett nyugati államokat is azt illetően, hogy milyen tartósan és milyen célból tervezhetik a kínai kapcsolatot.

Mára a helyzet lényegesen változott. Főképpen mert Kína megpróbálja rendezni saját belső társadalmi és gazdasági viszonyait. Ezeket csak úgy tudja garantáltan a fejlődés irányába terelni, ha szisztematikus kapcsolatokat épít ki a világgal. Kína éhes lett és a világ sok országa azt gondolta, hogy megnyílik a korlátlan lehetőségek birodalma. A 80-as évek elején valóságos aranyláz tört ki a nyugati kereskedőkben és iparosokban, Alaszka és Kalifornia helyett ezúttal Kína tűnt kimeríthetetlen forrásnak.

Egy ország, amelynek tíz évvel ezelőtt szinte semmilyen kapcsolata nem volt a fejlett tőkés világgal, most összesen több mint 50 milliárd dolláros külkereskedelmet bonyolít. Exportja néhány év alatt 5 milliárdról 28-30 milliárdra nőtt. Kivitelén belül több mint 50 százalék a valamilyen szinten feldolgozott ipari termék: a fejlett államokba elsősorban textíliát, a fejlődő világba a

gépipar és a feldolgozóipar termékeit szállítja. Az Egyesült Államokkal 7 milliárd, Japánnal 8 milliárdos forgalmat bonyolít.

A kezdeti prosperáló évek után 1985-ben váratlanul döbbenetes végeredménnyel zárt a fizetési mérleg. A tervekben szereplő egyensúly helyett csaknem 8 milliárd volt a hiány. A korábbi importéség tehát nem hogy nem csillapodott, hanem krónikus betegséggé vált. Kína magához akart venni mindent, amit csak elért. Százezer számra importálták a japán személygépkocsikat, színes televíziókat, motorkerékpárokat – mindent, amit a hirtelen feltámadt sznob fogyasztás megkívánt. Hasonló mértékű volt a beruházók vágya is. A legmodernebb japán és nyugatnémet technológiai sorokkal szerelték fel az új kohókat és a régi bányákat.

Szinte számolatlanul vásárolták tízezer számra a személyi számítógépeket, holott Kína semmilyen tekintetben sem készült fel ezek adaptálására, működtetésére. A komoly tekintélyű, egyébként rendkívül jól szervezett, japán berendezésekkel működött sanghaji kikötő irodaházában – szemlét tartva – bánatosan láttuk, hogy fél tucatnyi személyi számítógép hever letakarva, porosan. Amikor megvették, még primőr terméknek számított, a maihoz képest öt-tízszeres áron lehetett hozzájutni. Hsziánban, eldugott kis sikátorok piciny, korszerűtlen boltjaiban száz számra láttuk a komputerekhez szükséges mágneses lemezeket. Reménytelenül vártak vevőre.

1985-ben Kína kénytelen volt riadót fűjni. Sorba mondta le a megkötött importszerződéseket, s a jövőre nézve szigorú importkorlátozást vezetett be. 1986-ban sikerült 1 milliárd dollárra viszszaszorítani a hiányt.

Mint jó néhány szocialista országnál, Kína esetében is zavarba kerül az ember, ha a fizetési mérleg hiányára, illetve az összegyűlt adósságállományra próbál korrekt adatot keresni. Az egyik újságban a Reuter azt jelenti Pekingből, hogy tavaly év végén az adósságállomány meghaladta a 16 milliárd dollárt. Egy kínai-hongkongi szerkesztőség angol nyelvű gazdasági hetilapja viszont összesen 7-8 milliárd adósságot jelez. Egyébként bármilyen nagy is a két szám közötti különbség, Kína nincs gondban hiteltörlesztési megbízhatóságát illetően. Pontosan fizet, és mert a nemzetközi bankvilág az ország méreteihez képest jelentéktelennek tartja az adósságállományt, ugyanakkor bízik a növekedésben és az exportban, Kína rendkívül kedvező kamatokra kap hitelt. Évi adósságszolgálati terhe az export kb. 15 százalékának felel meg – tehát alacsony.

Magabiztos helyzetét mutatja az is, hogy változatlanul kiegyensúlyozott szinten állnak deviza- és aranytartalékai. Ez utóbbiból 13 millió unciát őriz, míg keménydeviza-tartalékai meghaladják a 10 milliárd dollárt.

Az éhség nemcsak importárakra terjedt ki. Legalább ilyen lázas sietséggel nyúlt Kína a kooperációt kereső nyugati cégek ajánlkozásai után. Az elmúlt tíz évben kb. 9 ezer olyan vállalkozás, kooperáció jött létre, amelyet a külföldi tőke finanszíroz. Ezek alaptőkéje összesen 16 milliárd dollár – és a külső szemlélőnek meglepő módon e hatalmas tőke 65 százaléka két piciny államból, Hongkongból és Makaóból származik.

Külön érdemes szólni azokról a tengerparti nyitott városokról és különleges gazdasági övezetekről, amelyek talán a legnyilvánvalóbban jelzik a kínai nyitás bátorságát, tempóját és természetesen az ezzel járó kockázatokat. Miután a különleges gazdasági övezet tudomásom szerint egyedülálló kísérlet a szocialista országok gyakorlatában – és esetleg majd követendő például is szolgálhat –, Kuangtung tartományban szerzett tapasztalataink megérdemelnek részletesebb kifejtést.

Kuangtung 64 milliós tartomány Dél-Kínában. Lakosságának száma tehát megegyezik az NSZK-éval. Hongkonggal határos. Székhelye a 3 milliós Kanton. Kína négy különleges gazdasági övezete közül három e tartományban található, köztük a legnagyobb Sencsen.

A külföldi tőkével e tartományban alakult ki a legintenzívebb kapcsolat. Összesen 7 ezer különböző szerződést kötöttek 20 külföldi országgal, és valamilyen mértékben mindegyik igénybe veszi a külföldi tőkét is. Az előbb említett 16 milliárd dollárból 4,5 milliárd e tartományban került elhelyezésre. Az összeg 70 százaléka direkt tőkeberuházás. Összesen 400 külföldi tőke által közvetlenül finanszírozott kisebb-nagyobb vállalat működik itt, azaz ugyanannyi, mint ezen kívül az egész országban. Igyekeztek termelő ágazatokba csábítani a tőkét. Különösen koncentrált körzetek jöttek létre a Gyöngy-folyó torkolatánál.

Ezek az új vállalkozások 600 ezer munkahelyet teremtettek és 400 millió adót fizetnek évente az államnak. Eközben magukkal hozzák a modern menedzselés, a marketing, a technológiai tudás legújabb eredményeit.

A külföldi tőke igénybevétele nagyon sokféle formában történik. Közös vállalatok, kooperációk, leasing vállalatok mellett gyakran előfordul, hogy egy-egy vállalat 100 százalékosan külföldi kézben van. A jól bevált módszerek közé tartozik az is, hogy

a nagy tengerentúli gazdasági központokban kínai kötvényeket bocsátanak ki, és így gyűjtenek tőkét a finanszírozáshoz.

A kínai törvényhozás megpróbálja követni ezt a sokoldalú és gyors fejlődést. Bár az év elején levették a napirendről az állami vállalatok tevékenységére vonatkozó törvényjavaslatot, a vezetői belvillongások mérséklődésével feltehetőleg ismét az asztalra kényszeríti az élet ezt is. Külön törvény készül a kínai-külföldi vegyes vállalatok menedzselésére és működtetésére. Folynak a szabadalmi törvény munkálatai is. Csakúgy, mint a technológiai együttműködés szabályozására irányuló törvényé.

A nagy nyitás részeként a négy különleges gazdasági övezet és a tizennégy tengerparti nyitott város autonóm döntési jogköröket kapott. És maximális adókedvezményeket. Joguk kiterjed arra, hogy százmillió dolláros határon belül önállóan döntsenek a külföldi cégekkel való együttműködésről. Már 1979-ben törvényt hoztak a vegyes vállalatok létrehozásáról. Az alapítás mentes a bürokráciától, a kötelező előírások rendkívül szolidak. Az 1985-ben a külföldi szerződésekről hozott törvény megfelel az általános nemzetközi gyakorlatnak.

Míg a hazai kínai vállalatok 33 százalékos társasági adót fizetnek, addig e kiemelt körzetek vállalatai csupán 15 százalékot. Ezzel Kína kedvezőbb adófeltételeket nyújt, mint Hongkong vagy Tajvan. Ezen túl a külföldi részvételű cégek vámmentesen importálhatnak nyersanyagot, alkatrészt, berendezéseket, szállítási eszközöket. Ha pedig exportálnak, nincs adóterhük az exportra.

A különleges gazdasági övezetek mindig Hongkong, Makao vagy Tajvan közvetlen tőszomszédságában épülnek ki. Így a szárazföldi és a határon túlra került kínaiak között – az etnikai azonosság révén – rendkívül szoros gazdasági-kereskedelmi kapcsolatok alakulnak ki. E hídfőállások segítségével pedig Kína könnyen eljut a Délkelet-Ázsia távolabbi országaiban élő kínaiakhoz is, rajtuk keresztül kiterjedt kereskedelmi forgalmat bonyolít az egész térséggel.

Sencsenben, ebben a legfontosabb különleges gazdasági övezetben öt külön ipari zóna alakult, amelyek kifejezetten bonyolult, nemzetközileg versenyképes ipari termékeket gyártanak, világpiaci eladásra. Az egyik kínai szaklap a következőképpen csábította Sencsenbe a hongkongiakat: „A hongkongi vállalatok, amelyek a 60-as és a 70-es években a munkaintenzív ipari ágakba investáltak, és így tudtak robbantani, most, a termelési költségek, azaz a bérköltségek és bérleti díjak emelkedése következtében el-

veszítették előnyüket más ázsiai országokhoz képest. A megoldás: jöjjenek Sencsenbe.”

A fejlődés rendkívül gyors. 1982-ben még csak összesen 50 vegyes vállalat volt Kínában. 1983-ban a számuk 100-ra nőtt, 1983-ban 200 engedélyt adtak ki, 1984-ben 800-ra nőtt a számuk, majd az azt követő két évben ismét megduplázódott. Ma több mint 2000 vegyes vállalat működik az országban.

Sencsen kiemelt helye vitathatatlan. Nehéz eldönteni, hogy Hongkong elővárosának tekintsük-e, vagy Kína különleges nyúlványának, amely Hongkong felé terjedve a jövő képét keresimutatja. A Sencsenben vállalkozó külföldi tőke 90 százaléka Hongkongból és Makaóból származik. Családiass együttműködés. Ennek persze megvan az árnyoldala is; a kínai kormány nem éppen ezt akarta. E kis városállamok ugyanis kisebb méretű, nemegyszer bér munkával működtetett üzemeket hoznak létre, sokszor olyan ágazatokban, amelyeket már nem rentábilis fenntartani saját otthonukban. A kínai kormány azt szeretne volna, ha a vegyes vállalatok a fejlett nyugati államoktól vonzzák ide a technológiát, a leghatékonyabb eljárásokat.

Fentebb kínai forrásokból idézve arra hivatkoztam, hogy a külföldi tőke nagy része a termelő szférában keresi a vállalkozást. A kínai források e tekintetben kissé elfogultak lehetnek. Nyugatinemet tanulmányokból egészen eltérő adatokat idézhetek, amelyeknek lényege az, hogy a hongkongi és más külföldi tőke éppen hogy kerül az ipari beruházás kockázatát, és inkább a szolgáltatásokban, a bankszférában, ingatlanok vásárlásában keresi a bizniszt. A mindennapi városkép inkább ezt bizonyítja. Az öt évvel ezelőtt még kis lélekszámú, 20 ezer lakosú halászfalu, Sencsen képét ma felhőkarcolók, impozáns banképületek és szuper luxusáruházak jellemzik. Itt van egyébként Kína legmagasabb épülete, a Nemzetközi Kereskedelmi Központ – és épül egy még magasabb. Kisérőink azzal büszkélkedtek, hogy ez mind-mind kínai: a tőke, amely finanszírozza, az anyag, amelyből épült és a művezetés, amely vezényli. Elgondolkodtató. Kínában nyoma sincs hasonló próbálkozásoknak máshol. Hongkong viszont körülbelül ugyanezt a képet mutatja.

Sencsen lakosainak száma öt év után meghaladja a félmilliót.

Nyilvánvaló, hogy hatalmas áldozatokkal és legalább ekkora hongkongi tőkebevonással fejlesztették ki ezt az impozáns kirakatot.

Csak úgy mellékesen: ugyancsak hongkongi tőkével és me-

nedzseléssel építik meg a Kantonig vezető és Sencsent is érintő sok sávós autópályát. És az már nem is meglepő, hogy Sencsen majdnem minden igényt kiszolgáló nemzetközi repülőtere szintén kínai-hongkongi összefogással készül. Kínában természetesen élénk vita folyik arról, hogy helyes volt-e az ilyen kirakat jellegű fejlesztés, érdemes-e áldozni e célra akkor is, ha ezen övezetek fejlődési iránya nem felel meg a kiinduló elképzeléseknek. A védőügyvédek azt mondják, hogy a lényeg: néhány év alatt Sencsen ipari termelése a harmincszorosára nőtt, és az ide áramló több százezer főnyi munkaerő az iparban, a kereskedelemben, az irányításban, a szolgáltatásban olyan színvonalon sajátíthatja el a tudást, a gyakorlatot, mint sehol máshol Kínában. Így Sencsen is laboratórium. Az ilyen típusú együttműködés nélkül szóba se jöhetne, hogy Kína számítógépeket gyárt, rendkívül modern technológiai berendezéseket működtet.

A bírálók szerint sajnálatos módon nem annyira az önálló kínai ipari termelés kapott stimulust ettől a formától, hanem a hongkongi érdekek nyomultak előtérbe. Ezt bizonyítja, hogy a termelés nagy része importált anyagok feldolgozásából és szaszállításából, alkatrészek késztermékké való összeszereléséből, szerződéses termeltetésből áll. Ezt jól illusztrálja egy adat: a Sencsenben termelt végösszegnek csupán 20 százaléka a nettó jövedelem. Vagyis ennyit tesznek hozzá saját erőből, kínai oldalon az importált termékekhez. Ez különösen igaz az elektrotechnikai és elektronikai iparban. Márpedig Sencsen iparának fele e két területből áll.

A bírálók másik érve az, hogy nemcsak a modern nyugati technológia önálló kínai célokat szolgáló meghonosítása nem sikerült, hanem a várt devizahaszon is elmaradt. A termelés óriási importot igényel. Ugyanakkor kiderült, hogy a Sencsenben megtermelt ipari termékeknek csupán 30 százalékát exportálják, a többi kínai piacra kerül. 1983-ban 120 millió dollár volt az export, az import viszont több mint 600 millió. Így az elmúlt években egyedül Sencsen mintegy fél milliárd dollárral növelte évente Kína fizetési mérleghiányát. És ahogyan terjedt, szélesedett a külfölddel való ipari együttműködés, úgy nőtt a hiány is, és vált egyre nyomasztóbbá a deficit. Tavalyelőtt a 700 millió dolláros exporttal szemben már 2 milliárd 700 millió volt az import. Így Sencsen a teljes kínai fizetési mérleghiány 25 százalékát „produkálta” abban az évben. Devizahozamok helyett deficit. A gazdasági zónáktól várt remények egyelőre nem igazolódtak.

A kínai vezetés mégis határozottan kitart az újszerű formák

mellett. Csao Ce-jang miniszterelnök a következőképpen nyilatkozott: „az ablakot nem becsukni, hanem még inkább kinyitni kell”.

Kétségtelen, hogy a sencseni látvány meggyőző. Észak- és Közép-Kína elmaradott, néha nyomasztóan elhanyagolt vidékei után üdítő érzés volt azt tapasztalni, hogy Kína együtt lép a világgazdaság ritmusával, még ha csupán e kis zárt enklávén is. Szükség van olyan banknegyedre, olyan ipari üzemekre, olyan infrastruktúrára és szolgáltatásokra, olyan szakemberek százezeire, akik majd képesek lesznek teljes értékű kontaktusba lépni Hongkonggal 1997 után, amikor visszacsatolják az ősi földhöz. Szükség van erre még akkor is, ha a hongkongi hatás, a korlátlan kirakatjelleg kellemetlen jelenségekhez is vezethet, csempészethez, illegális értékesítésekhez; devizaüzérkedéshez, feketézéshez; a hongkongi dollár kellemetlenül feltűnő népszerűségéhez és szabados cirkulálásához, nemcsak Sencsenben, hanem egyre bentebb hatolva; ahhoz, hogy különböző szolgáltatások és áruk csak feketén, hongkongi vagy amerikai dollárért szerezhetők meg kínai földön; ahhoz, hogy egy árunak eszerint többféle ára is lehet, és ahhoz, hogy e sokféle devizális és kereskedelmi anomália miatt komolyan mérlegelni kellett, hogy ne vezessenek-e be önálló valutát – Sencsenben.

E kellemetlenségek ellenére tény marad, hogy közben napról napra új, nagyon fejlett üzemek keletkeznek. Látogatásunk egyik napján jött létre egy új beruházás, egy sencseni elektronikai cég és a Philips között, 40 millió dolláros értékben, azért, hogy videomagnókat és lézer-lemezjátszókat gyártsanak. Egy nappal később pedig arról tájékoztattak bennünket, hogy június elejéig 47 új vegyes vállalat alakult, 200 millió dollárnyi külföldi tőkével. (Csak összehasonlításképpen jegyzem meg, hogy az egész magyar gazdaság bízik abban, hogy öt év alatt, 1986-90 között ekkora összegű külföldi tőkét lesz képes bevonni az országba.)

Még mindig a Hongkong-hatásról... Nemcsak magánszemélyek számára bővíthető. Vállalatok vezetői is tudnak nagyon nagyot tévedni. Olvastam, hogy két kínai céget is bíróság elé állítanak – vezetőik személyében –, mert nem tartották be a kötelező devizális előírásokat, összejátszottak hongkongi partnereikkel, és részben hongkongi devizaszámlán helyezték el az exportból származó bevételt, részben felajánlották azt hongkongi fekete-piaci üzletelőknek, hogy forgassák meg a hongkongi dollárt a kínai piacon, és a megnövekedett júan bevételben osztoztak a gyárak a derék feketézőkkel. Üzérkedés, üzemi módra.

1984-ben Kína és Nagy-Britannia megállapodtak, hogy Hongkong 1997-ben csatlakozik Kínához. A városállamban egyre fokozódik az izgalom. Mit hoz a jövő? Idén májusban kiadtak egy „zöld könyvet” a „konvergenciáról”. Hongkong speciális irányítási terület lesz, Kína nagy autonómiát biztosít számára. Majdani kormányának, politikai rendszerének működési elvei, az alkotmányt helyettesítő alaptörvény most formálódik. E munkálatoakat 1990-ig be kell fejezni.

Mi lesz a közeledés lényege? Koegzisztencia vagy konvergencia? Az angolok csupán az előzőt akarják. Nehezen veszik tudomásul, hogy a hongkongi brit kormányzatnak már most meg kell szoknia, hogy Hongkongot egyre gyorsabb ütemben fel kell készítenie a Kínával való együttlétre. A hongkongi lakosság képviselői amellet érvelnek, hogy legyen alapvető joguk a majdani politikai rendszer, a kormányzati működési elv meghatározása.

A kínai-angol közös deklaráció kimondja ugyan, hogy e kérdésben szavazás döntsön, de nincs kidolgozva, hogy ki szavazhat és miről.

Hongkongban ugyanis nincsenek pártok, és nem tudják, hogy lesznek-e. És ha lesznek, milyenek lehetnek? A szavazók a képviselői mandátumok hány százalékáról döntenek? Ha csak kis részből, értelmetlen pártokat szervezni és csatasorba állítani. Milyen helyet foglal majd el a Kínai Kommunista Párt, létrehozza-e saját szervezeteit Hongkongban? Sokan ma arra törekednek a városállamban, hogy már jövőre direkt választásokat tartsanak, és így mielőbb kész tényeket teremtsenek, még mielőtt a kínai hatás döntő lesz. Kína viszont úgy véli, hogy az ilyen választások zavarnák a brit-kínai megállapodás, a deklaráció lényegét.

Hongkong szeretné fenntartani gazdasági fejlődését és minél szélesebb politikai függetlenségét.

Ezt több vonatkozásban egybeesik Kína érdekeivel. Kínának mindig is szüksége volt a gazdaságilag prosperáló, kereskedelmileg virgonc virtuózra, Hongkongra. Korábban csak szűk sávban, ma már tömeges méretekben teremt Hongkong kapcsolatot Kína számára a világ felé. Feltehetőleg Kína nem kívánja különösebben sérteni Hongkong önálló jellegű politikai státuszát sem. Ha ezt akarta volna, akkor 1949-ben egy lépéssel tovább lépett volna, és akkor Hongkongnak és a briteknek nem lett volna más katonai választásuk. Ahogyan egy hongkongi politikus mondta: azóta is, bármelyik pillanatban Pekingnek csak egy telefonhívásába került volna, hogy Londonnal vagy Hongkonggal közölje deklaratív szándékát, egyoldalú döntését.

Kína azonban sohasem akarta ezt.

És amit most akar, azt Teng Hsziao-ping világosan és nyíltan megfogalmazta: „egy nemzet – két társadalom”.

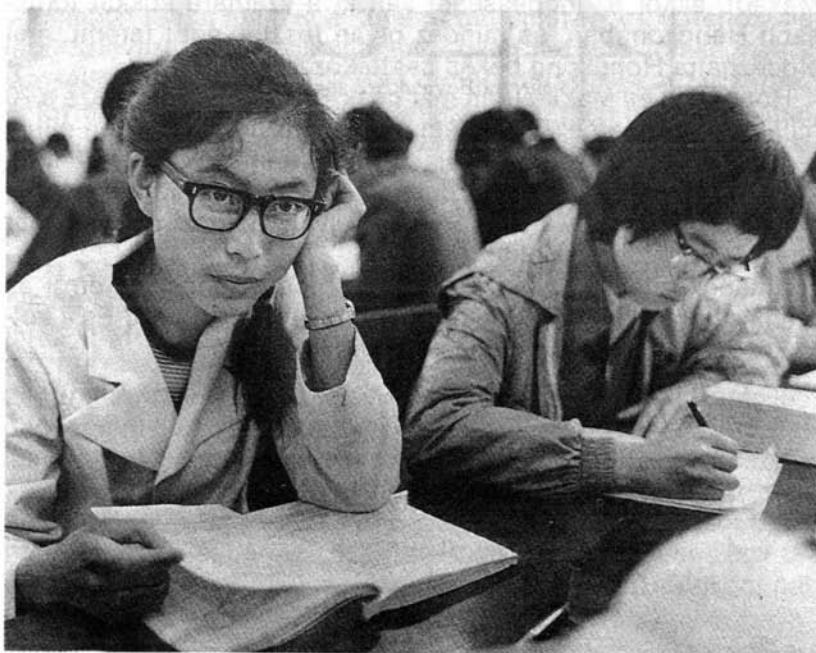
Hasonlóan alakul majd a másik miniállam, Makao sorsa. 1999. december 20-án, Hongkong után két és fél évvel a ma még portugál irányítás alatt álló félmillióos állam csatlakozik Kínához. Erről az idén márciusban állapodtak meg Pekingben.

A Makao feletti befolyást és uralmat 1557-ben kapták meg a portugálok, cserében azért, mert elűzték a kínai partokat fenyegető kalózokat. Az utóbbi évtizedekben Portugália nem ragaszkodott minden áron Makaóhoz, gazdasági haszna nem sok van e kis gyarmatból. Kétszer is felajánlották Kínának, hogy visszaadják. Először 1967-ben, amikor a kínai „kulturális forradalom” agresszivitása a csúcson állt. Ki akartak vonulni. Peking parancsára azonban vörös zászlóval fellobogózott kis hajók állták el a kikötőt, és állítólag azt hangoztatták a kínaiak, hogy ha négyszáz éven keresztül kizsákmányoltatok bennünket, akkor most addig maradjatok, amíg mi jónak látjuk.

Igaz-e vagy sem, mindenesetre 1974-ben, a lisszaboni forradalom után az új kormány ismét felajánlotta a kivonulást. Kína ekkor sem reagált, mert attól tartott, hogy ha magához kapcsolja Makaót, akkor ez idegességet vált ki a számára sokkal fontosabb Hongkongban, és mindez olyan feszültséget teremt, ami elodázhathatja Hongkong békés csatlakozását.

Hongkong és Makao után már csak Tajvan marad. Persze a 20 millióos ország, amely csaknem négy évtizede alapvetően ellenséges viszonyban van Kínával, és amely nemcsak fontos amerikai katonai bázis, hanem gazdasági fejlődésének kimagasló üteme révén önállósult erő is – nos, Tajvan visszacsatolása már egészen más dimenziókat igényel.

Kínának jelenleg talán nincs is pontos elképzelése erről az ütemezésről. S ha van, Washingtonban van egy másik. És a két között a jelek szerint nincs semmiféle összhang.



Hogyan látja Kínát Lord úr?*

Winston Lord Pekingbe akkreditált amerikai nagykövet elemzése az átalakulásról

Kérdés: Nagykövet úr! Véleménye szerint melyek a legfontosabb változások Kínában az elmúlt tíz év alatt, amióta Mao Ce-tung meghalt?

Válasz: Rendkívüli változásokra került sor, mind kézzelfoghatóakra, mind kevésbé láthatóakra, de egyenértékűen fontosakra, a hangulat változásaira. Úgy tűnik, e változások mindegyike általában pozitív irányba vezet. Ami a vidéket illeti, figyelemre méltó előrehaladás következett be a mezőgazdasági termelés felfuttatásában. Korábban Kína a mezőgazdasági termékek jelentős importálója volt. Ma pedig önellátó, sőt mezőgazdasági termékeket exportál is. Összehasonlítva a tíz évvel ezelőtti időszakkal, egészen más itt a hangulat, sokkal nagyobb a nyitottság a külvilág felé. Mindez látható a külföldiek és külföldi termékek beáramlásában, mind pedig Kína erőfeszítéseiben a nemzetközi szervezetekhez való csatlakozás érdekében. Valamivel nagyobb a szólásszabadság a politikai és kulturális területen is, bár ez nyilvánvalóan meg sem közelíti azokat az értékeket, amelyeket mi a mi társadalmunkban magunkénak vallunk. Ugyanakkor, és ezt a kínaiak maguk is elismerik, még olyan jelentős problémákkal állnak szemben, amelyeket meg kell oldani, ha azt akarják, hogy a modernizáció sikerre vezessen.

Kérdés: Mennyiben tér ma el Kína attól a képtől, amelyet Ön akkor tapasztalt, amikor egyike volt az első olyan amerikai tisztviselőknak, akik több mint húszéves elszigetelődés után maglátogatták ezt az országot?

* Winston Lord Henry Kissinger vezető tanácsadója volt, amikor ez utóbbi Nixon elnök nemzetbiztonsági tanácsadójaként dolgozott 1972-ben a kínai-amerikai kapcsolatokban végbe ment áttörés idején. Mielőtt nagykövetségnek neveztek volna ki Pekingbe a Külpolitikai Tanács elnökeként tevékenykedett. Felesége, Bette Bao Lord nagysikerű regényt írt szülőföldjéről, Kínáról: Tavasz hold címen.

Válasz: Valójában nem az elsők között voltam, hanem az első amerikai tisztviselőként jöttem ide. Részt vettem abban a titkos utazásban, amelyet 1971-ben Henry Kissinger Pakisztánból tett Kínába, és amint a repülőgép elérte a határt, én a gép elejére futottam. Így aztán dr. Kissingert és másokat is legyőztem, elsőként jutottam Kínába, egy másodperccel előttük. Láthatóan sok minden különbözik attól, amilyen abban az időben volt. Javulás látható az életszínvonalban – jobb a lakáshelyzet, az emberek könnyebben hozzáférnek a fogyasztói cikkekhez. Ami a tömegtájékoztatást illeti, ott valamivel jobban kiegyensúlyozott a helyzet és a nemzetközi hírekről részletesebben számolnak be. Természetesen még mindig nagyon sok védett eleme van a társadalomnak. Ez még messze nem demokrácia, vagy a piacgazdaság.

Kérdés: Mennyiben változott a kapcsolat Kína és az Egyesült Államok között? Túlment-e azon a stratégiai megfontoláson, amely Mao és Nixon elnök számára oly fontos volt?

Válasz: Ez a kapcsolat meglehetősen túlnőtt azokon a geopolitikai ösztönzőkön, amelyek a két országot összehozták, ma növekvő gazdasági, kulturális, oktatási, tudományos és technológiai kapcsolatok, cserek vannak. A kereskedelem volumene a nulláról az évi 8 milliárdra nőtt. A Kínában eszközölt amerikai beruházások összege, szintén a nulláról több mint másfél milliárdra nőtt. A katonai cserekapcsolatok fokozatosan növekednek, szélesednek. Bizonyos körökben szinte már divatossá vált azt mondani, hogy kapcsolatainkban pusztán a gazdasági dimenzió szélesítésére van szükség. Nem hiszem, hogy ez igaz. Az Egyesült Államok és Kína igen sok közös stratégiai és politikai érdekel rendelkezik. Ezeket fel kell tárnunk és ki kell használnunk.

Kérdés: Azt jelenti ez, hogy az Egyesült Államok és Kína már most szövetséges, vagy azzá válik?

Válasz: Barátok vagyunk. Ez nem jelenti azt, hogy szövetségesek vagyunk és azt sem, hogy ne lennének különbségek közöttünk. Egyik ország sem törekszik szerződéses kapcsolatra, szövetségi kapcsolatra. De a két ország közötti kapcsolat fejlődése az elmúlt 15 évben egyike a nemzetközi szférában bekövetkezett legpozitívabb fejlődéseknek. Amit mi a jó kapcsolatokon értünk, nem más, mint az, hogy nem kell erőforrásaink jelentős részét Kínára összpontosítanunk, mint ahogyan az két évtizeddel ezelőtt volt. Az országaink közötti feszültségek megszüntetése, legalábbis csökkentése megszüntette az ázsiai instabilitás néhány okát. Nagyon sok olyan terület van, ahol aktívan együttműködünk – mint például Afganisztán, vagy Kambodzsa –, míg más

területeken előfordulhat, hogy eltérő a felfogásunk, de közösek a céljaink, mint például a Koreai-félsziget békéjének a fenntartása. Századunkban először tapasztalhatjuk, hogy az Egyesült Államok, Kína és Japán kölcsönösen kooperatív kapcsolatot létesített. Kína számára e kapcsolatban a két legnagyobb előny, hogy fenntarthatja a geopolitikai erőviszonyt, erőegyensúlyt – beleértve a különböző ázsiai biztonsági kérdéseket is –, és hogy teljes erővel a modernizáció és a gazdasági fejlesztés felé fordulhat. Ugyanakkor különbségek is vannak közöttünk, nézeteltérések – némelyek ezek közül történelmi örökségnek tekinthetők –, amelyek eltüntetésén mindkét félnek türelemmel kell dolgoznia. Emellett a kínai propaganda bizonyos kérdésekben irritáló is lehet. A trend azonban összességében pozitív.

Kérdés: Mi történt az úgynevezett „kínai kártyával” melyről oly sokat hallottunk abban az időszakban, amikor a kapcsolatukat normalizálták?

Válasz: Jómagam sohasem kedveltem és sohasem használtam ezt a kifejezést. Túlzottan fölényes és félrevezető annyiban, hogy azt sugallja, hogy valamely ország képes arra, hogy egy másik országgal játszadozzon. Sem mi, sem Kína – sem a Szovjetunió – nem engedi meg, hogy bármely másik ország manipuláljon azzal, hogy a kártyákat kijátssza. Kapcsolatunk Kínával és a Szovjetunióval, nyilvánvalóan bizonyos aspektusokban kölcsönhatásokat mutat, de az Egyesült Államok ezeket a kapcsolatokat különböző úton keresi és folytatja.

Kérdés: A kapcsolatok Kína és a Szovjetunió között olymértékben javulnak-e ami nyugtalanítja az Egyesült Államokat?

Válasz: Ténylegesen volt javulás és ez tovább folytatódhat. Én azonban azt gondolom, hogy Kína nagyon egyértelmű és világos elképzelésekkel rendelkezik saját biztonsági és gazdasági érdekeit illetően, hosszú távra. Tudja azt, hol keletkezhetnek biztonsági problémák, és hogy melyik országok nyújthatják a leghatékonyabb gazdasági segítséget.

Kérdés: Lehetséges-e, hogy Kína most, amikor Pekingben Kentucky Fried Chicken boltok és Tibetben Holiday Inn Szálloda épül, azt jelenti-e ez, hogy Kína az amerikai Coca-colonizáció „útjára” lépett?

Válasz: Nem. A kínai kulturális hagyományok és önfenntartási készség olyan erősek, hogy nem számíthatunk Kína alapvető természetének megváltozására. Biztos lehet abban, hogy a kínaiak kínaiak maradnak.



Megint egy évezred

Hány lakosa lesz Kínának 2000-ben? Mennyi lesz a nemzeti jövedelem és az egy főre jutó egyéni jövedelem? Halmazódik-e ma még szolid adóssága? Képes lesz-e ugyanarra a váratlanul gyors fejlődésre, amelyet Ázsia több országa diktál ebben a térségben? A több mint egymilliárdnyi lakosság tud-e akumulálni olyan anyagi és szellemi erőt, amely átlendítheti a hanyatlás és a háborúk sok évszázados ívét? Integráns része lesz-e a világnak – és milyen lesz akkor a világ? –, vagy inkább a Kínából érkező kihívások lesznek a meghatározóak, nem kis nyugtalanság okozójaként?

És ahogyan nálunk egyre inkább felteszik a kérdést: képes lesz-e Kína utolérni a Szovjetuniót, reális veszélyt jelent-e számára?

E kérdések javarésze megválaszolhatatlan.

A futurológusok mindenesetre lázasan készítik a modelleket Kína 2000-ig tartó fejlődéséről.

A lakosságra vonatkozó becslések 1,2-1,3 milliárd főről szólnak. Rettenítő, szinte felfoghatatlanul nagy e két tizedes számjegy közötti különbség. Az esetleges tévedés: 100 millió ember. A becslések abból indulnak ki, hogy az évi növekedési ütem leoszorítható 15 ezrelékre. Ez esetben az összlétszám 1,2 milliárd lenne. Csakhogy az elmúlt 30 évben a növekedés üteme mindig meghaladta a 20 ezreléket. Ráadásul a 20 évvel ezelőtti bébi boom ifjai hamarosan szülők lesznek. Szóval: Kína lakossága feltehetőleg meghaladja majd 2000-ben az 1 milliárd 250 milliót. A világ akkor 6,3 milliárdra becsült lakosságának 20 százaléka Kínában él majd. Az átlagéletkor természetesen tovább nő és közel lesz a 75 évhez.

2000-ben Kína a fejlődő világ átlagánál magasabb szinten elégit ki majd az alapvető szükségleteket. A ma még szegényesen

élő népesség életszínvonala körülbelül olyan lesz, mint a mai városi átlagpolgáré. A falu és a városi élet közötti ma még csaknem háromszoros szintkülönbség (a város javára) kétszeresre csökken.

1980-hoz képest Kína négyszeresére növeli a jelzések szerint a termelési értéket. Így a mai nyolcadik helyről az ötödik-hatodik helyre rúkol elő a világranglistán. Ez persze nagyon magas, évi 7-8 százalékos növekedést tételez fel, és talán ez a legmerészebb és legkevésbé megalapozott elképzelés a számításokban.

Ma Kína az egy főre jutó termelési értéket tekintve 159 vizsgált ország közül a 133. helyen áll. Szinte csak a legszegényebbek állnak mögötte. A prognózisok szerint az ezredfordulóra a 80. helyre léphet elő.

Mértéktartóbb számítások az ezredfordulóig átlag 6 százalékos növekedéssel számolnak. Ez esetben természetesen a nemzeti jövedelem sem nő négyszeresére 1980-hoz képest. A fejlődés feltételezi, hogy Kína sikeresen egyesíti a modern technikát a hagyományos iparágakkal, hogy mindig lesz annyi exportja, amelyért cserében fejlett ipari berendezéseket vásárolhat; hogy békés nemzetközi körülmények között élhet és a hadiipar egy része a mainál nagyobb mértékben szolgálhatja a polgári termelést; továbbá hogy a ma elsősorban a tengerparti területekre koncentrált erőfeszítések hamarosan tovább gyűrűzhetnek a zömmel elhanyagolt belső, szárazföldi körzetek felé.

Kína várható adósságállományára vonatkozóan jelentősen eltérnek a becslések. Az egyik feltételezés szerint képes lesz évente 8-9 százalékkal növelni az exportját. Ez esetben importálhat annyit, hogy megvalósítsa a tervezett 8 százalékos évi nemzeti jövedelem-növekedést, úgy, hogy eközben adósságállománya a kezelhetőség szintjén belül maradjon. E számokat feltételezve ez esetben 100-120 milliárd dollár volna Kína adóssága, adósságszolgálati terhei nem haladnák meg az exportbevételek 15 százalékát – vagyis fennmaradnának a mai kellemes állapotok. Ha azonban nem képes hasonló mértékű exportnövekményre, továbbá ha nem lesz szigorú a devizaügyletek irányításában és ellenőrzésében, akkor a 8 százalékos gazdasági növekedés fenntartása hatalmas importtöbbletbe vezet. Ez esetben akár 250-300 milliárd dolláros adósságállományt is kialakíthatnak, és az adósságszolgálati teher elérné az exportbevétel 35 százalékát. Ilyen eladósodás mellett Kína már menet közben feladni kényeszerűlne a most tervezett magas növekedési tempót.

Megtanultuk saját hazai tapasztalatunkból is, hogy a tartósan

és felelőtlenül összegyűjtött adósság nem csupán azért jelent súlyos terheket, mert az adósságszolgálat felemésztí a szorgos munkával, kíméletlen következetességgel előállított, kiszenvedett exportbevételeinknek nagy részét – és így a teljesítmény nem látja napról napra a visszaigazolást –, hanem azért is, mert a túlzott függés maga alá gyűrí, kiszolgáltatja egy ország teljes belső életét, sőt érinti nemzetközi kapcsolatait is. A gazdaság, a szociális helyzet, a politika mozgásszabadsága olyan korlátozottá válhat, hogy a külső, az ország által szinte cseppet sem befolyásolható körülmények szolgai alázatra készítetik a függővé vált államot.

Kína két, jellegében abszolút eltérő évtizeden ment keresztül 1966 és 1987 között.

Az első évtized felbolydult volt. Hogy könnyebben megértsük az akkori politikai mozgások lényegét, érdemes idézni Henry Kissingernek, a modern politikai gondolkodásmód egyik kiemelkedő képviselőjének általános, de Kínára feltétlenül érvényes meditációját:

„A fejlődő országok karizmatikus vezetőinek a gazdaság fejlődése ambícióikhoz képest túl korlátozott cél. A gazdasági előrehaladás megbontja a belső struktúrát. Ily módon állandó nyomást gyakorol a vezetésre, hogy állítsák helyre uralmuk legitimitását. Erre nagyon alkalmas a drámai külpolitizálás. Szerintük a kalandor külpolitika nem rontja, sőt elősegíti a gazdasági fejlődést. Belülről nagy nyomás nehezedik az önkényuralomra, és így erős az ösztönzés arra, hogy a külpolitikát a belső összetartás elérésére használják fel. A külpolitika eszköz a belső nehézségek megkerülésére.”

A 70-es évek második felétől az új kínai vezetés sikeresen konszolidálta a megrendült ország gazdasági és társadalmi helyzetét. A lendületes, néha bámulatos fejlődés, a gazdasági és politikai újítások egymást követő sorozata szükségszerűen kizárja a harmóniát. E gyors fejlődés ellentmondásokat termel ki, konfliktusokat teremt.

A mai kínai helyzetre érvényes lehet Kissinger egy másik tétele:

„Napjaink dilemmája az, hogy nincsenek teljes megoldások. Olyan világban élünk, amelyen a technológia, az értékek és az intézmények forradalmi söpörnek végig.”

És aki nem tud ehhez alkalmazkodni, azt bizonyára el is söpri a forradalmak. Ezt igyekszik Kína elkerülni a maga „második forradalmával”.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Felelős kiadó: Gubcsi Lajos
87-1539 - Dabasi Nyomda, Budapest - Dabas
Felelős vezető Bálint Csaba igazgató
Terjedelem: 7,25 (A/5) ív
ISBN 963 02 5058 6



HUNG LUNG

